

2023/3. szám
XIX. évfolyam,
73. szám

Miskolci Keresztény Szemle

ÖKUMENIKUS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Curkovic Major Franciska, Flach Antal,
Füzi Klement, Gyulai Ákos, Hortai Rita,
Kabdebó Lóránt, Kardos Katalin, Máger Ágnes,
Mustos Péter, Polyák Imre, Sárosi Pál,
Szarka János, Takács József, Vámosi Katalin,
Várhelyi Krisztina

Sacra®

KERESD A BÉKÉTI!

Ünnepi
különszám

Miskolci Keresztény Szemle

ÖKUMENIKUS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

73. (XIX/3.) szám

2023

SZERZŐK

Curkovic Major Franciska

Flach Antal

Füzi Klement

Gyulai Ákos

Hortai Rita

Kabdebó Lóránt

Kardos Katalin

Máger Ágnes

Mustos Péter

Polyák Imre

Sáry Pál

Szarka János

Takács József

Vámosi Katalin

Várhelyi Krisztina

Tartalomjegyzék

• ARS SACRA FESZTIVÁL MISKOLCON •

Az Ars Sacra himnusza (3)

Keresd a békét! (4)

Felhívás Ars Sacra zárandoklatra (7)

HORTAI RITA – KARDOS KATALIN: Irodalom a miskolci Ars Sacra Fesztiválon (8)

FLACH ANTAL: A Miskolci Ars Sacra Fesztivál zenei programjairól (11)

MÁGER ÁGNES: Az ARS SACRA fesztivál képzőművészeti rendezvényei (14)

• IRODALOM •

FÜZI KLEMENT KÉT VERSE: Ha Isten szeret... – Magyar vagyok (16–17)

GYULAI ÁKOS VERSE: Ne légy gyáva (18)

• EGYHÁZAK, TEOLÓGIÁK, HITVALLÁSOK •

POLYÁK IMRE: Aki békére talált az Evangéliumban (19)

TAKÁCS JÓZSEF: Európa apostola (II.) (22)

• EGYHÁZAK ÉS TÖRTÉNELEM •

SZARKA JÁNOS: Bizánci rítusúak az Árpád-kori Pécsi Egyházmegyében (29)

KABDEBÓ LÓRÁNT: István atya évszázada (61)

VÁMOSI KATALIN: Kulturális és egyesületi élet 1909-1940 között
a miskolci Szent Anna Plébánián (69)

SÁRY PÁL: Gondolatok vallásról, jogról és tudományról (81)

CURKOVIC MAJOR FRANCISKA: Kabdebó Lóránt utolsó könyvéről (89)

MUSTOS PÉTER: Emlékkönyv a kétszáz éves Szent Anna
Egyházközség jubileumára (94)

A FESZTIVÁL HIMNUSZA (34. zsoltár)

AZ ISTENI IGAZSÁGOSSÁG DICSÉRETE

- 1 (Dávidtól, amikor Abimelech előtt örültséget színlelt, s ez szabadon engedte, ő pedig eltávozott.)
2 Dicsőítem az Urat minden időben, dicsérete ajkamon marad mindig.
3 Lelkem dicsekedjék az Úrban, hadd hallják meg a szegények és örüljenek!
4 Velem együtt magasztaljátok az Urat, áldjuk a nevét mindannyian!
5 Kerestem az Urat és ő meghallgatott, kimentett engem minden bajból.
6 Nézzetek rá és öröm tölti el lelketek, s arcotok nem fog elpirulni.
7 Lám, egy szegény kiáltott s az Úr meghallgatta, minden szorongatásból kiszabadította.
8 Az Úr angyala védőfalat emel, s körülveszi az igazat, hogy oltalmazza.
9 Ízleljétek és lássátok, mily jóaságos az Úr! Boldog az ember, ki hozzá menekül.
10 Féljétek az Urat, ti szentjei, akik őt félik, nem szenvednek hiányt.
11 A fiatal oroslán nyomorog és koplal, de akik az Urat keresik, nem szűkölködnek.
12 Gyertek, fiaim, és hallgassatok rám, az Úr félelmére tanítalak titeket.
13 Ki az, aki élni akar? Ki kíván sok évet, hogy élvezze a boldogságot?
14 Őrizd nyelvedet a gonoszságtól, s ajkadat az álnok beszédttől!
15 Hagyd el a rosszat és válaszd a jót, keresd a békét és járj a nyomában!
16 Az Úr szeme az igazakra tekint, füle meghallja kiáltásukat.
17 De a gonoszoktól elfordítja arcát, s eltörli emléküket a földön.
18 Az igazak kiáltottak, s az Úr meghallotta, megmentette őket minden bajtól.
19 A megtört szívűekhez közel van az Úr, a bánatos lelkűt meggyógyítja.
20 Sokféle szenvedést ismer meg az igaz, de az Úr mindből kiszabadítja.
21 Az Úr megőrzi minden tagját, hogy egy se zúzódjék szét.
22 A gonoszság halálba sodorja a bűnösöket s akik gyűlölik az igazat, megbűnhődnek érte.
23 A hűségeseznek az Úr megmenti lelkét, aki hozzá menekül, azt nem érheti kár.

(A 34. zsoltár 15. versének szövegére komponált dallam az idei miskolci ARS SACRA fesztivál himnusza. A szöveg forrása a Szent István Társulati Biblia fordítása.

A QR-kód segítségével meghallgatható a felvétel.

A zenemű Nagy Nándor alkotása, aki a Miskolci Nemzeti Színház zeneszerzője.)

„KERESD A BÉKÉT!” (Zsolt 34,15)

Az idei országos Ars Sacra fesztivál mottója által megszólítva, olyan programsorozatot állítottunk össze, amely eszmeiségét tekintve komplex formában reflektál az idézett igeszakaszra: a keresztény értékrend és a kereszténység által ihletett kulturális értékek közvetítésére.

Az Éltető Lélek Alapítvány 17 civil szervezettel, egyházi felekezetekkel, intézményekkel, iskolákkal, elismert miskolci művészekkel és áldozatkész magánszemélyekkel, valamint Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzatával, közös összefogással 46 programmal megszervezi a

MISKOLCI ARS SACRA FESZTIVÁLT

2023. szeptember 16–24.

A programokra minden érdeklődőt nagy szeretettel várunk!

Fővédnök:

Dr. Ternyák Csaba egri érsek

Védnökök:

Dr. Orosz Atanáz görögkatolikus megyés püspök,
Pásztor Dániel református püspök, Juhász Ferenc pasztorális helynök,
Dr. Fabiny Tamás evangélikus elnök-püspök

Díszvendégek:

Dragonits Márta, az Ars Sacra Alapítvány elnöke,
Dr. Grezsa István, a Kárpátaljai Szövetség elnöke,
Prof. Dr. Horváth Zita, a Miskolci Egyetem rektora,
Dr. Kabdebó Lórántné Dobos Marianne,
Lengyel Állami Érdemrend Lovagkeresztjének kitüntetettje,
Dr. Keresztesné Dr. Várhelyi Heléna irodalomtörténész,
Kubik Anna Kossuth-díjas színművész,
Dr. Lengyel Gyula erdőteleki plébános,
Markovics Zsolt főrabbi, Mihályi Molnár László felvidéki költő,
Pitti Katalin, a Magyar Operaház örökös tagja,
Selmeczi György Kossuth-díjas zeneszerző,
Szabó Sándor Pro Urbe díjas református lelkész,
Zsuffa Tünde író

Főszervezők:

Éltető Lélek Alapítvány – Dr. Várhelyi Krisztina,
Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzat – Veres Pál polgármester

A programok ingyenesek, adományokat köszönettel elfogadunk!
A Miskolci Ars Sacra Fesztivál nyilvános rendezvényein szereplőkről video felvétel
és fotó készülhet, amelyhez hozzájárulnak

AJÁNLÁS

Nincs ember, akit ne vonzana a művészet és ne vonzana a szentség. Ha jól művelik, a kettő nemcsak nagy felületen találkozik, de jelentősen fedi is egymást. Ha a művészet felől közelítünk, tekintetünk a transzcendensbe fut, ha a szentség felől közelítünk, akkor a művészetbe. Kivéve, ha giccs, kivéve, ha mágia.

A hang, a szó, a test, az anyag, a tér, a forma és a mozdulat, szentséget hordoz, amikor létrejön a teremtés aktusában. E szerint van: szent tér, szent hely, szent pillanat, szent beszéd, ez együtt az Ars Sacra. Papként ezt szolgálom magam is, közel négy évtizede.

Örömmel vállaltam a felkérést, hogy legyek védnöke a Miskolci Ars Sacra Fesztiválnak, mert a művészet templom is, és a templom művészet is. Ha nem így lenne, egyik se lenne – és talán mi sem.

Juhász Ferenc
pasztorális helynök

A Miskolci Ars Sacra Fesztivál 2023. évi programsorozatát üdvözlí a Miskolci Egyetem, és örömmel csatlakozott a rendezvényhez a Zenepalotában megvalósuló események révén is. Mint az Egyetem Rektora, megtiszteltetés számomra, hogy a fesztivál díszvendége lehetek. Úgy gondolom, hogy a Fesztivál nagyon fontos értékeket közvetít, valódi kincs, és jelentősen gazdagítja Miskolc és az Egyetemváros polgárainak életét. Köszönöm a szervezőknek, hogy egy nagyszabású összefogás eredményeként minden korosztályú és érdeklődésű polgár számára megfelelő programsorozatot állítottak össze.

Prof. Dr. Horváth Zita
a Miskolci Egyetem rektora, a Fesztivál díszvendége

„A béke mindenekelőtt a szívben kezdődik” Az Ars Sacra Fesztivál szervezői megtapasztalhatják - Ferenc pápától idézett szavak szerint - az együttműködésben a nyitottságot és befogadást, ami segít a béke útján növekedni. Megtapasztalhatják azt, ahogy a művészet megváltoztatja, mozgatja az embereket, megszünteti a megosztottságot, megnyílnak a szívek egymás elfogadása felé. Az igazságszágra szomjazó emberek szabad közösségében, békében és örömben tudunk együtt munkálkodni a remény

üzenetének közvetítésén.

Hálás vagyok Miskolc város polgárainak, és az Éltető Lélek Alapítványnak a Miskolci Ars Sacra Fesztivál megszervezéséért, ami segíti Magyarországot a testvériség és a béke útján növekedni.

Dragonits Márta

Ars Sacra Alapítvány elnöke

Az országban talán egyedülállóan szerveztük meg a Miskolci Ars Sacra Fesztivált egymással összekapaszkodva. A 46 szerteágazó művészi programban, több mint 400 közreműködő vesz részt. Elképzelhető az a munka, feszültség, ami a rendezvény mögött áll. Itt hivatkozok a mottóra: Keresd a békét! A béke nem a küzdelem hiánya. Esetünkben elmondható, a béke és a rend óriási küzdelem eredménye. A rendet mindig a bűn zavarja meg. A bűn súlyos formája a háború, amely Istent sérti, méltatlan az emberhez, és további bűnöket gerjeszt. A békességszerzők érdeme a rend helyreállítása. A rend és béke az, amikor egy ilyen összetett, magas színvonalú rendezvény létrejöhet, amikor az emberekben lévő alkotó képesség, jó szándék, áldozatos szolgálat a legmagasabb fokon megnyilvánulhat. Szeretet, hit, áldozat, megbecsülés nélkül nehezen képzelhető el a béke. Ezzel ajánlom programunkat.

Dr. Várhelyi Krisztina

Éltető Lélek Alapítvány munkatárs,
a Miskolci Ars Sacra Fesztivál főszervezője

Nagy megtiszteltetés számomra, hogy részt vehettem a Miskolci Ars Sacra Fesztivál szervezésében. A fesztivál mottója „Keresd a békét”. Nem is lehetne ennél aktuálisabb, hiszen a béke keresése és fenntartása mindannyiunk közös felelőssége. Ezért fontos, hogy olyan eseményeket rendezzünk, ahol a béke üzenetét hirdethetjük. A művészetnek és a kultúrának különleges ereje van, közelebb hozza az embereket, függetlenül vallási, származási vagy társadalmi hátterüktől. Az Ars Sacra Fesztivál lehetőséget ad arra is, hogy bemutassuk városunk kulturális és történelmi örökségét, azokat az értékeket, amelyeket tovább szeretnénk adni gyermekeinknek.

Büszkén mondhatom, hogy Miskolc városa mindig is elkötelezett volt a béke és a tolerancia mellett. Ez az a hely, ahol a különböző nemzetiségek, különböző kultúrák, vallások és hagyományok találkoznak, és együtt építik a jövőt.

Veres Pál

Miskolc város polgármestere,
társszervező

Felhívás ARS SACRA zarándoklatra

ZARÁNDOKOLNI JÓ!

Régi időkben az emberek, más lehetőség híján gyalogosan tettek meg hosszú-hosszú kilométereket, hogy eljussanak egy-egy búcsújáró helyre, kegyhelyre. Manapság közlekedési eszközzel könnyen eljuthatunk a szent helyekre, mégis napjainkban is népszerűek a gyalogos zarándokutak. Társakkal úton lenni, kilépve a megszokott hétköznapiakból, fáradságos gyaloglással együtt eljutni a Szűzanyához, nagy lelki meg erősödést, erőt és békességet ad. Többféle okból indulnak útnak ma is, egyesek hitből, mások gyógyulásért, problémák elrendezéseért, sokan az Istentől kapott jószágot és a szeretetet megköszönve.

2023. szeptember 15-én, a Miskolci Ars Sacra fesztivál megnyitása előtti napon különleges, országos viszonylatban is példa nélküli, egy napos zarándokútra hívjuk az érdeklődőket.

- Járjuk be Isten dicsőségére gyalogosan, egy nap alatt Miskolc valamennyi templomát, felekezetektől függetlenül!
- Hisszük, hogy imáinknak fontos szerepe van a béke megteremtésében. A zarándoklat során a templomokban elsősorban a békéért imádkozunk majd, elsősorban a szomszédunkban dúló háború mielőbbi befejezésére gondolván.
- Közösén vegyünk részt aznap 17 órakor, a Kálvária kápolna Fájdalmas Szűzanya búcsúján.

Természetesen egy túraútvonalon, egy nap alatt lehetetlen városunk valamennyi templomát felkeresni, ezt terveink szerint négy zarándokcsoport négy útvonalon az alábbi indulási pontokról indulva teszi meg:

- Miskolci Szent Flórián és Magyarok Nagyasszonya templom, Felsőhámor, Palota u. 24.
- Miskolc-Tapolca Jézus Szíve Sziklakápolna, Brassói u. 40.
- Miskolc-Martinkertváros Jézus Szíve templom, Martin Károly u. 5.
- Miskolc-Selyemrét Szent István templom, Bajcsy-Zsilinszky 33/B.

Tartsanak velünk, csatlakozzanak hozzánk akár rövid útszakaszon is! Minden érdeklődőt szeretettel várunk a négy útvonal bármelyikére, a lelki feltöltődést ígérő, különleges zarándokútra! Indulás, mind a négy útvonal esetében reggel 8 órakor.

Ismerjük meg együtt Miskolc valamennyi templomát, imádkozzunk együtt a békéért, tapasztaljuk meg együtt: Zarándokolni jó!

JELENTKEZÉS: +36-70-411-0515 seresnehorvathzsuzsa@gmail.com

Irodalom a miskolci Ars Sacra Fesztiválon

Az Ars Sacra fesztivál egyaránt otthon ad zenei, képzőművészeti és irodalmi rendezvényeknek. A szakrális irodalmat két irodalmi társulat több helyszínen és program keretében népszerűsíti. Az Élető Lélek Irodalmi Kör és a Versbarátok Köre értékrendjében, szellemiségében fontos szerepet tölt be az isteni és az általa adományozott emberi értékek felmutatása, közvetítése, egyfajta utat is mutatva ezzel.

Hortai Rita

Kardos Katalin

Kiemelten fontosnak tartjuk a miskolci rendezvénysorozatot, hiszen a fesztiválok színes palettájával mindenütt találkozhatunk az országban, de a miénkhez hasonló, Szentlélek által sugallt és vezetett összefogással, kevés helyen. Dragonits Mártának, az országos Ars Sacra fesztivál egyik kezdeményezőjének meggyőződése ez, amelyet számtalanszor mi is tapasztalunk műsoraink, programjaink szervezésekor.

Versbarát körünk 2017-ben alakult. Civil foglalkozású, amatőr, de némi előadói múlttal rendelkező, verseket és irodalmat kedvelő, keresztény értékeket képviselő személyeket tömörítő baráti társaság. A miskolci Ars Sacra Fesztiválon négy programmal is részt veszünk, melyből három irodalmi műfajú, a negyedik, a fesztivál hetét megnyitó városi zárandoklathoz kapcsolódik.

A „MAGYAR SZENTEK, BOLDOGOK ÉS TISZTELETREMÉLTÓ SZEMÉLYEK” című tabló kiállítás, melyet a budapesti rendezvényszervezők biztosítottak számunkra, szeptember 04. és 19. között tekinthető meg. Társaságunk vállalta szent életű emberek életének rövid ismertetését, ebből egy-egy meghatározó eseményt, sajátosságot kiemelve, szeptember 19-én a bemutató helyszínén, a Városháztéren. Szeretnénk, ha minél többeket megérintene példaértékű, Istennek tetsző életük, ami reményt adhat a mai kor emberének is. A figyelem felkeltése és az ismeret elmélyítése céljából 3–3 kvíz kérdéssel zárjuk a bemutatókat, apró ajándékokkal motiválva a helyesen válaszoló, figyelmes hallgatóinkat.

A „GYÖZZÖN A TE BÉKÉD!” című zenés, irodalmi összeállítás. A legtöbb műsorunk célja egyrészt Jézus Krisztus által számunkra meghagyott emberi értékek tudatosítása, érvényesítése és megerősítése Isten törvényei szerint, másrészt lelki és szellemi értékeink megóvása verses-zenés irodalmi összeállításokon keresz-

tül. Az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus meghirdetésekor, 2017. május 20-án kiadott püspöki körlevél felelősséget is rótt ránk: „Krisztus rajtunk keresztül akarja kiárasztani a világra a bizalom, a béke, az igazságosság és az irgalmasság ajándékait.” Ekkor fogalmazódott meg bennem a gondolat, hogy a Versbarátok köre, mint verskedvelő, hívő amatőrök, saját adottságainkkal járulunk hozzá e nemes és nagy horderejű programhoz. A 2021. évi 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus előkészületeihez példaértékű egyházi személyek, hívő költők, papköltők életének, feldolgozásával, a Lélek gyümölcseit felhasználva kapcsolódtunk.

2022-ben a szomszédunkban kirobbant háború miatt a „BÉKE” témakört helyezzük előterébe, e mondanivalójával versmondó versenyt és irodalmi műsort is szerveztünk. „Győzzön a Te békéd!” című összeállításunkat, a fesztivál első napján, szeptember 16-án mutatjuk be, a Városháza Dísztermében. A műsorban közreműködnek a Versbarát kör tagjai (Asztalos Julianna, Farkas Erzsébet, Hortai Rita, Kovács Éva és Máдай Veronika), valamint versmondó versenyünk ifjú győztesei (Sáry Veronika, Polgár Dániel és Török Balázs). Műsorunkat zenei tudásával Nahaj Péter – az országosan is ismert Sky Fanatic zenekar frontembere – színesíti.

Az „ISTEN A SZERETET” című versmondó verseny döntő-gála ünnepsége

Az Ars Sacra Fesztivál keretében szeptember 23-án kerül sor az „Isten a szeretet” versmondó verseny döntőjére, ünnepélyes eredményhirdetésre és gála ünnepségre a Városháza Dísztermében. A szakrális költészethez kapcsolódó megmérettetést már harmadik alkalommal szervezünk. Inspirációt Erdő Péter bíboros úr adta, aki szentbeszédével azt üzenté, hogy vigyük tovább a kongresszuson is megtapasztalt „Szentlélek gyümölcseit”, majd a versenyünkön fővédnöki tisztet betöltő, de aktívan közre is működő Fábry Kornél atya, az Esztergom-Budapesti főegyházmegye jelenlegi segédpüspöke azzal biztatott minket, hogy a következő években a Lélek gyümölcseiből merítsünk, melyek: „a szeretet, öröm, békesség, türelem, kedves-ség, jóság, hűség, szelídség, mértékletesség, tisztaság”. (Gal 5,22-23)

Az idei versmondó versenyünk elődöntőjére 2023 májusában került sor a Tudomány és Technika házában, 12 településről érkezett több, mint hatvan jelentkezővel. A leghitelesebb húsz továbbjutó a fesztivál szeptember 23-án mutathatja meg tehetségét, a döntő-gála keretében, neves zsűritagok előtt: a mindenkori elnök Kubik Anna Kossuth- és Jászai Mari-díjas színművésznő, Zsuffa Tünde a 2021-es NEK sajtóigazgatója, író, Mikita Dorka színművésznő, valamint Mihályi Molnár László felvidéki író és publicista. Az eredményhirdetésen kívül az ünnepség egyik színfoltja a szeretet fontosságáról szóló kerekasztal beszélgetés lesz, melynek moderátora Farkas Erzsébet, a Szent István Rádió szerkesztő-műsorvezetője lesz. Résztvevők: Dragonits Márta, az Ars Sacra Alapítvány elnöke, Kubik Anna, Zsuffa Tünde, Szabó József Miskolc-Diósgyőr plébános, teológiai tanár, Mihályi Molnár László.

Az Éltes Lélek Irodalmi Kör Egyesület 2008-ban alakult, egyesületi formában 2011. óta működik. Tagjaink keresztyén értelmiségiek, akik elsősorban magyar

klasszikus és kortárs költők alkotásainak közvetítésével keresztény hitükről tanúskodnak és szolgálják a magyar nemzet összetartozását a Kárpát medencében és a diaszpórában élő magyarok körében.

„A vers az, amit mondani kell” – válaszolta egy iskolás gyerek Kányádi Sándor erdélyi költőóriásunknak. Mi is ezt valljuk, mert a versek léleképítők. Érzelmileg és intellektuálisan is gazdagítják az embert, az alkotót, az olvasót, a versmondót és a hallgatóságot, a közönséget egyaránt. Ezért lett egyesületünk neve: Éltető Lélek. Zenés-irodalmi műsorainkat egyházi és nemzeti ünnepeken, jótekonysági esteken, irodalmi évfordulókon, pályázatokon nyert programokon adjuk elő. Az egyesület elnöke Kardos Katalin, elnökhelyettes dr. Romhányi Róbert, titkára Hangóné Birtha Melinda.

Az ARS SACRA FESZTIVÁLON szeptember 17-én „ÁTVÁLTOZÁS” címmel verses-zenés irodalmi műsort adjuk elő a Városháza Dísztermében. Az összeállítás címét Pilinszky János Átváltozás című verséről kapta. A költő tökéletesen írja le, hogyan formálódik és változik meg az ember, ha találkozik Istennel és engedi, hogy kezébe vegye az életét. A műsorban szereplő versek és zenei betétek is ezt fogalmazzák meg. Szeretnénk, ha a verseket hallgatók lelkében is változás történne és a hétköznapiak forgatagából kilépve ünneppé válna a pillanat, amelyben Istenre találhatunk. Klasszikus költőink istenes versei mellett, elhangzanak neves pap költők alkotásai is. Assisi Szent Ferenc, Ady Endre, Babits Mihály, Bartalis János, Bódás János, Csiha Kálmán. Jacsó Pál, Márai Sándor, Mécs László, Pilinszky János, Reményik Sándor, Sík Sándor és Túrmezei Erzsébet vallanak arról, mit jelent Isten szívünkbe fogadása. Versmondók: Balogh Csilla, Bogoly Erzsébet, Hangóné Birtha Melinda, dr. Jacsó Pál, Kardos Katalin, dr. Olajos István, ének: Záhorszki-Hangó Viola, zenei kíséret: dr. Romhányi Róbert.

FLACH ANTAL

A Miskolci Ars Sacra Fesztivál zenei programjairól

A fesztivál zenei kínálatából kiemelkedik, hogy a miskolci sorozathoz szignál is született. Szövege a fesztivál mottója: „Hagyd el a rosszat és válaszd a jót, keresd a békét és járj a nyomában!” (Zsolt. 34, 15). Megzenésítője Nagy Nándor, a Miskolci Nemzeti Színház házi szerzője, aki felkérésünkre olyan zenét írt, amely dallamos, fiatalos, ugyanakkor szakrális is, hangjaival és harmóniáival láttató erővel fejezve ki a választás dilemmáját, az útkeresést és a rátalálás örömét. A szignálból a miskolci Forrás Kamarakórus, valamint a Miskolci Bartók Béla Zene- és Táncművészeti Szakgimnázium diákjainak közreműködésével felvétel is készült, amelynek nyilvános bemutatójára a Művészetek Házában megrendezésre kerülő nyitó esten kerül sor. Ugyanezen a megnyitón lép fel Pitti Katalin Liszt-díjas operaénekes, érdemes és kiváló művész vallásos dalokkal. A bicentenáriumi Petőfi-évhez is kapcsolódva csendül föl Kodály Zoltán „A magyar nemzet” című kórusa és a fesztiválmottóhoz kapcsolódóan Liszt Ferenc Esztergomi miséjének „Agnus Dei” tétele a Miskolci Szimfonikus Zenekar és a városi kórusokból alakult összkar közreműködésével.

Flach Antal

A másik sikeresen megvalósult elgondolás a február derekán kiírt zeneszerzői felhíváshoz beérkezett 12 alkotáshoz kapcsolódik. A fesztiválmottóhoz és annak vonzáskörét érintő tartalmak megzenésítési lehetőségei mellett, felhívásunkkal a helyi (művész és pályakezdő) alkotóknak teremtettünk lehetőséget, hogy Miskolcon is szülessenek ihletett egyházzenei alkotások. A városi kórusok karnagyai által elbírált alkotások mindegyike a Nemzeti Színházban megrendezésre kerülő záróesemény díjkiosztó ceremóniájának keretében kerül bemutatásra, megszólaltatásukban a városi kórusok mellett a Miskolci Egyetem Bartók Béla Zeneművészeti Karának zenekara és vegyeskara is közreműködik.

A többi zenés rendezvény két különféle elgondolás köré szerveződik: az egyik a város nagyobb templomainak társművészetekkel színesített bemutatását jelenti, amelyek keretében mindegyik felekezet és ezek egyházi zenekultúrája is megjelenik az adott templom rezidens vagy vendég zenészeinek/kórusának műsorával. Ily módon a Minorita templomban a Szent Ferenc kórus mellett a Cardinal Mindszenty

és a Cantus Agriensis kórus lesz hallható Gergely Péter Pál Pro Urbe-díjas karnagy vezényletével és Herczeg Zoltán orgonaművész közreműködésével, a Mindszenti templomban a templomról elnevezett kórus Murvainé Bodnár Ildikó vezényletével és Jakab Endre kántor közreműködésével, a Belvárosi Evangélikus templomban a Luther Kórus Halmainé Újvári Mária vezényletével, a Miskolci-Vasgyári Római Katolikus templomban a Forrás Kamarakórus Balásné Molnár Ildikó vezényletével és Bereczki Ákos kántorsegéd közreműködésével, a Búza téri görög katolikus templomban pedig szintén a rezidens énekkar lép fel Szűcs Kornél vezényletével. Ez utóbbi helyen gyermekjóléti gondozottak részvételével zsoltármondó-éneklő alkalom is lesz. Mindemellett az irodalmi- és képzőművészeti programokat is kísérik zenei produkciók, közülük is kiemelkedik Máger Ágnes festőművész ináncsi templombemutatója amelyen Fülep Márk Artisjus- és Lajtha László-díjas miskolci származású fuvolaművész-zeneszerző közreműködik.

A másik formát olyan rendezvények jelentik, amelyek teljes egészében vagy jelentős részében az egyházi zeneművészet bemutatását képviseli. Ilyen alkalom lesz az avasi református műemlék templombeli orgona-kantátaest Andrássyné Mátyus Gabriella orgonaművész, a Camerata Miskolc kamarazenekar (művészeti vezető: Dr. Soós Gábor hegedűművész), valamint Gergely Péter Pál Pro Urbe-díjas karnagy által vezetett kórusok és énekes szólisták közreműködésével. A másik ilyen alkalom a város kulturális életében egykor meghatározó szerepet betöltő Selmeczi György Kossuth-és Erkel-díjas zeneszerző, érdemes művész egyházzenei szerzői estje, melyen a Miskolci Szimfonikus Zenekar egykori és jelenlegi muzsikusaival, a Hassler Énekegyüttessel (művészeti vezető: Sándor Zoltán), Cserkelyei Andrea Artisjus-díjas énekművésszel, valamint Bárdos-Simon Katalin népi énekessel és Ács Gyula zeneszerző társával együtt lép színpadra. Terjedelménél fogva valamelyest átmenetet képez a két típus között az ortodox templom zenés bemutatása, ahol az orosz romantikus zene kiemelkedő alakjának, Sergei Rachmaninov születésének 150. évfordulójára is emlékezünk olyan vokális és hangszeres művekkel, amelyek szintén a szakralitás jegyében fogantak. Ehhez kapcsolódik a világhírű lengyel filmzeneszerző Wojcieh Kilar lengyel és a mai kórusmuzsika kiemelkedő angol mesterének az ukrainai békéért komponált békekórusa. Mindegyiktől eltér az az alkalom, amelynek keretében a Zenepalota falai között a Miskolci Egyetem Bartók Béla Zeneművészeti Kara csellószakos hallgatójának, Novák Netti Viviennek Krisztus keresztútját bemutató sorozatát tekinthetik meg. Az alkotó által megnyitásra kerülő kiállításon elhangzik az alkotást inspiráló mű, Liszt Ferenc időskori remekműve a Via Crucis is, amelyhez a stációk címeit, bibliai igéket és vallásos gondolatokat a Kossuth Lajos Evangélikus Gimnázium diákjai szavalják. Külön színfoltot jelent kínálatunkban a zsidó liturgikus és klezmer zenét különféle nyelveken reprezentáló koncert Markovics Zsolt főrabbi előadásában, amelyhez vezetett múzeumlátogatás is kapcsolódik, valamint egy népi-szakrális hangszerbemutató alkalom a Miskolci Galériában, a Miskolci Bartók Béla Zene és Táncmű-

vészeti Szakgimnázium tanárainak a „Fölszállott a páva” népzenei tehetséggutatóban feltűnt egykori növendéke, Puskó Márton közreműködésével. Nem lenne teljes a kínálat, ha nem lenne benne egy igen hangulatosnak ígérkező flashmob is miskolci diákok és Regös Zsolt, Prima-díjas karnagy vezetésével. Vihula Mihajlót aligha kell bemutatnom, hiszen az elmúlt években számos városi programnak volt előadója hangulatos játékával, de az Éltető Lélek Alapítvány támogatásával operaszerzőként is megismerhettük. Ezúttal is mint alkotóművész, saját kompozícióiból készült CD felvételének lesz bemutató alkalma a festői Palotaszálló épületében. Zenés kínálatunk nagyszabású programját a zárógála előtti napra és a diósgyőri Szent II. János Pál pápa térre tervezett, „Legyen ez a Te napod!” című dicsőítő nap alkotja, ahol a mára már széles körben elfogadottá lett gitáros Istendicsőítés városunkhoz kötődő együttesek közreműködésével zajlik majd. Az egyes fellépők között tanúságtételek hangzanak fel, a napot pedig a The Sign együttes zárja, akinek frontemberét, Czinke Mátét nem csak zenészként, de az együttesek közt felszólaló tanúságtevők egyikeként is hallhatja a közönség.

Ily módon próbál meg eleget tenni a Miskolci Ars Sacra Fesztivál szervező csapata annak a belső szükségből született célkitűzésnek, hogy gazdag programkínálatunkkal ne csak a szakrális művészeteket hozzuk elérhetőbb közelségbe környezetéhez, de a jövő alkotó generációja is közeledni tudjon ahhoz a misztériumhoz, amelynek hangjai, színei és formái már itt a földön előrevetítik az örök élet reményét.

MÁGER ÁGNES

Az ARS SACRA fesztivál képzőművészeti rendezvényei

„A jó hatalma kiárad a szép természetébe.”
(Platon)

Máger Ágnes

Erdő Péter bíboros kezdeményezésére azért jött létre az országos Ars Sacra fesztivál, hogy felszínre hozza az európai kultúra zsidó-keresztény gyökerét és a kultúra szentségét. Miskolc az országos esemény-sorozathoz csatlakozott és 2023. szeptember 16. és 24. között megrendezi a Miskolci Ars Sacra Fesztivált. A több mint 40 eseményt felölelő rendezvény összefogja a művészeteket, a zenét, a képzőművészetet, az irodalmat, felmutatja Miskolc történelmi és mai kultúrkincseit, lehetőséget nyújt lelki és szellemi kapcsolódásra az alkotók és befogadók között a szakralitás jegyében.

A szakralitás emelkedettség, ünnepélyesség, fenséges titokzatosság, az eget a földdel összekötő transzcendencia kifejezésére. A szakrális műtárgyakat nem elsősorban a témájuk miatt nevezzük szakralisnak, hanem mert megszentelték ezeket, és részt vesznek a szent liturgiában. (Oltárképek, oltárok, falképek, szószékek, kegytárgyak, keresztek stb.) A külső terekben elhelyezett műtárgyak, pl. a csíksomlyói kegytemplom melletti meredek hegyoldal stációi is szakrális tárgyak, egy megszentelt olvasó, egy Biblia, egy útszéli kereszt is szakrális tárgy, mivel az Istennel való találkozást jeleníti meg.

A művészet és az egyház viszonya harmonikus volt évszázadokon keresztül. Az ellen-reformáció és a barokk fellépésével a templomi freskók mesélték el és tanították a bibliai történeteket, közvetítették művészi formában a keresztény tudnivalót. Az egyház megrendelőként maga köré gyűjtötte a művészeket. A századforduló, de különösen a második világháború után a szocialista társadalmak szekularizálódtak. Az állam nem engedte, hogy az egyház hatással legyen a társadalmi folyamatokra, kapcsolata legyen a politikával, tudománnyal, művészetekkel. A művészek és a művek elvesztették a transzcendencia iránti érzékenységüket. Manapság, a fogyasztói társadalommal megjelent a tömegkultúra. A társadalmak trendekhez igazodva uniformizálódnak. A művész mindennel szemben igyekszik megőrizni szabadságát de ez általában nem az alkotás hanem az önmegvalósítás szabadsága. Az egyházi művészettel foglalkozó művészettörténészek és a világi, kortárs művészet kritikusai közötti vita a szakrális művészetről szemben áll egymással. A modern művészet a nonfiguratívban is megtalálja vagy verbálisan rásegít a szakrális magyarázatra.

Szent II. János Pál pápa 1999-ben levelet intézett a művészekhez: Ha művészetről van szó, a szépség témája kikerülhetetlen. Isten megállapítván, ami a teremtésben jó, azt is látta,

hogyan teremtsék szép. A szépség ugyanis a látható jó megjelenése, mint ahogy a jó a szépség metafizikai előfeltétele. A görögök helyesen értették ezt, és a két fogalom összeolvasztásával alkották meg a "kalokagathia" kifejezést: a „szépjó” fogalmát. Platón azt írja róla: A jó hatalma kiárad a szép természetébe.

Ebben bízunk a Miskolci Ars Sacra csapata is. Abban, hogy a fesztivál által meghirdetett minden programban és a képzőművészeti kiállításokban is a jó hatalma kiárad a szép természetébe. "Keresd a békét!" mottóval képzőművészeti pályázatot hirdettünk, melyre a miskolci művészek kívül Győrből, Budapestről, Kárpátaljáról, Erdélyből érkeztek alkotások. A zsűri (Varga Éva Munkácsy-díjas szobrászművész, Máger Ágnes festőművész, dr. Hajdú Ildikó művészettörténész, Kákóczki András művészettörténész) 28 művész 42 alkotását válogatta be a kiállításra, ezekből 6 művészt jutalmazott. Minden hagyományos vagy modern irányzatot befogadott, mely a maga nemében szakmailag megfelelt. A Feledyházban szeptember 19-én 16.30 órakor nyílik a kiállítás, melyet Kónya Ábel a Miskolci Galéria Intézmény vezetője és a kiállítás kurátora Kákóczki András művészettörténész nyit meg. A látlat látogatói stílusban és technikában változatos képzőművészeti anyagban gyönyörködhetnek.

Az egyházi iskolák alsó tagozatos tanulóinak hirdetett pályázati anyag válogatott, legsebbe gyermekrajzai a miskolci Városháza aulájában kerülnek kiállításra. Hat kisdíák legsebbe rajzait jutalmazzuk. A kiállítást szeptember 16-án délben Veres Pál polgármester úr nyitja meg.

Szeptember 18-án 16 órakor a Miskolci Színészmúzeumban Csiszár István népzeneész tanár és Puskó Márton prímás népzeneész tanár népi hangszer bemutatót tart, régi hangszerek bemutatásával és megszólaltatásával. A közönség bevonásával interaktív módon ismertetik a népelet hangszereit, valamint istenes dallamait a közönséggel.

A fesztivál egyik különlegessége a Miskolci Ars Sacra népi műtárgya. A Herman Ottó Múzeum gazdag néprajzi gyűjteményéből dr. Bodnár Mónika etnográfus emel ki és rendez kiállításba szakrális népi tárgyakat, melyek egyike a fesztivál népi műtárgya lesz. Az előadásal egybekötött megnyitó szeptember 21-én 15 órakor a Herman Ottó Múzeumban lesz.

Nagy érdeklődésre tarthat számot a CÖF Klub Miskolc támogatásával, valamint Veczán Judit és az Éltető Lélek Alapítvány részéről dr. Várhelyi Krisztina szervezésében létrejövő buszos kirándulás. A kirándulás első állomása Ináncs, ahol Puskárik Zoltán plébános úr tart előadást a barokk műemléktemplomról, majd Máger Ágnes festőművész beszél az általa készített, secco technikájú falképekről, többek között egy 4 x 9 m-es falképről, melynek témája: "Egyház a harmadik évezred felé". E nagy méretű falkép bal oldalán felsorakoztatja a magyar boldogok és tiszteletré méltók sorát, kik II. János Pál vezetésével kérnek bebocsátást a szentek országába. A falkép jobb oldalán az Árpád-házi szentek láthatók. A két oldalt összeköti Sárkós Mária alakja a kis Jézussal. A templom bemutatását Fülep Márk fuvola művész előadása emeli meg. Ellátogatunk a tállyai evangélikus templomba, ahol Kossuth Lajost keresztelték, majd Golopon a Zászlómúzeumot tekintjük meg.

A Miskolci Ars Sacra Fesztivál Miskolc életében művelődéstörténeti esemény. Egyszerre, egy időben koncentráltan kínálja a múlt, a jelen kulturális élményeit a béke, a szeretet és a szakralitás jegyében.

FÜZI KLEMENT KÉT VERSE

Ha Isten szeret...

Bántottan érzem folyton magam,
mint a tátott szájú fogatlan gyermek
s mert hátsóm örökké poroltad,
már farkas csontjain virágzik hitem.

Olykor feléd nézve kívánom még;
bárcsak fogakat nőne egyszer a csont,
vagy szüljön tövist, mely talpadig ér,
(bármit, ami e tiszta szívet megront).

Miért nem gyúrtál viaszból inkább,
hol elítélik azt, ki csal, öl és lop
s hol a bőrt büntetésül róják,
kinek vérében rút szolgaság forog.

Hulló csillagodként szeretnélek,
hogy szabaddá legyek, s aki örül
(de áthúlt kavics, ha partra réved;
kiátkozzák a langy' csillámok közül.)

Érted imádkozom rések között
esténként, amikor tükörödbe nézek
és együgyű lelkemért könnyörgöm
hajnalban, ha ily' menedékre ébred.

Magyar vagyok

A tűz színében parázslík nyolc éves szemem
s a szomorú frissen ropogó fájdalom
körkörösén ismétlő mondataiból, tenyeremben
fellobban a számtalan rút kövező hangja,
(mert, ha szájjal lehet ölni - én vagyok az ezrek halottja.)
Fojtottak már bele, apadó csöndes sírásba,
majd onnan verték fejem a vad szegyenbe,
hogy összezúzza testem az örök
szüntelen szennyétől visszhangos csarnokában...

és hiába ordítottam, hogy magyar vagyok,
magyarnak születtem!

Pár év múlva, egy sokkal tisztább fehér nevét hordtam,
de a mocskok, nem tévelygett mellőlem, csak tapadt rám
s úgy szívta magába a román, török és cigány neveket,
ahogy kérődző balga szivattyúzza anyjából a tejet,
csak kapaszkodik, tépi, húzza és cibálja azt a mellet,
minek esztelen emléje, ontja magából a hamis történelmet;
s a fröcsögő gyűlölet tejével határait szítja,
így hazudja ismeretlenbe a távoli testvéreket...

és hiába ordítottam, hogy magyar vagyok,
magyarnak születtem!

Most, hogy túl vagyok a negyvenen, rájöttem;
ki magyar, az idegenben nem születhet
s ki mást mond, keresztre feszíti e történet
és vele generációm zölden fészli szívét.
A gyűlölet emberénél csak az rosszabb,
ki szavával rokont akaszt, de nem tudja,
hogy ezzel a világ bozgorának hazát fakaszt...

Magyar vagyok, mert magyarnak születtem!

GYULAI ÁKOS

Ne légy gyáva

Európa feledte háborúk zaját,
Európa temette árvák sírását.
Pincéknek sötétje papírokon serceg,
Sárguló papírok őrzik a félelmet.

Említik vajúdást sötét pincék mélyén,
Gyermekek sírását az anyáknak ölén.
Kevesek mesélnek szirénák hangjáról,
Sírba szálltak ők már ebből a világból.

Elvitték emléket, csak a sírok tudják,
Földnek a mélyében porszemek álmodják.
Megrázkódnak olykor, soha nem felednek,
Milyen is volt akkor, ha sírtak fegyverek.

Örülség volt mindig, rombolni a szépet,
Patakok vérében nézni tükörképet.
Farkas lett az ember, rosszabb a farkasnál,
Arcra fagyott vigyor a haláltusánál.

Osztoztak a koncon, megharcoltak érte,
Könyörgött kegyelmet, hiába is kérte.
Jaj, a legyőzötteknek, jaj, a kifosztottaknak,
Haramiák koncon mindig is osztoznak.

Jóra szánt az Isten, csodás földön ember,
Ennek az örömét éljed szeretettel.
Megfürödjél fényben, a kék égből kapod,
Boldogság örömét másoknak adhatod.

Meg kéne tagadnod gonosz uszítását,
Nem szabad feladnod békességnak vágját.
Ha kell, akkor harcolj, pálmaággal kézben,
Emberi arcodat ne adjad fel, kérem!

POLYÁK IMRE

Aki békére talált az Evangéliumban

FÉJA GÉZA HEGYI BESZÉD MAGYARÁZATÁRÓL

Féja Géza író, „Egy hívő naplója című” művében a II. világháború idején megtapasztalt borzalmas emberi kegyetlenségek megélése után Jézushoz fordul, keresve, óhajtva, vágyva az ő tiszta, egyedi, isteni hangját, üzenetét. Benne próbál gyógyírt nyerni, s feloldani az emberiség nagy kudarcát.

Elmélyülve az evangéliumok olvasásában felismeri: *az Újszövetség... hosszú folyamat műve... mely bemutatja, hogy miként tükröződött a jézusi mű a kortársak és az utánuk következő nemzedékek lelkében.* Az első időktől fogva ismert a tény, hogy az Evangélium kezdetben – az Ószövetséghez hasonlóan – szájhagyomány útján terjedt, s azt csak pár évtizeddel Jézus Krisztus földön való tartózkodása után rögzítették. Az Egyház mindig is tudatában volt, sőt természetesnek is tartotta, hogy a beszámolóok leírói írásaikba már belefogalmazták az Ősegyház gondolkodásmódját, és saját hitbeli meglátásukat, meggyőződésüket is. Megerősítik ezt a bibliakutatók, amikor arról beszélnek, hogy *ezek a könyvek nem úgy készültek, mint történelmi beszámolóok, hanem úgy, mint az igehirdetésnek, a tanításnak a vezérfonalai...* (Gál Ferenc...)

Féja Géza, elmélyülve az Írásban, igyekszik kiszűrni belőle az igazi „jó hírt, a valódi evangéliumot” s azt „átmenteni, átadni” az utókornak. Szerzőnk ezért egy sajátos látásmóddal arra törekszik, hogy az evangéliumokban elválassa, az általa isteninek és az emberinek vélt elemeket. Ennek jegyében többek között a *Hegyi beszéd könyve* című naplóbejegyzéseiben megkísérli elkülöníteni az ószövetségi, a jézusi és az apostoli hagyomány összefonódott rétegeit. *A hegyi beszéd megörögzítése jóval Jézus halála után ment végbe, teljes hűséget aligha tulajdoníthatunk neki; nemcsak Jézus igaz szavait közvetítik, hanem azt a belső anyagot is, melyet Jézus igéi a követők lelkében fölverték. Az isteni elem itt is elegyedik az emberivel, a kristálytisztá jézusi szándék a tanítványok kicsinyes emberi spekulációjával.* (16) Olykor elnézőbbnek, máskor viszont kritikusabbnak tűnik az evangéliumok leírói iránt. Összességében pedig arra jut, hogy a leírók a saját gondolataik, vagy az ószövetségi tanítások bevitelével, nem csak szelídítették és oldották a jézusi Logosz radikalizmusát, hanem – ha akaratlanul is –, de félrevitték, s meghamisították azt. Meggyőződése, hogy ellentmondás van az egyes jézusi, vagy Jézusnak tulajdonított kijelentések, tanítások között. Ezért azt látná csak igazi megoldásnak, ha visszatérnénk a történelmi Jézus eredeti szavaihoz és tanításához.

Amint említettük, a Bibliában kezdetektől fogva jobban elmélyülők és az időközben megjelenő teológiai iskolák is érzékelhették az evangéliumok szövegének összetettségét, (ha úgy tetszik egyenetlenségét), de ennek nem tulajdonítottak túl nagy jelentőséget, mivel hitték, hogy a sugalmazás az Írás egészére vonatkozik. Hittek a Szentlélek működésében. Isten – bár „tudta, mi lakik az emberben” (Jn 2,25) –, mégis jónak látta, hogy üzeneteit emberi szerzők közvetítsék, a maguk meglátásaival. Jézus az igazság maradéktalan átadásáról úgy gondoskodott, hogy elküldte a Szentlelket, aki a benne hívőket és azok közösségét megóvjá a végzetes tévedésektől. Azt ígérte nekünk a harmadik isteni személlyel kapcsolatban, hogy *ő majd megtanít benneteket mindenre és eszetekbe juttat mindent, amit mondtam nektek (Jn 14,26)*, sőt „ő majd elvezet benneteket a teljes igazságra. (Jn 16,13)

Az Egyház alapvető hitére világítanak rá ezek a krisztusi szavak. Az önmagát kinyilvánítani akaró Isten minden időben gondoskodik arról, hogy igazságai tévedésektől mentesen elérhetőek legyenek számunkra.

Az első bibliakritikusok még egyértelműen tévedhetetlennek tartották a teljes Szentírást. A legnagyobbak egyike, Origenész, így fogalmazta ezt meg a szülők által keresett 12 éves Jézus példáján: *Ahogy te, amikor a Szentírást olvasod, aggódva és kínkeservesen keresed annak értelmét, nem mintha azt hinnéd, hogy az Írás téved, vagy valami helytelenül áll benne, hanem azért, mert belül hordozza az igazság Igéjét és értelmét, s te nem tudod megtalálni az igazságot – ők is úgy keresték Jézust.* Hankovszky Béla is megerősíti, hogy azokban az időkben még töretlenül hittek a Biblia teljes szövegének szentségében: *az egyházatyák prédikációi... az ó- és középkor képzőművészeti alkotásai, mind szilárd, probléma nélküli hitet tükröznek, „istenes” szemléletet, amelyben nincs gyanú, gyanakvás, hanem egyértelmű és nyilvánvaló az Írással szembeni bizalom.*

Ezekkel szemben Féja Géza azzal vádolja az apostolokat, hogy az emberi rezet a *jézusi színarannyal elegyítették*, s ezért szerinte *a Biblia kritikája mindenképpen jogosult...* A Szentírás tudományos igényű elemzése valóban sok új dologra rávilágíthat, de az már kérdéses, hogy van-e ennek akkora jelentősége, mint amennyire gondolja? Sokan próbálkoztak már - az övéhez hasonló módszerrel - különválasztani a Szentírásban lévő, összekevertnek tűnő rétegeket, mint egykor az aranyásók igyekeztek kirostálni vagy kimosni az arany szemcséket a homokból. Közben azonban sokan arra is ráébredtek, hogy amit félredobni készülnek, az nem por, hanem ugyancsak arany.

Aztán elérünk még egy lényegi ponthoz: *az embernek túl kell emelkednie a templomon, az egyházon, a közös szertartásokon, a vallási élet minden külsőségein, a vallásos gyakorlatnak a „titkos” házban, lelkünkben kell végbemennie. A „titkos ház” ajtaját be kell zárni, más szóval: el kell szakadni a külső világ korlátjaitól; meg kell teremteni a személyiség misztikus kapcsolatát Istennel...*

Olyan szépen és mélyen írja le az Istennel való személyes kapcsolat szükségességét, hogy az megerősítő lehet minden olvasó számára. Az ember Istennel való belső kapcsolata valóban elengedhetetlen a hiteles lelkiélethez. Ezt 2000 éve során mindig is hangsúlyozta az Egyház, akinek gondolkodásmódjában és gyakorlatában viszont (a keleti keresztényekében különösképpen) a belső Isten-kapcsolat, s annak

kifelé való megélése egységben maradt. Az elmélyült, személyes Istenhez fordulás nem teszi másodrendűvé a közösségi imádságot, liturgiát, szertartást. Az előbbi nem zárja ki az utóbbit, hanem inkább feltételezi azt. Amikor az egyház istentiszteletre hív, akkor a titkos ház bensőségességét megelőket gyűjti közösségbe (legalábbis így szeretné), s mi, akik Istent hittel és őszinte szívvel megszólítjuk, az Ő kegyelméből lassanként formálódunk, misztikus módon fokról fokra hozzá hasonlónak változunk át, az Úr Lelke által. (2Kor 3,18)

Féja Géza változást sürget ugyan a gondolkodás- és életmódban, jobbra mégis békés, megértő és tapintatos az emberrel szemben. Szergij Bulgakov ír arról, hogy az egyház is hasonlóan tesz, nem erőszakkal, hanem szépségével igyekszik hatást gyakorolni híveire: *senkit sem beszél rá hitének elfogadására, senkit sem kényszerít, hanem elbűvöl, magához vonz.*

A szerző, Illés próféta újra eljövetele kapcsán arra következtet, hogy Jézus reinkarnációt tanított. Írónk a megtisztulás lehetőségét látja ebben az eszmében, ám tudjuk, hogy az ázsiaiak ettől inkább csak szenvednek. Végül eljut a feltámadás tagadásáig, melynek valóságáért viszont a legközvetlenebb tanúk, a tanítványok, tűzbe mentek, vállalva magát a halált is.

Mindezek mellett nagyon sokat meríthetünk tőle ma is, különösen abból a részből, ahol a *tisztaság* és az ártatlanság tudatos visszaszerzésére biztat. Szorgalmazza ezt, akár komoly *szenvedések* árán is, hogy kialakuljon bennünk az *angyali magatartás*, s beköszöntsön majd egy új, *angyali korszak*. Teszi ezt olyan erővel, lelkesedéssel, hogy az ember vágyakozni kezd ezen életforma és korszak után. Érdekes azonban – bár itt lenne a helye –, hogy meg sem említi a *Boldogságokat*, melyet viszont a keleti keresztény egyházunk az evangélium szíveként, s liturgiánk meghatározó részeként tart számon.

Fejtegetéseivel mintegy muníciót kívánt adni a jövő nemzedékének egy új életmód kialakításához. Nem alapított azonban új felekezetet, hiszen szerinte Jézusnak sem az volt a célja. Erőfeszítései nem voltak eredménytelenek, mert – ha kifelé talán nem is érték el az általa remélt hatást – önmaga számára nyilvánvalóan belső megbékélést adtak. A naplószerű elmélkedések megírása során a lelke megnyugodott, s így valamelyest vissza is nyerte az emberiségbe vetett hitét, bizalmát.

Ugyanakkor őszinte, lángoló szívből fakadó, szárnyaló gondolatai ma is inspirálják olvasóit. A maga belső szabadságával, friss és eredetiként ható látásmódjával, megteremkenyíti a Szentírásról, s az életünk dolgairól való gondolkodásunkat.

*(Az írás Féja Géza írására készített reflexió.,
mely a Miskolci Keresztény Szemle 68. számában jelent meg.)*

TAKÁCS JÓZSEF

Európa apostola (II.)

Az „Jöjj át Macedóniába és segíts rajtunk.”
(ApCsel 16,9)

Európa története tulajdonképpen nem más, mint sokszor tudatos, többször tudatlan törekvés ennek az egységnek megvalósítására, Mindenkor az igazi „új ember” eszményét akarja megvalósítani és általa az egységet. A történelem folyamán annyira sikerült az elválasztó ellentéteket megszüntetni, a válaszfalakat lebontani, amennyiben sikerült a

Krisztusban való új embert megvalósítani. Minden nagy katasztrófa után komolyan nekilendül Európa, hogy az új embert valósággá tegye, sokszor – sajnos – nem Krisztusra szegezett szemmel és ezért csak tapogatózva. Ennek az új embernek a megvalósítása nélkül mindig új és új ellentétek merülnek fel, újabb és újabb összezapások robbannak ki. Az „új ember” gondolata azonban minden sikertelenség ellenére is ott él minden európai lelkében, vagy akit legalább megérintett Európa szelleme, ha talán nem is tudja annak a gondolatnak krisztusi eredetét és ha talán nem is döbben rá, hogy Pálnak a nyomán keres.

Pálnak ez a nagy vonásokban ismertetett teológiai alapgondolata magyarázza meg azt a meg nem értést, sőt üldözést, amelyet fáradságosan munkás élete alatt kellett elszenvednie. A pogányokkal nem volt különösebben sok baja, hanem inkább a „hamis testvérekkel” (2Kor 11,26). A zsidókkal, akik hallani sem akartak arról, hogy a megfeszített lehessen a Messiás: vagy ha el is ismerték, hogy az üdvösség a megfeszített Krisztusban van, a Krisztushoz való eljutáshoz szükségesnek tartották a törvény felvételét, a zsidósághoz való csatlakozást. Ahol Pál működött, utána mindig megjelentek ezek és hirdették: „Hacsak körül nem metélkedtek Mózes törvénye szerint, nem üdvözülhettek” (ApCsel 15,1). Még Galatia távol fekvő hegyes falvait is bejárták ezek a hamis testvérek, hogy kikémleljék Pálnak Jézus Krisztusban való szabadságát, hogy aztán híveit is a szolgáltságba taszítsák (Gal. 2, 4). Akik ugyanis körülmetélkedtek, kötelesek voltak az egész mózesi törvényt megtartani (Gal 5,3). Ennek pedig igen nagy dogmatikai következményei voltak: ha körülmetéletlenségben nem lehet üdvözülni, ha Mózes törvényének a megtartása elkerülhetetlen ösvény az üdvösségre való eljutáshoz, akkor nem egyedül Krisztus keresztjéből fakad a megigazulás, akkor megszűnt a keresztről (Gal 5,11). Ez pedig azt jelentené, hogy a zsidó faj az üdvösség kiküszöbölhetetlen hordozója és továbbadója. azaz senki sem üdvözülhet, ha nem lesz zsidóvá. Pál pedig éppen azt tanította, hogy a megváltás egyedül és kizárólag Krisztusban van, a törvény elégtelen az üdvösségre, mert egyrészt erőtlén. másrészt. mert megtarthatatlan. Nem mintha Pál rossznak mondta volna a körülmetélkedést vagy a törvényt; félreérthetetlenül hirdette azonban. hogy sem a körülmetélkedést sem pedig

a mózesi törvény megtartása nem szükséges az üdvösségre. Szerinte Krisztusnak értünk ontott vére elegendő minden bűnünk lemosására és az Istennel való végleges szövetség visszavonhatatlan megerősítésére; egyáltalán nincsen arra szükség, hogy akár az egyes ember vére folyjék a körülmetélkedésben. akár az áldozati állatok vére a templomban.

A zsidóknál – legalábbis egyik-másiknál – bizonyára az a gondolat is kísértett, hogy minden népet a maguk közösségébe kényszerítve, talán így valósíthatják majd meg népük dédelgetett álmát, a messiási világuralmat. Ezzel szemben hangsúlyozta Pál olyan határozottan, hogy megszűnt minden különbség. a kiváltságok megszűntek csak a zsidók kiváltságai lenni, és hogy nem szabad többé a zsidóknak sem a pogányokból jötteket mindegy idegeneknek és jövevényeknek tekinteni, hanem azokban is teljes jogú polgártársaikat és Isten házanépét kell látnunk. Isten országa nem jelentheti egy népnek a többi fölött való uralmát, hanem Isten uralmát a testvérekké vált népek fölött.

Ha pedig áttérünk a gyakorlati következményekre, azokat nem is lehetne hamarjában felsorolni: gyakorlatilag keresztlüvihetetlen lett volna a pogányok megtérítése, ha a zsidóság felvétele szükséges lett volna a kereszténységre való megtéréshez. A zsidóság törvénye beleszólt az életbe, a legbelső családi életbe; a szabadsághoz szokott görögök ebbe például sohasem mentek volna bele. Nem is szólva a körülmetélkedésről, amely egyrészt felnőtt korban nem is volt olyan teljességgel veszélytelen, vagy legalább is nem volt fájdalomtól mentes műtét (Gen 34,25). másrészt sok férfiember szégyellte volna és miatta elriadt volna a kereszténységtől, hiszen így például a nyilvános fürdőket nem látogathatták volna; ez a meggondolás nem egy zsidót is arra késztetett, hogy zsidó származását sebészi beavatkozás útján elrejtse (1Mak 1,16; 1Kor 7,18). Igen nagy nehézség lett volna a házasság körül; azt mondja a Misna: „Aki nem zsidó asszonyt vesz feleségül, azt a zelóták a legszívesebben megölnék.” A vegyes házasság ugyanis (legalábbis a fogság utáni zsidóság felfogása szerint) – teljességgel és minden körülmények között megengedhetetlen volt, véteknek és fajtalanságnak számított (Ezr 9,2; 10,3; Neh 10,30; 13,25; Mal 2,10-12; Eszt 14,15).

Így a törvény áthághatatlan falat emelt volna a zsidók, a zsidókká kényszerült keresztények és a többi ember között. A kereszténység ha egyáltalán meg is maradt volna, megmaradt volna mint egy elkülönült zsidó szekta, sohasem lehetett volna azonban világvallássá, Európát a világ élére állító nagy szellemi erővé és Európa útján az egész világ vallásává. a népek nevelő és megtartó édesanyjává.

Érthető tehát Pál küzdelme, amelyet elméletben teljes siker is koronázott az apostoli zsinaton (ApCsel 15), amelyet azonban a gyakorlatban igen sok keserűség, igen sok csalódás, sőt kudarc is kísért. Nagyon jól tudta, hogy a kereszténységet nem lehet felhígítani semmiféle emberi vagy nem belőle fakadó gondolatokkal (2Kor 2,17; 4,2), mert mihelyt teljességéből veszít vagy lényegével nem egyező idegen eszmét olvaszt magába, azonnal megszűnik katolicitása, azonnal oda van nagy szétterjeszkedésre törekvő ereje, sőt oda van maga az igazi kereszténység.

Pál szelleme él a római Egyházban: soha sem alkudozott hit és erkölcs dolgában, sohasem akart diplomatáskodni, hanem elsősorban mindig a krisztusi letéteményt

őrizni. És ennek köszönheti, hogy az apostoli egyházak közül egyedül maradt meg; látott veszteségeket, szenvedett súlyos csapásokat, de a hullámok minden verésén felül tudott emelkedni és mindig ugyanaz tudott maradni. aminthogy Krisztus Jézus is ugyanaz tegnap és ma és mindörökké (Zsid 13,8).

Pálnak eddig előadott tanításából következik, hogy az emberi méltóságról kezdettől fogva vallott (ha nem is mindig aprópénzre váltott) európai, felfogás benne tisztelheti Krisztus után atyját, első hirdetőjét. Ő volt az első, aki az ember jogait hirdette: nem valamely társadalmi osztály, nem egy nép, nem egy faj nem az egyik nem, hanem az ember jogát. Ez is hallatlan volt előtte, amikor az embert emberre nem az emberi természet tette, amikor maga az emberi természet magában véve még nem jogosította emberi életre, hanem a születés, a vagyon, a társadalmi helyzet, esetleg a műveltség, a véletlen szerencse. Pál hirdette elsőnek, hogy a rabszolga is ember, sőt testvér Jézus Krisztusban. Nagyon szép bizonyosság erre a Filemonhoz írt levél. Ez ugyan magánlevél, jelentősége azonban sokkal nagyobb ennél; címzettje is kiadta a kezéből. Többfelé is azonnal olvasták a hívek gyülekezetében, később mindenfelé ismeretessé vált, miránk is eljutottak szavai, minket is kötelez tanítása. A Gondviselés útját és újját kell látnunk, hogy éppen ez a jelentéktelennek látszó magánlevél maradt meg míg nagyobb levelek veszendőbe mentek, Pál nem hirdetett rabszolgázadást. A kereszténység mindig először belülről akarja az embert átalakítani, vallási okokból. Isten nevében akarja a helyest és a jót uralomra juttatni. A rabszolgák esetében is így járt el: a kereszténység gondolatvilágának kezdettől fogva lényeges alkotóeleme volt, hogy a megváltottak valamennyien (tehát minden ember kivétel nélkül) egyek Krisztusban és hogy egyenlőek Isten előtt. Ez a felfogás azonban nem maradhatott időtlen időkre tisztán elméleti igazság, hiszen a kereszténység nem elvont bölcsekedés, hanem az igaz embernek a hitből való élete (Róm 1,17; 3,11; Zsid 10,38). Éppen ezért ennek a felfogásnak a gondolat elvontságából és általánosságából ki kellett lépnie a gyakorlati megvalósulásba, az egyes emberre való alkalmazásba: más, szóval meg kellett változtatnia az emberi társadalom arculatát, embernek emberhez való viszonyát.

A kereszténység ugyan nem változtatja meg az embernek a társadalomban elfoglalt helyzetét (1Kor 7,18-21), de mindnyájan egy Lélekkel egy testté kereszteltettek, akár zsidók, akár pogányok, akár szolgák, akár szabadok (1Kor 12,13). Ennek megfelelően az Egyház mindjárt megnyitotta az utat a rabszolgák előtt a legmagasabb egyházi hivatalokra is: senki sem akadhatott fel azon, hogy az Egyházat majd az illusztris gens Cornelia egyik tagja, majd pedig a rabszolga Callixtus kormányozta; mindenkinek a személyt kellett bennük néznie, nem pedig a származást, nem a rangot, nem a világi vagyont és helyzetet. Minden más területen is: akinek a vallás komoly életprogram és létkötelesség volt, adva volt a magatartás a rabszolgával és egyáltalán minden egyes emberrel szemben.

A későbbi kereszténység sohasem feledkezett meg Pál érdemeiről és ha szabadon bocsátás történt, mindig megemlékeztek róla és mondták: Pál hirdette, hogy nincs szolga, hanem csak szabad...

...Ugyancsak páli hagyatéka az európai kultúrában a munka megbecsülése. Igazán joga lett volna hozzá, hogy a hívek tartsák el, ő azonban dolgozott, hogy maga keresse meg kenyerét és senkinek se essék terhére (1Kor 9,4; 1Tesz 2,9; 2Tesz 3,8).

A kinyilatkoztatás tanítja, hogy Isten az embert munkára teremtette (Gen 2,15) és parancsot adott neki, hogy hajtsa a földet uralma alá (Gen 1,28), ami sehogy sem megy másképpen, mint szívós és kitartó munka, az elemekkel való állandó küzdelem útján. Krisztus is hirdette, hogy méltó a munkás a bérére (Máté. 10, 10), ha nem is volt arra szükség, hogy a munkáról külön tanítást is adjon, mivel a zsidók mindig megbecsülték a munkát, az írástudók valóságos himnuszokat zengettek róla és ők maguk is kézi munkával keresték meg kenyerüket szellemi elfoglaltságuk mellett. Így Pál is sátorkészítő mester volt (ApCsel 18,4) és munkával kereste meg kenyerét (ApCsel 20,34; 1Kor 4,12). Meg is kívánta, hogy mindenki dolgozzék, hogy saját megélhetését biztosítsa; aki pedig nem dolgozik, ne is egyék (2Tesz 3,10). Meg is parancsolta, hogy senki se töltse idejét hiábavalóságokkal, hanem mindenki csendesen munkálkodjék és úgy egye kenyerét (2Tesz 3,12). Így senki sem esik majd másnak terhére (1Tesz 4,11). Aki becsülettel dolgozik, az saját megélhetésén kívül tud majd annak is a segítségére lenni, aki hibáján kívül segítséget lát és szenved (Ef 4,28).

Pálnak ez a tanítása hatott és eleven volt Európa történetében; nem véletlen ugyanis, hogy a fáradhatatlan munkálkodás mind szellemi, mind pedig anyagi téren ezt a kontinenst emelte a civilizáció legmagasabb fokára és hogy éppen Európában valósultak meg az emberbaráti intézmények legszebb példái. Keresztény felfogás ugyanis a vagyon halmozásáról sem engedi, hanem az anyagi javakat Isten ajándékának tekinti a közösség, a nélkülözhető javára azon felül, ami a saját és a család ellátására szükséges.

Mindezekon a tanításokon felül az európai ember Pálban az európai embereszményt is tisztelheti. Pált ugyanis nem lehet egy nép, egy faj, egy kor emberei közé besorolni, ő már a krisztusi új ember típusa. Nyugodtan állíthatta tehát magát hívei elé követendő példaképül, mivel ő meg Krisztusnak volt hűséges követője (1Kor 4,16; 11,1; Fil 3,17; 1Tesz 1,6). Pál embersége teljességgel áthatódott és feloldódott Krisztusban (Gal 2,20), de nem semmisült meg. Vallotta ugyan, hogy Isten kegyelméből az, ami (1Kor 15,10), de rajta is megbizonyosodik a dogmatikai alapelv, hogy a kegyelem nem semmisíti meg a természetet, hanem meghatványozza. Pál Krisztusban is Pál maradt, de krisztusi lett, nagyobb lett, több lett. Ami addig is érték volt benne, azt Krisztusba öltöztöten is és Krisztus azt benne megnövelte.

A kereszténység első gondolata volt, hogy a gens prima (a zsidók) és a gens secunda (pogányok) helyére a gens tertiá-t, a keresztény emberközösséget állítsa. Senki sem volt alkalmasabb ennek a gondolatnak hordozására és önmagában való megmutatására, mint Pál, aki héber, görög és római volt egy személyben.

Elhangzott olyan vélekedés is Pálról, hogy végeredményben zsidó-renegát, fájának árulója, aki népét megtagadta és megrontására tört, aki ősei vallását megmásította és annak szentélyébe bevezette a tisztátalanokat. Semmi sincs messzebb Páltól. Elég elolvasni azokat a sorokat, amelyekben büszkén vallja magát zsidónak. Dicsekszik vele, hogy ő is héber, hogy ő is izraelita, hogy ő is Ábrahám ivadéka (2Kor 11,22). Ha

másvalakinek úgy látszott, hogy bizakodhatik a testben, ő még inkább tehetne volna: nyolcadik napon körülmetélkedett, Izrael nemzetéből, Benjámin törzséből való volt (ez a törzs Judával szinte versenyezve leghűségesebben őrizte az ősi hagyományokat), héber volt héberektől, a törvény megtartásában farizeus, a törvény szerinti igazságban kifogástalanul élt (Fil 3,4-6), a zsidó vallás legszigorúbb felekezete szerint, mint fari-zeus (ApCsel 26,5) felül is múlta a zsidóságban számos kortársát nemzetéből, azoknál nagyobb buzgósággal követve őseinek hagyományait (Gal 1,14). Igaz, hogy a szent földön kívül, Tarzus városában született, de neveltetése nem az atyai házban és a pogány városban, hanem Jeruzsálemben fejeződött be; itt nevelkedett fel Gamáliele lábainál és tőle nyert oktatást az atyák törvényében annak teljes szigorúsága szerint és maga is buzgó követője lett a törvénynek (ApCsel 22,3).

Pál apostoli működésében is mindig szigorú rendet tartott: először minden helyen a szétszórtságban oda is eljutott zsidóknak hirdette az evangéliumot, s csak aztán fordult a pogányokhoz (Csel. 13. 46). Arról sem feledkezett meg sohasem, amit egyébként saját kezdeményezéséből is tett és amit az apostoli zsinat is a lelkére kötött: mindig gondoskodott a jeruzsálemi egyházközség szegényeinek szánt alamizsna összegyűjtéséről, akikkel szemben szinte kötelességként hirdette a pogány keresztények között az alamizsnaadást (ApCsel 11,30; 12,25; Róm 15,26-27; 1. Kor 8,1-15; Gal 2,10). Nem mintha az alamizsnálkodás nem lenne minden keresztény kötelessége, hanem úgy értjük ezt, hogy az apostol. ha a jeruzsálemi. keresztények megsegítéséről van szó, az alamizsnálkodás kötelezettségét nem a felebaráti szeretet erényéből vezeti le, hanem az igazságosságból. „... tartoznak is nekik. Mert ha a pogányok részesei lettek az ő lelki javaiknak, kötelességük a testiekben nekik szolgálni (Róm. 15. 27).

Nem vezett kárba Pál egyéniségében a hellén neveltetés sem. Tarzus akkori-ban szellemi élete és iskolát révén úgy szerepelt, mint Kis-Ázsia Athénja. Így nem lehet rajta csodálkoznunk, hogy Pál teljesen otthonosan mozgott a görög műveltségben, tökéletesen bírta a görög nyelvet, jóllehet a lelkében izzó buzgóság és indulat nem egyszer rendetlenséget teremtett a fogalmazásban és felborította a görög beszéd szabályait és arányosságát. Nagyon jól ismerte a görög műveltséget: még abban az egészen másirányú tevékenységben is, amely az övé volt, nem egyszer adódott számára alkalom, hogy ifjúkori tanulmányainak emlékeiből idézzon. Ezzel egyszerre nemcsak felhasználta, hanem meg is becsülte ezt a műveltséget (ApCsel 17,28: 1Kor 15,33; Tit 1,12). Ez a hellén műveltség tette képessé, hogy az Areopaguson megjelenhessen és felszólalhasson (ApCsel 17); és ennek a műveltségnek a görögök lelkében végbement elsekélyesedése okozta, hogy éppen ott olyan eredménytelen lett a szava. Ha ott lett volna Szókratész, Platón vagy Arisztotelész! Nem ábrándozunk ezeknek a nagyoknak azonnali megtéréséről, hiszen az vég-eredményben az Isten szabad választása alapján adott kegyelem műve; bizonyos azonban, hogy bármelyikük nagyon komolyan és nagyon elmélyedve tudott volna Pállal eszmecserebe bocsátkozni.

A későbbi kereszténység megint csak Pál útjain járt, amikor a görög világ műveltségét megmentette és a keresztény európai szellembe oly szervesen beleépítette. Ugyan-

az a görög műveltség mennyire elsikkadt és elferdült, mennyire más lett például az arab kultúrában! Ezzel szemben Platón és Arisztotelész nagy gondolatai máig is élnek és hatnak az európai keresztény szellemi életben, hiszen Ágostont Platónt és Tamást Arisztotelész nélkül nem lehet megérteni és megmagyarázni.

Nem lehet meghatódás és bizonyos szempontból elcsodálkozás nélkül olvasni Pál életében és leveleiben azokat a sorokat, amelyek a római birodalommal, tehát az akkori államhatalommal szemben való magatartást és felfogást mutatják meg. Főképpen ha meggondoljuk, hogy ennek az államhatalomnak az akkori birtokosa és képviselője Nero volt, a dühöngő császári örült. Igaz ugyan, hogy a hagyományos római iustitia és ordo akkor még nem rendült meg.

Pál apostol édesatyja után tarzusi polgár volt. Ezzel pedig együtt járt, hogy teljes jogú római polgárként született (ApCsel 22,28). Ez a polgárjog mentette meg nem egy alkalommal a megalázó megostoroztatástól (Csel. 16, 37; 23, 27); és ez mentette meg végül is a Jeruzsálemben ellene fenekedő zsidóktól: joga volt ugyanis, mint római polgárnak egyenesen a császárhoz fellebbezni. (Csel. 25,11; 28, 19).

Így érthető, hogy Pál mindenben a rendet és a világi hatóság iránti figyelmet és engedelmességet hirdette. mivel abban Isten szolgáját látta. Ezzel persze a hatalmat is kötelezte, hogy valóban Isten szolgája legyen. Hatalom ugyanis nincsen mástól, mint csak Istentől; amik pedig vannak, azok Isten rendelése alapján vannak. Aki tehát ellene szegül a felsőbbségnek, Isten rendelkezésével száll szembe. A hatalom nem azért van, hogy a jót megfélemlítse vagy félelemben tartsa, hanem hogy a jót megdicsérje és ez által Istent szolgálja alattvalót javára. De abban is Isten szolgája, hogy büntetéssel fenýíti meg azt, aki rosszat cselekszik. Szükséges ezért, hogy, mindenki meghajoljon előtte, nemcsak a büntető harag; hanem a lelkiismeret miatt is. és hogy megfizesse az adót és hogy megadja a tiszteletet (Róm 13,1-7). Titusnak is lelkére köti az apostol: emlékeztesse és figyelmeztesse a rábízott híveket, hogy a fejedelmeknek és hatóságoknak vessék alá magukat, hogy fogadjanak szót, legyenek minden jó cselekedetre készek (Tit 3,1). Timóteust pedig arra inti, hogy el ne maradjanak a könnyörgések, imádságok, esedezések, hálaadások minden emberért: a fejedelmekért és minden feljebbvalóért, hogy békés és csendes életet élhessünk, telve jámborsággal és tisztességgel. Ez jó ugyanis és kedves a mi Üdvözítő Istenünk előtt (1Tim 2,1-3), aki ebben a vonatkozásban sem a zűrzavarnak és fejtelenségnek, hanem a békességnek és a rendnek Istene (1Kor 14,33).

Azt akarta tehát Pál, hogy az egész birodalom területén, minden helyen, a férfiak tiszta kezeket emeljenek fel imádságra és az asszonyok is hasonlóképpen tisztességes öltözetben, szemérmetességgel és józansággal ékesítvén magukat (1Tim 2,8-9). Nagy szerencsétlensége volt a római birodalomnak, hogy az imádságban égre emelt kezekben nem látta meg a birodalom jövődjének biztosítékát és ahelyett, hogy rájuk támaszkodott volna, igyekezett inkább lemetszeni azokat.

Nem lehet tehát Pált sem zsidónak, sem zsidó renegátnak, sem csak hellénnek. vagy rómainak nevezni, hanem el kell benne ismernünk az „új embert”. Talán ő az egész emberiségnek Krisztus és a Szűzanya után legteljesebb, legtöbb oldalú, legemberibb

egyénsége. Kialakulásában nagy szerepe volt a természet rendkívüli nagy ajándéka-
inak (éles elme, törekénységében is szívós test, törhetetlen akarat együtt érző szív,
céltudatos munkálkodás, a kegyelem kincseinek (apostol és próféta, tevékeny és nagy
misztikus) , a zsidóságnak és a kereszténységnek, amelyekből minden jót magába vett
és magába épített.

Így lett alkalmas arra, hogy az egész világnak szánt vallást elsőként hirdesse, hogy a
katolicizmus legnagyobb apostola legyen: elsőként időben és elsőként munkája kiter-
jedésében s eredményeiben is.

Ennek a gazdag és hatalmas egyéniségnek végső magyarázata azonban mindig Krisz-
tus volt: aki élt benne, és akiért fáradozott, akinek megismerése óta minden mást csak
kárnak és szennynek tekintett (Fil 3,8). Csak így bírta változatos életét, amely még egy
kalandornak is sok lett volna, csak így bírta vándorlásait, amelyeket se milyen csavar-
gó vagy turista sem bírna utána csinálni, ha figyelembe vesszük az akkori közlekedési
viszonyokat. Ő azonban vézna testalkata és folytonos betegeskedése ellenére is bírta,
mert mindenre erős és képes volt abban, aki neki erőt adott (Fil 4,13).

Isten választott edénye volt (ApCsel 9,15), aki által Krisztus ismeretessé vált a népek
között: prédikálására új kor nyílt az emberiség számára: ebben a korban élünk. ma is,
és ennek a kornak nem lesz vége a világ végezetéig.

Európának minden oka megvan rá, hogy a tizenkilencedik századforduló alkalmából
tisztelettel emlékezzék meg Pál apostolról. Mert ha Pál nem tette volna a kereszténysé-
get Európa vallásává mindenképpen másként alakult volna sorsa és aligha lenne a világ
vezető világrésze, az emberi kultúra bölcsője, hanem úgy szerepelne, mint Ázsiának
egyik félszigete. Ezzel szemben azonban látjuk, hogy Európát a kereszténység megtar-
totta és megvédte az évszázadok folyamán s az európai műveltség, az európai ember-
eszmény a történelem irányító tényezője lett. Nem is csoda, hiszen a kereszténységben
vannak elrejtve az örök élet igéi, Istennek általa közölt gondolatai.

*(Az írás a Vigilia folyóirat 1951. decemberi számában jelent meg eredetileg.
A tanulmány első részét a Miskolci Keresztény Szemle 72. számában közzétűk.)*

SZARKA JÁNOS

Bizánci rítusúak az Árpád-kori Pécsi Egyházmegyében

Bevezetés: Az idén ünnepeljük a görög rítusú Miskolci Egyházmegye előzményének, a Miskolci Apostoli Exarchátus létrejöttének centenáriumát. Az Árpád-kori görög rítusú múlt jelentős mértékben összekapcsolódott az e területet birtokló kabar népelemmel (a hét kun-kabar vezér közül öt a mai Miskolci Egyházmegye területén telepedett le a honfoglalást követően). 2017-ben a Papp Antal érsek 150. születésnapjára megjelent kötetben¹ erről írtam a „Görög rítusú egri püspökség az Árpád korban” című tanulmányomban. A 2024. évi centenárium pedig alkalom lehet arra, hogy megvizsgáljunk egy másik jelentősen kabarok által lakott egyházmegyében, a Pécsi Egyházmegyében a görög rítus Árpád-kori jelenlétét. Itt két kun-bar vezér telepedett meg a honfoglalás idején: Vojta Tolna vármegye déli részén, Ete pedig Baranya vármegyében.²

Vizsgálódásunk elején kijelenthető, hogy nem vagyunk könnyű helyzetben, hiszen az Árpád-kori egyházmegyéek létrejöttéről nem maradt fenn hiteles alapítólevél. A Szent Istvánnak tulajdonított 10 püspökség alapításáról csak kettőnek: a veszprémi- és a pécsi püspökségnek van alapítólevele, de ezek hitelessége nem vitán felüli. Szentpétery Imre szerint „többé-kevésbé hamisak”. A veszprémi alapítólevél záradéka ugyan – görög szókást követve hozza a 318 egyházatya átkát és ezzel – korai alapításra enged következtetni, de Pécs esetében ennyit sem mondhatunk. A további nyolc Szent Istvánnak tulajdonított egyházmegye alapításáról semmilyen dokumentummal nem rendelkezünk.

Az Árpád-kori magyar görög szertartásúak történetéről általánosságban elmondható, hogy forráshiányos. E hiány oka lehet a források **megsemmisülése**, vagy szándékos **megsemmisítése** mellett, az **elhallgatás** és **hamisítás**, stb. Feltehető, hogy a tatárjárás előtti időből Kelet-Magyarországról alig van oklevél. (Az erdélyi³ egyházmegyéből csekély, a bihar-váradí és a csanádi egyházmegyéből pedig egyetlen egy sincs. – A latin rítusúakra vonatkozó sincs. – Az egri püspökség és káptalan levéltára is több ízben elpusztult. Kevés középkori oklevél maradt ránk.⁴)

¹ Papp András (szerk.) „Az Úr az én erősségem” Miskolc. 2018. (=PAPP 2018.) 64–84. o.

² Kovács Béla „Kabarok és palócok” In EMÉ. 1969. (=KOVÁCS 1969.) 169.

³ Az erdélyi egyházmegye korai okleveles anyagáról is így ír a kutató „Erdélynek... a korai okleveles anyaga rendkívül szegény. ... Bármi is lett legyen az oka, a forrásszegénység fennáll...” (Makkai-Mócsi, Erdély története, I. köt. 242. o.)

⁴ Kovács Béla írja: In SZABÓ János Győző 1985: A gyöngyöspatai Szent Péter templom. In: EMÉ, Eger, (=Szabó J.Gy. 1985,) 42.o.

A kalocsai és a pécsi egyházmegye középkori levéltára és könyvtára is elveszett.⁵

A forráshiányt Bozsóky P. Gerő, neves ferences történészünk így indokolta: „Tudjuk ugyanis, hogy a latinok, nem szívesen beszéltek a bizánci szertartású keresztényekről, főképpen abban az időben, amikor a krónikákat lejegyezték, s amikor a királyi udvar beállítottsága már teljesen latin volt.”⁶ Kapitánffy professzor hasonlóképpen vélekedett a krónikákról és gesztákról is: „... a ránk maradt szövegek többszöri átdolgozáson estek át, s mai alakjukat csak a XIV. században kapták meg.”⁷

Az igazság kiderítéséhez az írott források mellett tehát szükség van minden más, régészeti, építészeti, művészettörténeti, stb. információ figyelembe vételére is.

I, A SZENTISTVÁNI EGYHÁZSZERVEZET

IX-X. SZÁZADI ELŐZMÉNYEI DÉL-MAGYARORSZÁGON

1, Az írott források általánosan érvényes állításai:

Ekkortájt az ország déli része váltakozva hol bulgár, hol görög érdekszférába tartozott. Zalavár-Várszigeten a IX. századi Mária templom közelében találtak egy ólombullát a 878 körüli időből. A bulla előlapján „György, Bulgária érseke” (görög és ósláv betűk keverednek a szövegben); a hátlapján „Istenszülő segits szolgádnak” feliratok láthatók.⁸ E György nevű bulgár érseknek a morvák közötti joghatósága kiterjedhetett az egész Dél-Dunántúlra. A zalavári bizánci oltártöredék⁹ is árulkodik a sláv nyelvű görög rítus jelenlétéről. Ezt igazolja magyar nyelvünk korai sláv eredetű keresztény szókincse: kereszt, keresztelés, keresztény, pap, barát, apáca, oltár, zsolozsma, malaszt, szent, karácsony, bérnál, zarándokol, stb.¹⁰ Tovább erősödhetett a déli területeken a görög szertartású térítés akkor is, amikor Metód halála után (885) a pápa betiltotta az ósláv nyelvű liturgiát, Wiching püspök pedig elűzte a nyitrai egyházmegyéből a sláv nyelven miséző papokat. A mintegy 200 slávul fungáló pap¹¹ közül sok

⁵ A kalocsai főszékesegyházi könyvtáros, Boros István így siránkozik: Egyáltalán nem túloz Fraknói Vilmos, amikor ezt írja: „az érsekség kalocsai és bácsi székesegyházát és palotáját szobraival és festményeivel, öltönyeivel, edényeivel, könyv- és levéltáraival együtt, mintha a föld nyelte volna el. Pedig teljesen kétségtelen, hogy a művészet és a tudomány kincsei épp oly gazdagságban voltak itt feltalálhatók, mint Esztergomban, vagy Zágrábban.” (Boros István, „A kalocsai főszékesegyházi könyvtár” Budapest.1994. 16.)

⁶ BOZSÓKY Pál Gerő 2000: „Magyarok útja a pogányságból a kereszténységig” Szege, (= BOZSÓKY 2000,) 216.

⁷ Kapitánffy István „Hungarobyzantina” 1990. 53. o.

⁸ Pp 2001, (= „Paradisum plantavit”, Bencés monostorok a középkori Magyarországon. Gyűjteményes kötet. Pannonhalma,) 61.

⁹ TIMKÓ Imre 1971: „Keleti kereszténység. Keleti Egyházak” Bp. 398. oldalon Bogyai Tamásra hivatkozik, illetve a 7. lábjegyzetben az 520. o. – „Elképzelhető, hogy a 11. századi apátság a 9. századi Mária templom helyén létesült.” (Tóth E. 1999, 12 és Tóth Sándor „A 11-12. századi Magyarországon benedekrendi templomainak maradványai” In Pp. 2002. 159. 16. lábj.) – „A 11. századi zalavári apátság patrónusa már Szent Adorján-ra (Nb.: latinosan Hadriánus) változott, aki akár görög, akár latin titulus is lehetett. Ugyanis „Szent Adorján nikomédiai mártír, akivel a magyar apátság védszentje pecsétkép alapján azonosítható a keleti egyházban is tisztelték.” (Uo. 231.o.)

¹⁰ Korzenszky Richárd, „A magyar kultúra keresztény gyökerei” In Magyar sorskérdések, 13. o.

¹¹ Kovács Béla „Az Egri Egyházmegye története 1596-ig” Eger. 1987, (=KOVÁCS 1987) 15.

menekülhetett délebbre, akik itt – a bulgár jurisdictio védelme alatt – tovább végezhettek előbb galagolita-, majd az új „cirill-írás” megalkotása után az ószláv liturgiát. (Még nincs egyházszakadás kelet-nyugat között, csak joghatósági vita!)

Zalavári ólobulla¹²

Anonymus szerint a magyarok bejövetele előtt Zalán bolgár fejedelem (már keresztény) népe birtokolta az ország középső részét. Bozsóky hasonlóan vélekedik: a „*honfoglalást megelőző években a bolgár birodalom a Duna–Tisza közére és a Marostól délre fekvő nagy területre kiterjedt. A keresztény hit terjedését a Szirmiumban székelő bizánci püspök papjai végezték. Munkájuk igazi sikeréről, sajnos, pontos és részletes értesüléseink nincsenek.*”¹³ – Szerintem a szirmiumi érsek joghatósága a Pécsi Egyházmegye területére, sőt az egész Dél-Dunántúlra kiterjedhetett. Pilgrim, passauai püspök (, aki ugyan szeretne volna megszerezni a Pannónia fölötti érseki joghatóságot és hamisításairól híres) Metód érseksége idejében 7 püspökséget említ a pannon-morva területen.

Több szakember meggyőződése, hogy már a honfoglaló törzsek között is, a kabar-magyarok legalább egy része keleti keresztényként érkezett hazánkba.¹⁴

A X. századi források alapján dolgozó görög krónikáírók, Joannas Skylitzes, Georgios Kendrénos és (a XII. századi) Joannes Zonaras világkrónikájának tartalma: „*A türkök (=magyarok) mindaddig dúlták a rómaiak (bizánciak) területeit, amíg vezérük, Bulcsú, Konstantinápolyba nem jött, s ott fel nem vette a keresztiséget. Maga Konstantinos császár lett a keresztapja, aki patriciusi rangra emelve és gazdagon megajándékozva bocsátotta őt vissza hazájában. Nem sokkal utóbb a császári városba*

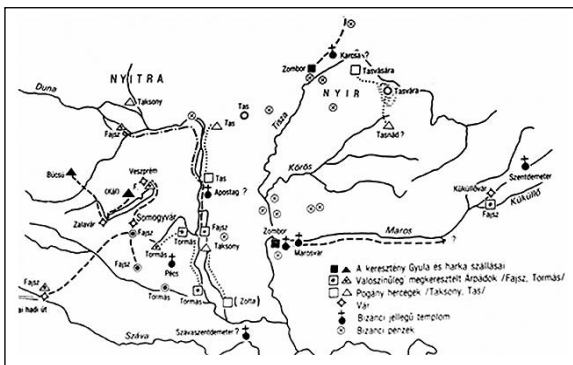
¹² Pp 2001. 61.

¹³ Bozsóky Pál Gerő 2000, „Magyarok útja a pogányságból a kereszténységig” Szeged, 143.o. + Váczy Péter „Magyarország kereszténysége a honfoglalás korában.” In: SZIE 1988: Szent István Emlékkönyv. Reprint. Gyűjteményes kötet. Budapest I. 250-253.

¹⁴ Moravcsik Gyula „A honfoglalás előtti magyarság és kereszténység” In SZIE 1988, 71-77. o. + Török József 2000, 15-16. o-án.: „... az első keresztény-magyar találkozás... történhetett... a kazárok fővárosának keresztény negyedében.” „... a kazárok, onogurok, alánok között működő, térítő püspökségek révén ismerték a kereszténységet”. „... honalapítás küszöbéhez elérkezett magyarság és a hozzá csatlakozott rokon népfajok (NB: kabarok) között voltak keresztény hitűek, vagy legalábbis megkereszteltek szép számban, a sírokból előkerült kereszték, és a nagyszentmiklósi kincs keresztény jegyei alapján” (Vö.: Szarka 2010, 44-52. o.)

jött Gyula is, szintén a türkök fejedelme, ő is megkeresztelkedett, s ugyanazon jótéteményekben és megtiszteltetésekben részesült. Ő magával vitt egy jámborságáról híres szerzetest, Hierotheoszt, akit Theophilaktosz pátriárka Turkia (Magyarország) püspökévé szentelt, s aki odaérkezve, sokakat kivezetett a barbárság tévelygéséből.”¹⁵ – Hierotheosz székhelye kezdetben Gyulaféhevárott lehetett. Későbbi utódainak pedig esetleg Szermonostoron, Szávaszentdemeteren, illetve Veszprémben. A történészek szerint az ő munkájukat ugyancsak támogathatták bolgár szerzetesek.

Györffy Árpád-házi hercegekhez és főméltóságokhoz köti a kezdeti görög térítést. Szerinte az erdélyi gyula marosi partvonalán, a Tisza jobb partját birtokló Ond-utódok partvonalán, Ajtony birtokán; illetve a Dél Dunántúlon Fajsz, és Taksony fejedelem partvonalán, Tormás herceg szállásterületén, és Bulcsú harka birtokain folyt görög térítés.¹⁶

A Fajsz fejedelem idejében elindult bizánci misszió¹⁷

Tóth Zoltán¹⁸ kimutatta, hogy Szent István három legendáján kívül volt egy korábbi keltezésű „Boldog István élete” (Vita beati Stephani) című életírat is, melyet Petrus Ranzanus, a Mátyás király udvarában élt olasz humanista történétíró még olvasott. Ranzanus művében a keresztény hitet meggyőződéssel felkaroló Gézáról ír. Kilencedik fejezetét azzal a kijelentéssel kezdi, hogy „Géza, Taksony fia, különös kegyeltje volt az Úrnak, lévén minden magyarok (Nb.: királyok) közt az első, aki hitt Krisztusban, és engedelmeskedett az ő evangéliumának...” „Nem csak öntudatos kereszténye volt a magyarságnak, hanem az első templomok építője és az egyházszerkezet alapvetője is. Géza – írja Ranzanus – jámborul halt meg, és fia folytatta az ő munkáját.”¹⁹ – Hogy pontosan mit jelentett „az

¹⁵ Gutheil Jenő 1977, „Az Árpád-kori Veszprém” 148. o.

¹⁶ Györffy György 1977 és 1983: István király és műve. Budapest. 47– 48. – SZARKA 2010: 70. o. – A baranyai és a tolnai részekben is. Györffy 1977, 112. o.

¹⁷ Györffy 1883, 48.

¹⁸ Tóth Zoltán „Szent István legrégebbi életirata nyomán” In Századok. 81. 1947. 33.

¹⁹ Ranzanus Petrus „Epitome rerum Hungaricarum velut per indices descripta” Budae, 1746. In Gutheil 1979, 284. o. 46. lábj. Taksony felesége, vagyis Géza fejedelem édesanyja egyik kun-kabar főember leány volt. (Kovács Béla „Az Egri Egyházmegye története 1596-ig” Eger. 1987. 18.) – Ransanustól értesülünk István idősebbik fiáról Ottórról, illetve arról is, hogy Koppány Saroltával közeli rokonságban volt.

egyházszervezet alapvetése” nem tudjuk. Elképzelhető, hogy a Hierotheosz püspökségét követő 40 évben kiépülhetett a magyar érseki egyháztartomány.

Gutheil Jenő, kanonok kiváló veszprémi helytörténész szerint *„Ha a Konstantinápolyban megkeresztelkedett Bulcsú csak színleg is lett keresztény, azért csak tartjuk számon, mert az Ő egyik leszármazottja, a Lád nemzetségbeli Bulcsú lett Veszprém 3. püspöke!”* Ugyancsak Gutheil írja, hogy Géza uralkodásának vége felé a Veszprém-ben székelő Domonkos a „magyarok püspökeként” szerepel a forrásokban. A magyarok püspöke ekkor már nyilván nem megyéspüspökséget, hanem a Veszprémi érsekséget jelöli, ahogy a veszprémvölgyi görög apácakolostor alapítólevele is érseki kolostorról beszél!²⁰

Az orosz krónikák a fentiekkel összhangban azt írják: *„Valának pedig a magyarok előbb igazhitűek, akik a keresztiséget a görögöktől vették fel, de ezek nem értek reá saját nyelvükre átteni az Írást, a rómaiak ellenben közel lévén, megnyerték őket saját tévtanuk követőiül...”*²¹

A szász Querfurti Brúnó pedig – aki 1003-ban a Dunán lehajózva a „fekete magyarok” (Nb.: kabar-magyarok) között térített²² – ugyan lekicsinylően, de – beismerte: *„Magyarországon Sarolta vezetése alatt kezdődött a kereszténység, de pogánysággal vegyült megfertőzött vallás, s ez a bágyadt, zűrzavaros kereszténység rosszabb kezdett lenni a barbárságnál... Sarolta az egész országot kezében tartotta, és ami a férjéé volt, ő maga kormányozta”*.²³

2. A X. századi írott forrásokat alátámasztják a régészeti feltárások legújabb eredményei. Szláv típusú, Tau alakú püspöki pásztorbotok kerültek elő Szer-monostoron (= Sövényházán),²⁴ és Esztergomban²⁵ ebből a korból, illetve a II. századi kalocsai érseksír lelet görögös pásztorbotja, és mytrája,²⁶ valamint egy kalocsai görög körmeneti kereszt²⁷ is ezt erősítik.

Továbbá megtalálták a „Theophülaktosz Turki püspöke” feliratú pecsétet, és „Antóniosz Turkia metropolitája” („*proédrosz*” = *metropolita*) pecsétjét,²⁸ és „Démétriosz püspök” pecsétjét.²⁹

²⁰ Gutheil J. „Árpád-kori Veszprém” 1979, 155. o. – Szarka János „A rotunda öröksége-2” Miskolc, 2010. 124. o.

²¹ Hodinka Antal „Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai” Bp. 1916. 475. és 53.55. o. Ezek a krónikák 14-15. századiak.

²² Györffy III, 471. o

²³ Franciscus Albinus Gombos: Catalogus Fancium Hungariae. I-III. Bp. 1937-38. III. 2297. + Györffy 1977, 61. o.

²⁴ Dr. Pirigyi István „A magyarországi görögkatolikusok története” Nyíregyháza. 1990, I. 39. o.

²⁵ A várhegy első temploma körtemplom is lehetett, amelynek alapfalait a Szent István protomátyr templom szentélye alatt fedezték fel. Ennek ősi szentélye alatt egy kősíra bukkantak, „amelyben üszök és széndarabok között égett csontok, egy 12-12 cm magas, öblös ezüst sírkelyhet és két jelképes írású aranypántba foglalt kristálygömböt találtak.” Az 1821-es feltáráson jelenlévő Mathesz János, régész a kristálygömböket egy Tau alakú szláv püspöki pásztorbot fejének tartotta. (Szarka János 2010, „A rotunda öröksége-2”, 125-126. o. és Dr. Szilágyi András „A Kárpát-medence Árpád-kori rotundái és centrális templomai” Budapest, 2008. 159. o.)

²⁶ Szarka 2010, III-III5.

²⁷ Szarka 2010, 106-III.

²⁸ Györffy 1983, 47. o.

²⁹ Laurent 1965. 441. 1611. sz. pecsét. Mindhárom pecsétről részletesen beszámol: Révész Éva: „Turkia” keleti keresztény főpapjai az első ezredforduló magyar történetében.” In Bizánc öröksége. Beldere Meridionale. XXVI. évfolyam I. sz. (2014) 10. o. – Vö.: Szarka János „A pálos rend keleti keresztény gyökerei” In KárpátinÉ Ezsias Edit „Történelmi arcélek a Mátra alján” Feldebrő. 2022. (=SZARKA 2022,)124.o.13. lábaj.

II. A GÖRÖG RÍTUS JELENLÉTÉNEK JELEI A PÉCSI EGYHÁZMEGYÉBEN

A Pécsi Egyházmegye területe a következő megyéket foglalta magába: Tolna, Baranya, Pozsega, Valkó megyéket, Körös keleti határrészét és Szerém nyugati határ menti területét³⁰ Szávaszentdemeterrel együtt, amely Metódnak és egy bulgár érsekségnek is székhelye lett. Az egyházmegye alapítólevele az alapítás évét 1009-re teszi. Koszta szerint

a pécsi „... egyházmegye keleti határainak pontos kijelölése – Azo pápai legátus jelenlétében – bizonyossá teszi, hogy ugyanekkor a Duna túlsó oldalán is létrehoztak egy egyházmegyét, mégpedig a kalocsait.” A püspökségek védőszentjei kiválasztásakor pedig – az „imitatio Romae” gondolat jegyében, – a nagy római pápai bazilikák patrónusait tették az új egyházmegyék védőszentjeivé: Pécsen Szent Pétert, Kalocsán pedig Szent Pált.³¹ Koszta véleményével szemben két ellenvetésem van. Egyrészt az „imitatio Romae” szimbolika megkövetelné, hogy a rangosabb egyházmegye, a kalocsai főegyházmegye védőszentje legyen a rangosabb titulus, Szent Péter. Másrészt Kalocsát nem alapíthatták 1009-ben, mert a frankfurti zsinaton 1007-ben már jelen volt Asztrik-Atanáz érsek.³²

A magyar egyházmegyék érsekségekbe való besorolását legkorábban egy III. Bélakori jövedelem kimutató ismerteti. Az összeírás szerint a kalocsai érseknek négy suffraganeus püspök volt, sorrendben a csanádi, bihari, az erdélyi és a zágrábi püspök.³⁴ Feltűnő, hogy a Pécsi Egyházmegye területe, amely Kalocsa és Zágráb közé ékelődött, és az egyházmegye alapítása előtt Kalocsa területének a része volt,³⁵

Pécsi Egyházmegye 1009-ben³³

³⁰ Sümei József „A Pécsi Egyházmegye ezer éve” Pécs. 2008. 23.

³¹ Koszta „A püspökség alapítása” In „A Pécsi Egyházmegye története I.” Pécs. 2009. (= PEM 2009) 26-27.

³² Koszta 2013. 63.

³³ Györffy 1983, 184. – 1009-ben történ megalapítása előtt a Pécsi Egyházmegye területe még a görög rítusú Kalocsához tartozott! (KOVÁCS 1987. 25-26.)

³⁴ Solymosi László „A zágrábi püspökség helye az Árpád-kori egyházszervezetben” In Font Márta „Ruszcia, Hungaria, Európa” Pécs, 2022. (=FONT 2022.) 549-565.

³⁵ KOVÁCS 1987, 6.

mégis az esztergomi érsek joghatósága alá lett besorolva. Újabb kérdést vet fel az a 12. század második felében és 13. sz. elején megvalósult gyakorlat is, hogy a Konstantinápoly érdekeltségi köréből érkező királyokat, az un. „ellenkirályokat” a kalocsai érsek koronázta,³⁶ a csanádi, a váradi és a pécsi,³⁷ püspök pedig támogatta. Kár, hogy éppen ezeknek az egyházmegyéknek veszett el az Árpád-kori levéltára.³⁸

1, Pécs görög elnevezése görög kötődést jelez.

Pécs a 9. századi forrásokban három néven szerepel: 870 táján „A bajorok és karanténok megtérése” című írás *Quinque Basilicae* néven említi, ahol a salzburgi érsek templomot szentelt. Egy másik 9. századra hamisított bajor oklevél latinul *Quinqueecclesiae*-nek nevezte, amit szintén Péccsel azonosítottak. Egy harmadik elnevezésről Györffy így fogalmaz „Tormás herceg szállásterületén, a görögös *Pente ecclesiae* néven is szereplő Pécs egyházi újjáéledésével kell számolnunk.”³⁹ Az elnevezések tehát Pécs latin múltja mellett a görög múlt lehetőségét is felvillantják. Természetesen ezen túl az errefelé előforduló szláv helységnevek is utalhatnak a Metód-tanítványok térítésére,⁴⁰ stb.

2/a, A Pécsi egyházmegye kabar szálláshely is volt.

Ez is a görög rítus jelenlétét valószínűsíti. Az Egeri egyházmegyében megtelepedett öt kabar vezér után itt található a legtöbb, vagyis két kabar vezér népének a szálláshelye. Anonymus nem kabarokat, hanem nagyszámú „kun” népet említ. (Györffy I, 415. o.) Kovács Béla szerint Anonymusnál a kun egyenlő a kabarral (vagyis kun-ka-

³⁶ Az első eset 1162-ben történt, amikor a Lukács esztergomi érsek III. Istvánt koronázta, vele szemben Mikó kalocsai érsek II. Lászlót koronázta ellenkirállyá. A kalocsai érsek még hat esetben koronázott: 1163-ban IV. Istvánt; 1173-ban III. Bélát; 1182-ben Imre herceget, még apja életében; 1204-ben III. Lászlót; 1205-ben II. Andrást. (KOSZTA László 2013: A kalocsai érseki tartomány kialakulása. Pécs 85.)

³⁷ PIRIGYI István 1990: „A magyarországi görög katolikusok története” Nyíregyháza I. kötet. 55.o.

³⁸ SZARKA 2010, 30-31. és 106. o.

³⁹ Györffy 1983. 47.

⁴⁰ Metódnak, a pannon-morva érsekség első főpapjának a székhelye Szávaszentdemeter (=Szirmium) volt, és Nyitráról elűzött tanítványai a honfoglalás korában a Duna-Tisza közén is folytattak missziós munkát. Ennek bizonyítékai a magyar nyelv egyházi jellegű korai szláv jövevényszavai, valamint a Kalocsáig felhúzódó sok szláv helységnev, (SZABÓ J. Gy. 1978-1979.) illetve még azon túl is. (Pl. Feldebrő neve, amely a szláv debra „üreg; vízmósásos mélyedés, -völgy” szóból eredeztethető.) Kalocsa első érsekének görög neve is árulkodó! Anasztáz-Asriknak a nevében az „Asrik” nem személynév, hanem méltóságnév. Györffy szerint (Györffy 1983. id. mű 182. o.) a morva-szlovák és a „kaj-horvát” (= észak horvát) nyelvjárásban a megfelelője a jarsik, ersik alak, a magyarban tovább módosulva „Érsek” lett. Kalocsa első érseke, ilyen közvetítéssel öröklí meg Metód méltóságnévét, és lesz ún. „Anasztáz-Arsik”, magyarul „Anasztáz Érsek”! Anasztáz görög neve, ugyanakkor a Kalocsai Érsekség görög rítusát is megerősíti. (SZARKA János 2020: „Tarnaszentmária és Feldebrő Árpád-kori templomai az egyháztörténet szemszögéből” In Kárpátiné Ézsias Edit szerk. „Épített örökségünk gyöngyszemei a Tarna völgyében” Feldebrő, 2020, 185-196.)

bar).⁴¹ A kabarokról közismert, hogy jelentős részük már keleti keresztényként érkezett hazánkba. Ezt igazolja: a Párizsi Nemzeti Könyvtár XIV. századi, „1555 A” jelzésű görög kéziratában szerepelő jegyzék, amely felsorolja a konstantinápolyi patriarcha alá tartozó metropolitákat. Köztük szerepel a góthiai Doros metropolitája. Moravcsik szerint püspöki székhelyeinek neve alapján a dórosi metropolita alá tartozó 7 püspökség közül 4 kazár, 1 káliz, 1 alán=jász, 1 onugor, 1 hun püspökség volt. Éppen ezeknek a nemzetiségeknek volt az olvasztótégelye a kabar népelem.⁴²

2/b, Aba Sámuel és családja görög rítusáról.

A kabarok görög rítusát megerősíti az a tény, hogy a kabar törzsből származó egyetlen magyar király maga is görög rítusú keresztény volt. Ki is Aba Sámuel, akit a magyarok királyukká (1041–1044) választottak? Szent István unokaöccse, bizalmi embere, nádora és hadvezére is volt.⁴³ Rövid uralkodása alatt szakított Orseoló Péter nyugat-párti politikájával. A nép szerette, és kétszer is képes volt meghátrálásra kényszeríteni a németeket. Anonymus említi, hogy Aba a kegyességéért (pro sua pietate) hívták Abának (= atya). Közvetve az ő erőszakos halála váltotta ki az ún. „pogány láza-

⁴¹ Anonymus Gestája szerint a 7 kun-kabar vezér által elfoglalt területek az alábbiak:

- 1, Ketel, illetve fia *Alapoltma* Sárospatakon, illetve Komárom táján. (Tarcal vitéz Tarcal hegy környékén.)
- 2-3, Ed és Edömen (és az unoka: Pata) Abaúj megyében és Mátra alján;
- 4, Böngér és fia Bors, illetve a tőle származó Miskolc nemzetség, Miskolctól a Boldva folyása mellett *fekvő területen, illetve nagyjából a Garam völgyében*;
- 5, Ócsád és fia Örsúr Sály és Kács környékén;
- 6, *Vojta Tolna megye déli része és a Tisza – Duna – Temes zugában*;
- 7, *Éte Barany megyében telepedett meg.* (Kovács 1969, 161-162. o.)

Anonymus szerint Árpádék a bihari részekben is a kabarokhoz sorolható népelemeket találtak.” (GYÖRFFY György 1978-1987: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I-III. Budapest. I, 571–572. o.) – „Anonymus szerint Biharvárad, s a hozzátartozó ország a Tiszántúlon Ménmarót vezér (dux) uralma alatt állott, akinek szíve bolgár, ura a görög császár, népe pedig kazár volt. Továbbá Györfly szerint „A székelyek lehettek a három kabar törzs egyike.” *Györfly minden kabarok által megszállt területet a későbbi dukátus részének tartott.* (Györfly I, 42. o. és III. 308. o.)

⁴² Moravcsik Gy. „A honfoglalás előtti magyarság és kereszténység” In SZIE, 71-77. o. + Török József is Moravcsik állítását erősíti „A magyar egyház évezrede” Bp. 2000, 15-16. o-án.: „... az első keresztény-magyar találkozás... történetített... a kazárok fővárosának keresztény negyedében.” „...a kazárok, onogurok, alánok között működő, térítő püspökségek révén ismerték a kereszténységet”. „... honalapítás küszöbéhez érkezett magyarság és a hozzá csatlakozott rokon népfajok (NB: kabarok) között voltak keresztény hitűek, vagy legalábbis megkeresztelték szép számban, a sírokból előkerült keresztetek, és a nagyszentmiklósi kincs keresztény jegyei alapján...” (Vö.: Dr. Szarka János „A rotunda öröksége-2” Miskolc, 2010, 44-52. o.) – Kovács Béla hasonlóan vélekedik a kabarokról: „*Területünkön (NB: szerinte a Tarna mentén is) tehát olyan egyházi építészeti emlékeket találunk, amelyek az itt letelepült népesség bizánci rítusú kereszténységére vallanak... Nem tételezhetünk fel mást, mint a honfoglalás előtt megismert bizánci kereszténységnek a kabarok között továbbélő emlékét... Eger környékén Aba Sámuel szállásterülete volt és ez magyarázza nemcsak a püspöki székhely helyének kiválasztását, hanem a görög patrocíniumok meglétét is. Szent Demeter patrocíniumot találunk Domoszlón, amely Feldebrőtől sincs távol és Pélyen, melynek lakosai gyepűvédő szolgálatot láthattak el. Állításunkat támasztja alá a Berettyóújfalu határában, Andabáza pusztán feltárt és kétségtelenül a bizánci rítus előírásai szerint épített templom, amelyet az elpusztult Szentdemeter falu templomának határoztak meg. Közeliében voltak a már ugyancsak elpusztult Szentkozma és Szentmiklós falvak is.” (KOVÁCS 1969, = Kovács Béla „Kabarok és palócok” In EMÉ, 1969. 166-167. o.)*

⁴³ Györfly I, 42. o. – Úgy látom, hogy a kabarok előszeretettel választanak zsidó keresztneveket maguknak, miként Aba Sámuel is. A latin Nyugaton ez nem volt gyakorlat.

dást”. Sámuel nem volt pogány, hanem csak más rítusú, görög szertartású keresztény. Uralkodása alatt eltörölhette – a feltételezhetően Péter király által – a görög rítusúak számára is kivetett egyházi tizedet.⁴⁴ Előbb a feldebrői,⁴⁵ majd pedig a sári⁴⁶ nemzeti monostorában temették el. Mindkét monostor görög rítusú építmény volt. A debrői monostort Szent Kereszt tiszteletére emelte, amelyhez a szükséges keresztterek lyét 1018-ban, a görög császárral szövetségre lépett István király közvetítésével kapta. „A szabad magyarok tömegei szentként tisztelték.” A krónikák írják, hogy halála után „néhány esztendő múlva, amikor testét sírjából kiásták, szemfedőjét és ruházatát romlatlanul, sebhelyeit pedig begyógyulva találták.” Sajnos abasári sírhelye feltárásával a szakma nem igazán törődött.⁴⁷

Aba görög rítusát igazolják a királysága idején kiadott magyar pénzérmék is. Pénze előlapján: **Rex Samvhel** szerepel, míg a hátlapján Pannonia helyett a görög hangzású **Panoneia** felirat olvasható!⁴⁸ – A görög császárok pénzérmeinek első oldalán a császár és császárné között apostoli kettős-kereszt látható (= izaposztolosz szimbólum). Ugyanúgy Szt. István, és az őt követő magyar királyok (Vazul fiak) pénzeinek mindkét oldalán kirajzolódik az apostoli kettős-kereszt. A kereszt felső

⁴⁴ Lénárt Gabriella „Aba Sámuel a történetírás útvesztőjében” In Kárpáti Ézsás Edit szerk. „Történelmi arcélek a Mátra alján” Feldebrő. 2022. 113. és Bakay Kornél 2002, 401-402. és 406-407. o. – A lázadó Vata „pogány szokása”: leborotváltatott fej három varkoccsal és a lóhúsevés, amiről a krónikák egyházi szerzői beszélnek nem volt tilos a keresztények számára! „Elsősorban a németeket és az olaszokat ölték meg a lázadók, legyenek azok egyháziak, vagy világiak. Külön ügyeltek a tizedsedőkre, s követelték: töröljék el az adókat, mint Aba király tette (Nb.: aki a köznemesekre támaszkodott). Vesszen Péter emléke teutonjaival és latinjaival együtt mindörökre és még azon túl is... Aba király is keresztény eszméket vallott és hirdetett, de nem a római pápa kereszténységét.” (Uo. 407. o. – Geric József nyomán.)

⁴⁵ Györffy I, 78. o. – Kovács Béla írja Major Jenő 1976-os tanulmányára hivatkozva, hogy Tarnaszentmária és Feldebrő település és az egész debrői völgy a fejedelmi család birtoka volt. „Feldebrőn Szent István király által alapított Szent György tiszteletére szentelt templom és egy görög monostor állhatott, amelyben Géza nagyfejedelem leányától és Romanosz (Radomir) bolgár cárevicstől a 988-ban született Delján Pétert neveltette volna István király 1015 után, amíg 1040-ben trónra nem került. Tarnaszentmárián, Delján anyjának udvarhelyén szintén neki épült a templom.” (Kovács 1987, 164. o. 46. láb.) + A későbbi feldebrői Aba Sámuel által épített (Szent Kereszt) templomról írja 1968-ban Kovács Béla: „A kabarok még a kazár birodalomban megismerkedtek a kereszténységgel és többek között ez a tény adta indítékát a (szlovák) Václáv Mencl megállapításának, aki szerint a kabarok – és így az Aba nemzetség is – sajátos stílusú templomokat építettek, melyeket még a pontuszi területeken megismert építészeti formák és motívumok felhasználásával alakítottak ki. Történeti tények ismeretében valószínűsíthetjük azt a feltevést is, és a feldebrői templomot az Aba nemzetség legkorábbi nemzeti monostorának tarthatjuk.” (Kovács Béla „Adatok Feldebrőről” In EMÉ, 1968. 124-125. o.) – Itt találták meg a „főpapi ornátusban” eltemetett előljáró, agancsból faragott, nyolcszög hasábos testű, egyszerűen görbült, oroszlánfejbe végződő görögös pásztorbotját. (Nagy Á, In ME 1968, 114. o.) Major Jenő nézete szerint ez a pásztorbot a pogánylábadáskor megölt Buldos püspöké lehetett. (Major, 1976. 223-224. o. In Sugár István „Az egeri püspökök története” Bp. 1984. 27. o.) Ebben az esetben, 1046-ban az egeri egyházmegyenek még görög rítusúnak kellett lennie, és lehet, hogy a székhelye is Debrőn volt és nem Egerben. Elképzelhető, hogy a Piligrim püspök által említett Metód érseksége alá tartozó pannóniai 7 püspökség egyike volt Debrő. Több történész Aba Sámuel alapításának tartja az egeri egyházmegyét. (In Bozsóky 2000, 236.o.)

⁴⁶ Aba király sírját keresve Abasáron „az ásatások egy körtemplomot tártak fel, de a király sírját nem találták meg.” Abszolút gondatlanságról, a sírban találtak szétszórásáról beszél Bakay Kornél. (Bakay 2002, 382. o.)

⁴⁷ BAKAY Kornél 2002: „Az Árpádok országa” Budapest, 403. o.

⁴⁸ Lénárt Gabriella „Aba Sámuel a történetírás útvesztőjében” In Kárpáti 2022. 113.

szára mindkét oldalon kifut a körön és egy második keresztet alkotva, kettős keresztet hoz létre.⁴⁹

IX. Benedek pápa III. Henrik császár kérésére kiközösítette Abát. A magyar egyház vezetői ennek ellenére nem tartották igazságtalannak tetteit és nem látták veszélyben az egyház érdekeit. Sőt a német források azzal dicsekszenek, hogy amikor „Ménfőnél Aba Sámuel legyőzték, jó néhány püspök, apát, szerzetes esett fogságban, akik a királyt támogatták.” A Gellért legendák ellenben a „Szentet” tisztára mosó szándékuk miatt lettek olyanok, amilyenek, Gellértet a királlyal szembefordulóként ábrázolók. Gellérten kívül nem ismerünk, olyan püspököt, aki elpártolt volna Abától!⁵⁰

Az Abák bizánci rítushoz tartozásáról beszélnek a király fiainak egyházi adományai is. Az 1046-ban Oroszországból hazaérkező I. Endre kíséretében ott voltak Aba fiai. Korábban feltehetőleg azért kellett Keletre, Kijevbe menekülniük, mert részük lehetett az apjukat a magyar trónon követő Orseoló Péter megvakíttatásában. Péter királyt is okolhatták közvetve apjuk halála miatt. A három Aba herceg Oroszországból való hazaérkezése után jelentős egyházi alapításokat tett. Péter megalapította a százdi apátságot. Domoszló megajándékozta a pécsváradi apátságot. Visonta nevéhez pedig az abasári monostor alapítása fűződik. A család ősi fészkeben, Patán ekkor épülhetett fel a négyzetes alaprajzú II. templom, az ún. főesperesi centrális egyház, melynek mintáját Oroszországban vélik fellelni a szakemberek. Ekkor épült fel a domoszlói Szent Demeter és a visontai Szent Kereszt templom is.⁵¹ Ezen építmények mindegyike a görög rítushoz köthető.

3. Kalocsa érseke a kabarokat szolgálta.

Az is a kabarok görög rítusát igazolja, hogy Szent István két érsekséget állított fel az országban. Az esztergomi érsekséget a latin rítusúak számára, míg a kalocsai érsekséget főként a dukátus területén élő kabar magyarok, illetve az új hazában bekövetkezett bizánci térítés hatására a keleti rítusban megkeresztelkedett görög szertartású magyarok számára. Török József véleménye: „... Szent István tudatosan alapított két érsekséget, és Kalocsát a fekete magyarok térítésére rendelte. Amennyiben az első évtizedben (1001–1009 között) létrejött esztergomi érseki tartomány területén a fehér magyarok éltek, és a déli meg keleti részeken a fekete magyarok, akkor ésszerű döntésnek tűnhet, hogy a két egymástól különböző magyar népességcsoport két érsekség alá tartozzon. Ennek elfogadását az nehezíti, hogy a fehér és fekete magyarok kiléte, elnevezésük értelme körül ádáz viták folynak. Az egységesítő politikát folytató Istvánnak miért állt volna érdekében két egyházi központ létesítése?”⁵² Török József vélekedését annyiban kiegészíteném, hogy a fekete magyarok (= kabar-magyarok) faji

⁴⁹ Györffy 1983. 240–241. (43. a–f, képeken)

⁵⁰ Besze Tibor főiskolai docens és tanítványa: Pláner Lajos előadásai alapján. – Lénárt Gabriella „Aba Sámuel a történetírás úrvessztőjében” In Kárpáti 2022. 112. és 114.

⁵¹ Szabó János Győző „A gyöngyöspatai Szent Péter templom” In EMÉ 1985. 60–65. o. + In Vajay 1967. 100. o. + A magyar krónikás hagyományban az Aba-párt főembereiként szereplő Viske, Sztoizló és Pezili személyeket Kovács Béla Aba Sámuel három fiának tartja. (Kovács 1987. 165. o. 57. lábj.)

⁵² TÖRÖK József 2000: A magyar egyház évezrede. Budapest 27.

alapon történő önálló szervezeti egységbe tömörítéséhez már ott volt a trónörökös herceg által vezetett dukátus. Szent István bölcsességére vall, hogy a faji elkülönülést szem előtt tartó dukátus mellett, a szertartási különbség szolgálatára létesítette a külön érsekséget, a kalocsait.⁵³

Kalocsa görög múltjáról árulkodik **Kalocsa** városának 19. századnak mondott **címere**. Ma **az érseki palota homlokzatán** látható.⁵⁴ Az egyenlőszárú **görög kereszt és fölötte a hercegi korona** eleve a kabarok lakta **dukátusra** kiterjedő joghatóságra, és annak **görög rítusára utal!**

1072-től, miután Belgrád és Szerémvár magyar fennhatóság alá került és az itt lévő görög püspökség áttevődött Bácsra (Nb.: Szent László bizáncpártisága miatt); Bács lett a görög metropólia központja.⁵⁵ Később pedig a Róma és Konstantinápoly közötti békülékeny időszakban (1090–1135 között), az addig keleti, illetve nyugati főhatóság alá tartozó két külön görög szertartású érsekséget 1135-ben egybe-vonták (mindkét érsekség védőszentje Szent Pál volt. Ez a patrónus is a bizánci rítus felé mutat), és Bács-Kalocsai Érsekségnek nevezték el. Minden bizonnyal Róma jurisdikciója alá helyezték, esetleg autokephal jelleggel, dél-itáliai mintára.⁵⁶

Így érthető az is, hogy Dezső kalocsai érsek két – elvileg Esztergom joghatósági körébe tartozó – kabarok lakta területen is, mint illetékes szolgált. Az első esetben 1067-ben az egri egyházmegyei Százdón, az Aba Sámuel fia, Péter herceg által alapí-

⁵³ Itt, Fejér megye Dunán inneni részén is jelen vannak a kabarok. „Anonymus szerint Árpád nagy földet adott sok néppel Sár mellett Vajta (=Bojta) kun (kabar) vezérnek, akitől a Baracska nemzetség származik.” Györffy II. 327. o. + „I. Endre a Duna–Tisza közti homokon 1055-ben a tihanyi apátságnak adott jelentős birtokot... 1193-ban III. Béla a szászazentdemeteri görög monostornak is több falut adott a Dunán innen.” Györffy II. 331. o. – Erősíti érvelésünket, hogy Simon pécsi püspök volt az, aki 1109-ben a veszprémvölgyi görög apácázarda alapítólevelét megújította, aki utóbb kalocsai érsek is lett. Boros István szerint „görög nyelvtudása nem nyugati, hanem bizánci tanulmányokat sejtet.” (Boros István „A kalocsai főszékesegyházi könyvtár” Budapest.1994. 14.) – Továbbá Róma „1229. 01. 20-án pápai dekrétummal, a kalocsai érsek kérésére Gertrúd királyné és öccse, Berchtold kalocsai érsek működése után, és nyilván 1204 után is! A Szerémségben az ortodoxok ellensúlyozására Bácsmonostor területén – egyesek szerint Kew-kő-ben – új latin püspökséget szervezett és első püspökévé Teuton János, főinkvizitort (NB.: a „gyilkost”) tette.” (INKVIZÍCIÓ 1999: Fehér M. Jenő „Középkori magyar inkvizíció”, Budapest. 448. o.) Magyarországon a déli és a keleti részekben alapítottak először kolostort a domonkosok, mert itt az „ortodoxok” száma nagy – írja IX. Gergely pápa 1234-es levelében. (Uo.) Stb.

⁵⁴ Boros 1994. 6.

⁵⁵ Török 2000, 43–44.

⁵⁶ Szarka 2010. 104–105. és Török 2000. 27.

tott monostor felszentelésénél, Jeromos és Alexius – jellemzően görög nevű – püspökök jelenlétében, amikor Salamon király tizedmentességet is adott a monostornak.⁵⁷ A másik esetben 1076 karácsonyán a pécsi egyházmegyei szekszárdi monostorban (Vojta, kabar vezér szálláshelyén) – I. Géza király kérésére és jelenlétében – ugyancsak Dezső kalocsai érsek celebrálta az ünnepi Szentliturgiát!⁵⁸ Egy harmadik adat is árulkodik a kabarok görög rítusáról: Komárom megyében fekszik Ketel, kabar vezér 24 faluból álló birtoka. E faluk védőszentjei is mind görög rítushoz köthetők;⁵⁹ illetve e megyében – Álmos herceg (a Vazul-fiak leszármazottja) által alapított – dömösi monostor prépostja is 1138-ban egy kabarok által kedvelt zsidó nevű Saul, 1156-ban pedig a görög nevű Makariosz volt.⁶⁰ A prépostság attemplomát helyreállították. Megtalálták az eredeti pillérfőt. Ennek alapján a bizánciakra jellemző oktagonális pillérek tartják az attemplomot! – Stb.⁶¹

⁵⁷ Koszta László A kalocsai érseki tartomány kialakulása” Pécs 2013. 40. o. 168. lábj.

⁵⁸ Koszta 2013, 46. o. – A prépostság atemplomát helyreállították. Megtalálták az eredeti pillérfőt. Ennek alapján a bizánciakra jellemző oktagonális pillérek tartják az attemplomot!

⁵⁹ Szarka 2010, 49.

⁶⁰ Koszta 2013. 108–109. 453. lábj. – A Komárom környékén élők mellett a visegrádi- és zebegényi monostorok körzetében élő keleti rítusúakat is szolgálhattak.

⁶¹ – Bár Koszta László szerint „a régiókban sem a latin, sem a bizánci kereszténységhez tartozó területen, nem alakult ki az egyházszervezés idején két érsekség, mégis „Gallus Anonymus egy megjegyzése nyomán (Nb.: illetve a kislengyel Dzierzwa-krónikája alapján) felvetették Lengyelországban egy a Gniezno mellett működő másik érsekség létét.” (Koszta 2013. 71–72. o. 313. lábj.) Tehát, mint a magyaroknál, úgy párhuzamban a lengyeleknél is két érsekség jött létre az egyházszervezés idején. Ennek lehetséges oka, hogy a Gniezno-i Érsekség a latin szertartásúakat, a Krakói Érsekség pedig Cirill-Metód papjainak tértéseként létrejött, ósláv nyelvű liturgiát végző ún. „vislánokat” szolgálhatta! (Vö.: Kozák K. „Közép-Európa centrális templomai” id. mű 115–119. o. és kiemelten a 20. és 22. lábj.) – Az 1215-ös IV. lateráni zsinatig a közép-európai országok püspökei: Cseh-, Magyar-, Lengyelországból a korábbi pápai zsinatokon nem képviseltették magukat. (Hubert Jedin „A zsinatok története” Budapest. 1998. 53. o.) Ezen egyházak Rómától való távolságtartása minimum kettős kötődésre (keleti és nyugati) utal! – Kalocsa első érsekének a görög neve Asztrik-Anasztáz” = „Anasztáz-Érsek”, a Kalocsai Érsekség görög rítusát is megerősíti. Az is érdekes, hogy a nagy tekintélyű Anasztáz-Arsik”-ot 1007-ben a frankfurti zsinaton, és 1012-ben a bambergi székesegyház felszentelésekor ugyanúgy „Ungarorum archiepiscopus”-ként, vagyis a magyarok érsekeként nevezik meg, mint 1050/1051-ben, – az egyházszakadás előtt négy évvel – György kalocsai érseket: „Georgio Colocensis ecclesio Ungarorum archiepiscopo”-ként! (Koszta 2013. 63. és 68. o.) – Nb.: Úgy tűnik, hogy ebben a korban a kalocsai érsek volt a magyarok vezető érseke! Csak „az 1279. évi budai zsinat óta egyértelmű, hogy az esztergomi érsek a magyar egyházi hierarchia első számú vezetője”. (Font Márta „Ruscia, Hungaria, Europa” Pécs. 2022. / =FONT 2022./ 344.) IX. Bonifác pápa bullája 1395-ben először nevezi primásként Esztergom érsekét, és utódai többször megerősítik! (Sugár István „Az egri püspökök története” Budapest. 1984. 126. 155–156.) – Egyébként a görög szertartású magyarok történetük folyamán egységben éltek Rómával! 1054-ig, sőt Kálmán király idejéig egyenrangúak a latin szertartásúakkal. Az 1100-as évektől 1215-ig már érdekellentétek támadtak a két érsekség között. Azután pedig Róma mostoha gyermekeiként, az inkvizíció által kontrol alatt tartva, elnyomott helyzetbe kerültek. (Vö.: Szarka 2010, 168.) Az 1215-ös latinizáló és uniformizáló IV. lateráni zsinat után a görög rítusúak egyházigazgatása már csak a latin rítusú püspökök mellé rendelt görög helynökök és társaskáptalanok, illetve egyéb előljáróságok, prépostságok, stb. által valósulhatott meg! (Sugár István „Az egri püspökök története” Budapest. 1984, 98. 102. 113–144. 156. 170. o. és „Szarka 2010”, 131–158. o. – Vö.: Szarka János „Tarnaszentmária és Feldebrő Árpád-kori templomai az egyháztörténet szemszögéből” In Kárpátiné Ézsias Edit szerk. 2020: „Épített örökségünk gyöngyszemei a Tarna völgyében” Feldebrő. 194–195. 18. lábj.)

4. Görög rítus jelenlétéről tanúskodnak az egyházmegyében épült centrális templomok és azok stílus jegyei, illetve a jellemzően görög templomtitulusok.

Noha a bizánci építészet is jól ismerte a hosszaház, háromhajós bazilikát, – Györffy szerint: „Ilyenné épült a szerémvári görög Szent Ernye-székesegyház 1018 után,”⁶² vagy a kalocsai székesegyház, melynek falazata bizánci szokás szerint váltakozva kő és téglából épült⁶³ – jellemző alaprajzi típusa mégis a szentélyével kelet felé néző, centrális templom lett. Legalább 169 ilyen ismerünk a Kárpát-medencében.⁶⁴

Györffy György a karéjos templomokat (3-, 4-, 6-, 12 karéjos) a görög rítusúak közé sorolta.⁶⁵

Kozák Károly (akinek 36 oldalas díjnyertes tanulmányát Györffy lektorálta) már egyértelműen görög rítusúaknak tartja a centrális templomokat: „A középkori Magyarország centrális templomai... alapos fölülvizsgálatot igényelnek.”⁶⁶ – „A gyulafehérvári székesegyház régi sekrestyéjének padló alatti rétegében egy körkáporna tekintélyes maradványai kerültek elő. Habarcsa téglaporrall kevert. E Bizáncban szokásos habarcs használata is felvetette a bizánci-bolgár kapcsolatok lehetőségét, a Gyula 948 körüli megkeresztelkedése és Hierotheosz görög püspök Magyarországra jövetele mellett...⁶⁷ Érezzük a súlyát e kijelentésnek, de az igazság azt kívánja, hogy kimondjuk ezt. Ez a hazánk területén megindult bizánci térítés – talán Cirill és Metód tanítványai nyomán – első építészeti emléke... Ez azt is jelenti, hogy mintául szolgált a hasonló magyarországi templomok építéséhez.”⁶⁸

A Pécsi Egyházmegye területén ilyen centrális templom a háromkaréjos pécsi **cella trichora**, amely Koszta László szerint nem feltétlenül ókori, hanem új építésű is lehetett.⁶⁹ Kicsisége ellenére az egyházmegye első székesegyházául is szolgálhatott. Egyes a történészek szerint a **pécsvári apátság** is lehetett a püspökség első székháza. A II. századtól ugyanis szívesen laktak monostorokban a (keleti) szerzetes püspökök.⁷⁰ A pécsvá-

⁶² Györffy 1977, 323. o. + 190. o.

⁶³ Török József 2002: „A tizenegyedik század magyar egyháztörténete” Bp. 40. o.

⁶⁴ SZILÁGYI András 2008: „A Kárpát-medence Árpád-kori rotundái és centrális templomai” Budapest, 288. o.

⁶⁵ Györffy 1983, 349. o.

⁶⁶ KOZÁK Károly 1985: Közép-Európa centrális templomai (IX-XI. század). In: A Veszprém Megyei Múzeum közleményei 17. Veszprém. 107-143. o. és 121. o.

⁶⁷ Uo. 131. o.

⁶⁸ Uo. 133. o.

⁶⁹ Koszta László „A püspökség alapítása” In: „A Pécsi Egyházmegye története I.” Pécs 2009, (= PÉM. 2009.) 34.

⁷⁰ Koszta L. uo. 42. o. 95. lábjegyzetben, mint Tóth Endre feltételezését közli. – Szerintem kezdetben a pécsvári apátság is közös kolostora lehetett a bazilita és a bencés szerzeteseknek, (Kettős titulusa: Sz. Mária és Szent Benedek, //Török József „A szerzetesrendek Magyarországon” In HC-Millénium 2001, (= Cséfalvay Pál – Maria Antonietta De Angelis „A magyar kereszténység ezer éve Hungariae Christianae Millennium” Gyűjteményes kötet. MKPK, Budapest.) 160.// hasonlóan a Szent Adalbert eszmeiségével átitatott kolostorokhoz. Adalbert (és néhány tanítványa is) hosszabb időt töltött Rómában az Aventinuson lévő hármastitulusú kettős rítusú, görög kolostor latin részlegében. Hartvik püspök Szent Istvánról szóló legendája azt állítja, hogy „Aserik (Anasztáz), későbbi érsek, létesítette az apátságot, és őt Bonifácius követte az apátságban.” (Pp. 507.) Tehát Pécsvárad első apátjai: Anasztáz, majd – a nagyobbik István legenda szerint – Bonifácius = Querfurti Brúnó, //Koszta László „A püspökség alapítása” In PEM 2009, 21. o.// illetve a harmadik szintén Anasztáz nevű voltak. Szent István alapította, valószínűleg

radi apátság egyébként közös rítusú monostor lehetett. Kettős kápolnájának az alsó szentélyében egy bizánci angyalalak freskója látható, illetve végső nyughelyére ide helyezték át Domoszló herceg földi maradványait. Mindkettő az itteni görög rítusú múlt tanúja.

A **második székesegyház** a 11. század első felében Péter király és Mór püspök idejében épülhetett. A régészek csak egy rövid alapfal darabot és három pilléralapozást találtak meg az 1064-ben leégett épületből. Buzás Gergely a pilléralapozások kerek formájához, illetve a négyzetes oszloptalpatzatok és oszlopfőkhöz hasonló jellegű megoldásokra mutat rá, a 11. század közepén épült feldebrői felső templom-, és a tihanyi atemplom oszlopainál.⁷¹ Mindkét templom közismerten a görög rítushoz kapcsolható. – A máig fennálló öt hajós **harmadik székesegyház** építése Kálmán király korához köthető. Alatta egy szintén öt hajós csarnok kriptá helyezkedik el,⁷² amely négyzet alapú centrális jellegű teret alkot.⁷³

Pécs további közel centrális építménye az Oroszországból I. Endre királlyal hazaérkező Domoszló herceg által sírtemplomként alapított **Mindenszentek**⁷⁴ **templom**. Ere-

Bizánci angyalbüsztt: Pécsváradi apátság
11. századi atemplomának falképe

998-ban /a hamis alapítólevél szerint 1015-ben/. (Szarka János „A pálos rend keleti keresztény gyökerei” In Kárpáti 2022, 129–132.) – Buzás Gergely szerint „a 13. századnál korábbi épülettörödek formája, elrendezése és díszítésének gazdagsága az ortodox kolostorok trapezódjára emlékeztet. Analógiáit az I. András által alapította visegrádi Szent András kolostorból ismerjük, illetve a feldebrői apátság mellett is ilyen lehetett.” (Buzás „Az egyházmegye építészeti emlékei” In PEM 2009, 5.) – A „Paradisum plantavit” tudós szerzői szerint: A pécsváradi apátság „1220 körül szerkesztett interpolált alapítólevelének a kelte 1015... a bencés rendhez tartozását az alapítólevél nem említi” (506. o.) Szent Gellért csanádi püspök segítségére „10 szerzetes érkezett a korábban görög szerzetesek lakta Keresztelő Szent János patrónusú monostorba. Ebből kettő: István és Anzelm (Pécs-)Váradról.” (Uo. 507.) – A pécsváradi monostor „legkorábbi fennmaradt építményének egy... eredetileg esetleg a szerzetesek templomaként funkcionáló kápolna tűnik... (Uo. 328. o.) alaprajzi formája: a hosszánál alig keskenyebb, félköríves apszis, a feltehetően szűk mellékhajók a 11. századból ismert jelenségek (Kalocsa I. székesegyháza, zalavári apátság, Szabolcs főesperesi temploma). A hajó falpilléreinek fejlemezeihez hasonló megoldást a feldebrői templomban találni, a középpillérek másodlagos oszlopainak lábzata pedig a tihanyi atemplomban bukkan fel azonos formában...” (330–331. o.) (emeletes) kápolna (alsó szentélyének) szentélyboltzatán 1960-ban részben feltárt freskón italobizantin hatásról tanúskodó angyalbüsztt a 12. század közepe körül keletkezhetett.” (332. o.)

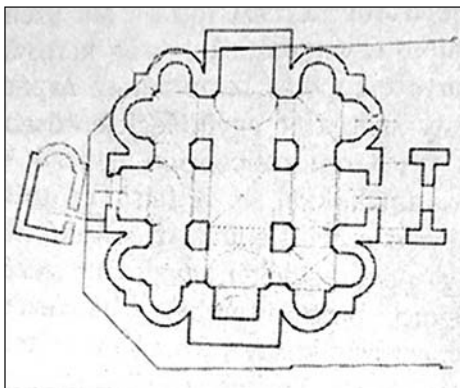
⁷¹ Buzás Gergely „Az egyházmegye építészeti emlékei” In PEM 2009, 7–8.

⁷² Uo. 16–17.

⁷³ Szakács Béla Zsolt „Dombó és a korai atemplomok Magyarországon” 2010. (Internetről: 671–715. o.) 679. o. „J. kép. Pécs atemploma.” – Szakács a 706. oldalon „Ottók-kori,” (NB: Theophanu-kori) sváb analógiákat említ.

⁷⁴ „Mindenszentek” a görög egyházban kiemelt ünnep. Nem hétköznapi, nem is egy közönséges vasárnap, hanem pünkösd utáni vasárnap, vagyis pünkösd nyolcadán ünneplik!

detileg ide temették Domoszlót,⁷⁵ és csak később helyezték át a pécsváradi apátsági templomba, amelyet életében meg is ajándékozott. A képen a szekszárdi apátsági templom alaprajza.⁷⁶

További jelentős centrális építmény az egyházmegyében az I. Béla király sírtemplomaként épített – sajátosan bizánci jellegű – **szekszárdi Szent Üdvözítő** titulusú **apátsági templom**.⁷⁷ A templom közelében a Béla téren megtaláltak egy bizánci mellkereszt öntőformát,⁷⁸ ami az apátság görög rítusú múltját eleve megerősíti! Egyébként az apátsági templom szoros párhuzama a szmolenszki Szentháromság templom, amely már fejlettebb típus, mert 100 évvel később épülhetett.⁷⁹ Közismerten görög rítusú volt a **szávaszentdemeteri monostor**. Említsük még meg a Szent László által 1093-ban alapított és Szent Mihály pártfogásába ajánlott Báta monostort,⁸⁰ illetve az ugyancsak Szent Mihály titulusú **Rudina monostort**. Utóbbi területén „előkerült egy 1129-es évszámú, glagolita írásjegyeket viselő téglá.” Bár Buzás igyekszik a bencés rendhez kötni. Megjegyi, hogy „... a monostor templomának mérete, elrendezése erősen emlékeztet az 1100 körüli Ellésmonostor templomához,”⁸¹ de Tóth Sándor régész szerint „... olyan helyek esetében, mint Ellésmonostor, legfeljebb jámbor feltételezés gyanánt lehet bencés jelenlétre gondolni.”⁸² Az említett építmények mindegyikének köze lehetett a görög rítushoz.⁸³ Patrocíniuma alapján görög múlt feltételezhető még **Madocsa** Szent Miklós titulusú monostoránál és **Pozsegaváron** az 1276-ban először említett Szent Demeter patrónusú ferences monostor előzményénél. (Hallatlannak tartom, hogy egy inkvizíciós rend Demetert választotta volna védszentjéül? Inkább

⁷⁵ A négyszögzáródású szentéllyel rendelkező, és közel négyzet (tömszi téglalap) alaprajzú templom ma is áll a pécsváradi temetőben, de részletes kutatása még nem történt meg. (Buzás Gergely „Az egyházmegye építészeti emlékei” In PÉM 2009. 6.)

⁷⁶ Pp 2001, In Szarka 2010, 62.

⁷⁷ Kozák 1985, 137. o.

⁷⁸ „A kisméretű kőből faragott öntőforma egy kétoldalas öntőforma egyik oldala. Mindkét oldalán díszített bizánci típusú mellkereszt öntésére szolgált. A vízszintes keresztszáraikon görög betűs Krisztus monogram – IC XC – van bevésve, a függőleges száraikon NIKÁ felirat. Készítési ideje a 11.század.” (Pp. 129.) Az öntőforma azt feltételezi, hogy öntő műhely is lehetett a monostorban.

⁷⁹ Szabó János Győző 1985. 65. o. 151. lábj. – Sajnos e templom maradványairól sem a nagyközönség, sem a szekszárdiak nem nagyon tudnak, mert a polgármesteri hivatal belső udvarán található.

⁸⁰ Török József „A szerzetesrendek Magyarországon” In HCMillénium Bp. 2001, 161.- A titulusa görög körtődést jelez!

⁸¹ Buzás „Az egyházmegye építészeti emlékei” In „A Pécsi Egyházmegye története I.” Pécs, 2009, 39. o.

⁸² Tóth Sándor „A 11-12. századi Magyarország Benedek-rendi templomának maradványai.” In Pp 2001, 230. o.

⁸³ Szarka 2010, 93-94. o.

egy átvett monostorról, vagy templomról lehet szó!) Továbbá bizton állítható, hogy az egyházmegye Árpád-kori építészetének számos emléke nyomtalanul elenyészett.⁸⁴

A görög templomtitulusok is egyértelműen a görög szertartás itteni jelenlétéről tanúskodnak. Kizárólagosan görög rítusú patrónusok lehetnek például Száva-szentdemeter (Szirmium, ma Mitrovica) Szent Demeter,⁸⁵ Szent Iréneus⁸⁶ (Szerémvár), és Szekszárd Szent Üdvözítő apátsági templomának védőszentjei, illetve a szomszédos egyházmegyében, a közeli Titelen a társaskáptalan Szent Bölcsesség (Hagia Sophia)⁸⁷ titulusa, stb.⁸⁸ K. Németh András statisztikai jelleggel kimutatást készített a pécsi egyházmegye 1009-1543 közötti patrocíniumairól. Az egyházmegye 373 templomából 172-nek a titulusa ismert. Előfordulás gyakorisága szerint a rangsor: 1. Sz. Mária; 2. Szt. Mihály; 3. Szt. Miklós; 4. Szt. Márton,⁸⁹ 5. Szt. György. Más a sorrend, mint az országos átlag. Szűz Mária országosan a patrocíniumok 12%-a, itt 16,8%. Kovács Béla szerint az ország 3 Illés patrónusából 2 itt található. Az egyházmegye Drávától északra fekvő területén: Baranyában 31 bizánci szent és 51 harcos katona szent található; Tolnában pedig 20 bizánci szent, és 36 harcos katona szent az égi pártfogó.⁹⁰ Sajnos Németh nem jelzi, hogy Szt. Mihályt és Szt. Györgyöt a bizánci-, avagy a katona szentek közé számolta-e? Mindenesetre így is feltűnően sok a görög rítusúaknál kedvelt templom védőszent. (Mária természetesen úgy a latin, mint a görög rítusban is a legkedveltebb patrónus.)

A képen a szekszárdi görög feliratos mellkereszt öntőforma⁹¹

⁸⁴ Buzás: Az egyházmegye építészeti emlékei. In PEM 2009. 3.

⁸⁵ Szent Demeter titulus jelen van Tolna és Baranya megyében is, persze ezen kívül megtalálható az ország számos megyéjében: Sopron, Zala, Heves, Szabolcs, Csongrád, Bács-Bodrog, Torontál, Bihar, Gömör-megyeikben és Udvarhely területén is. (Font 2009. 247.o.)

⁸⁶ TÓTH Péter szerk. 2007: „Szent Demeter” Magyarországon elfeledett védőszentje. Budapest. (=TÓTH P. 2007.) 103-108.

⁸⁷ Győrffy 1983, 47.

⁸⁸ A kun-kabar származású Ketel vezér komáromi birtokán lévő települések (24) Győrffy által kiderített templom-védőszentjei mind a görögök által kedvelték: egy Kozmademjén falu és egy Szent Elek sziget mellett, két Szent Kereszt, két Szent György, két Szűz Mária, egy Szent András, egy Szent Mihály, egy Szent Elek (Alexiosz) szerepel védőszentként. Ezek mellett csak egy Szent Kelemen (Győrffy III, 390. o. 40. láb.) és 433-460.) titulus van, kinek a tisztelete elsősorban Nyugatra jellemző. Amennyiben Római Szent Kelemenről van szó, az ő személye is köthető Cirillhez és Metódhoz, ti. ők találták meg Szent Kelemen ereklyéjét a Krímben, és ajándékba vitték Rómába, miért is ott szeretetteljes fogadtatásban volt részük. Másrészt az sem kizárt, hogy itt nem Római Szent Kelemenről, hanem a bulgár-szlávoknál kedvelt Ohridai Szent Kelemen egyházáról van szó. In Szarka 2010, 49.

⁸⁹ Szt. Márton gyakoriságát elsősorban helyi szent volta magyarázhatja!

⁹⁰ K. Németh András „Egyházas helyek és patrocíniumok” In PEM 2009, 273-276. és KOVÁCS Béla 1988: „Magyarország középkori patrocíniumai” In EMÉ Eger. 415.

⁹¹ Pp 2001. 129. In Szarka 2010, 96.

5, Görög és ószláv nyelvű liturgikus hagyomány jelenlétét igazolják a Pécsi Egyházmegyében:

a, A Pécsi Egyházmegye liturgiájáról kézirat nem maradt fenn, csak az 1487-ben és az 1497-ben megjelent nyomtatvány példányokból lehet róla képet alkotni.⁹² Jelzés értékű viszont a bevezetőben említett 878-ra datált zalavári ólombulla a bulgár érsekről, akinek a morvák közötti joghatósága kiterjedhetett az egész Dél-Dunántúlra. A bulgár érsek missziójának hatékonyságáról nincsenek információink. – Honfoglalás előtt a Dunántúl szláv lakossága körében kezdetben a Cirill és Metód által szláv nyelvre lefordított glagolita liturgia terjedhetett el. A Metódék által kialakított szertartásrendről az ún. „Kijevi lapok” és a „Sínai gyűjtemény” ad hozzávetőleges eligazítást. A testvérpár Aranyszájú Szent János liturgiájának fordításával érkezett a szlávok közé, de diplomáciai okokból nem ezt, hanem a latinok, illetve az itáliai-, és az Adria menti görög egyházak által a VIII. századtól használt ősi „Szent Péter liturgiát”⁹³ fordították szlávra és vezették be. Emellett lefordították a bizánci szertartáskönyvet, illetve néhány a latinok által Moráviában jól ismert imádságot, és természetesen a Szentírás jelentős részét.⁹⁴ „A Morva egyház egységének utolsó megnyilvánulás Metód temetése volt. Latinul, görögül és szláv nyelven is elvégezték a temetési szertartást.”⁹⁵ Metód a hitvallást a Filioque nélkül mondta.⁹⁶ Halála után az új pápa, V. István (885–891) betiltotta az szláv nyelvű „Szent Péter liturgiát”.⁹⁷ A Nyitráról Wiching (német) püspök által előzött szláv papok délebbre menekültek és ott feltehetőleg már a bulgár papokkal együtt kialakított ószláv nyelvű Aranyszájú Szent János liturgiáját végezték. Metód érseki székhelyén, a bulgár birodalomhoz tartozó Szirmiumban (lehetséges, hogy csak névleges székhelye volt, de sohasem tartózkodott itt) továbbra is jelen volt a Konstantinápoly által kinevezett György érsek, akinek ólombulláját már korábban említettük. 878-ban már Belgrád (Singidunum) is püspöki székhely lett. Püspökévé az említett szirmiumi érsek Szergioszt nevezte ki.⁹⁸ Mindenesetre Metód püspökeinek (illetve György érseknek és Szergiosz püspöknek) és papjaiknak megtérített közösségei fennmaradhattak, és beolvadhattak a Metód halála után 10 évvel később érkező magyarságba. Annál is inkább igaz lehet, mert írott forrásokból tudjuk, hogy a magyarok nem viselkedtek

⁹² Török József „A pécsi liturgia” In Font 2009, 547.

⁹³ Damasus pápáig (370–380) Rómában is görög nyelven végezték a Szentliturgiát, csak miután Szent Jeromos elkészített a Szentírás jobb latin fordítását (Vulgata) azután készült el a liturgia latin fordítása is, és vezette be Damasus pápa.

⁹⁴ H. Tóth 1991: H. Tóth Imre „Cirill-Konstantin és Metód élete, működése” Szeged, 89–90. + 137. o. és PUSKELY 2004: Puskely Mária- Vörös k. „A keresztény Európa szellemi gyökerei” Budapest, 19–20. o.

⁹⁵ H. Tóth 1991, 146. o.

⁹⁶ H. Tóth 1991, 132. o. – Valószínű, hogy a IX. században Rómában is Filioque nélkül használták a hitvallást, mert a Filioque beiktatása VIII. Benedek alatt történt, de akkor is csak II. Henrich császár nyomására. (Uo.)

⁹⁷ H. Tóth 1991, – Csak az evangélium, az apostolok cselekedetei és az apostoli levelek olvasását engedélyezte szlávul. (Uo. 148. o.)

⁹⁸ Bozsóky 2000, 142.o.

ellenségesen Cirillel és Metóddal szemben már a honfoglalás előtt történt találkozások (kétszeri) alkalmával⁹⁹ sem.

Négy százötven év múltán, amikor hazánk utolsó és egyben legjelentősebb görög rítusú **szávaszentdemeteri monostorának**¹⁰⁰ megszűnéséről értesülünk, az írott forrás a görög, szláv és a magyar hagyomány békés egymás mellett élését említi. IV. Kelemen pápa az 1344. március 18-án kelt levelében utasította Vitus nyitrai püspököt, hogy a szávaszentdemeteri bizánci monostort (ahol alapítása óta görög, magyar és szláv szerzetesek a monostor nekik rendelt részében külön végezték saját szolgálatukat: „... ex prima institutione ipius Graeci, Ungari et Scalvi servire debeant et quilibet nationum huiusmodi fuerunt inibi distincte ac disposite monitiones...”¹⁰¹) adja át a bencés szerzeteseknek, mert az utolsó görög apát 10 éve meghalt. A becses pápai levél bizonyítja, hogy Szávaszentdemeter térségében, valamint és Cirill és Metód missziójának hatókörében, a pápai tiltások ellenére a 14. század elején is tovább élt az ószláv nyelvű liturgikus hagyomány. Pécsen eddig kézzel írt görög és ószláv nyelvű liturgikonok nem kerültek elő. Fraknói Vilmos szavai szerint, mintha a kalocsai könyvtárral és levéltárral együtt „a föld nyelte volna el”¹⁰² a pécsi is. Ismerünk azonban Árpád-kori görög szertartású liturgikus tárgyakat, melyeket a régészek mára már kibányásztak a föld alól. Ilyen például a kalocsai érseksír leletben: a görög áldókéz vésetű paténa, a „görög stílusú” kehely, az érseki pásztorbot és a Mytra arany paszomány maradványa, illetve a 12. század közepére datált kalocsai körmeneti kereszt.¹⁰³ Az egri egyházmegyei Beszterecen is találtak két X. századra datált görög liturgikus tárgyat. Az egyik gyer-

⁹⁹ A” Cirill legenda” szerint Cirill 860/861-ben találkozott Cherson vidékén a magyarokkal: „Visszatérvén pedig a bölcs férfiú a maga útjára, amint az első órában imádságát végezé, nekiestek az ugrok, farkas módjára üvöltvén és meg akarták ölni, Ő azonban nem ijedt meg, s nem is hagyá félbe az imádságát, csak Kyrie-eliesont monda, mert már bevégezte volt ájtatoskodásait. Amazok pediglen rátekintvén, az Isten akaratából megszelídültek, és elkezdtek hajlongani előtte, és meghallgatván intó szavait, elbocsáták összes kísérvél.” (Györffy György 1975.: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról” Bp. A Cirill legenda: 127-128.) – A hajlongás, vagy meghajlás a görög rítusban a tiszteletadás formája! Vajon voltak-e vallásos ismeretei a Cirillel találkozó magyaroknak? – A Metód legenda története 880/881-re datálható: „Midőn pedig az ugorok király (NB.: inkább vezére) a Duna tájékára érkeze, látni akarta őt (Metód). És valának, kik mondták és vélték, hogy Metód nem fog tőle baj nélkül megszabadulni, ő (mindazonáltal) elméne hozzá (a királyhoz). Ez pedig, miként úrhoz illik, azonképpen tisztességesen és fényesen, ünnepéllyel fogadta. És beszéle vele, mint ilyen férfiaknak illik egymással beszélniök, megszerette, megcsókolta, nagy ajándékokkal bocsátotta el, mondván neki: >>Emlékezzél meg mindig énrólam, tisztelendő atya szent imáidban.<<” (Györffy 1975, A Metód legenda, 127-128.)

¹⁰⁰ A Szávaszentdemeteri apátságot Radó nádor alapította I. András idejében, majd 1057-ben kegyúri jogát a pécsi püspöknek adta. Szent László már az összes magyarországi kolostort a megyéspüspökök és nem a római pápa joghatósága alá helyezte. Így biztosította a görög kolostorok szabadságát és továbbélését a IV. lateráni zsinatig (1215). III. Béla érzékelhette Róma latinizáló szándékát, mert 1193-1196 között összeíratta a monostor birtokait, s egyúttal a jeruzsálemi Szent Theodóziosz lavrának adományozta. IV. Béla pedig 1264-ben leánya, Macsóci Anna birtokába adva (Font 2009, 440.) segítette azt.

¹⁰¹ Timkó 1971, 426. és Pirigyi 1990, 60.

¹⁰² A latin liturgiáról sem sokat tudunk a XI-XII. századból. Török József szerint az istentiszteleti rendről az 1100 körüli esztergomi zsinat csak ennyiben rendelkezett „Hogy minden vasárnap : a nagyobb egyházakban az evangéliumot, az apostoli levelet és a hitvallást mondják el a népnek; a kisebb egyházakban pedig a hitvallást és az Őr imádságát.” (Török József „A liturgia története Magyarországon” In HC-Millénium 2001, 156-157.)

¹⁰³ Szarka 2010, 108-115.

tyatartó-, vagy kereszt talpa, a másik pedig aranyozott ezüst szenteltvíz hintő, görög felirattal: „Ó, Krisztus, a gyógyulások élő forrása”. A két ritka bizánci liturgikus tárgy a kolostor „Megváltó” titulusával együtt – itt is – bizánci előzményre utal... s összefüggésbe hozható Szent Hierotheosz tevékenységével.”¹⁰⁴ Stb.¹⁰⁵

A szláv liturgia továbbélésére analógiaként számos példát említhetünk a horvátok és csehek körében. Horvát vonatkozásban „a 10-11. században római tiltás ellenére tovább élt a szláv nyelvű liturgia az isztriai térségben, a későbbi zárai érsekség területén... a zág-rábi püspökségben, ...amit az első püspök, Duh cseh származása, illetve a püspökség zalai és somogyi kétségkívül szláv papjai bizonyítanak... és Szlavónia területén... (a 12. századból ismeretes a benedeki Regula latin szövegének szláv fordítás is.) Sőt IV. Ince pápa még a 13. század közepén is elismerte a szláv liturgia használatát bizonyos helyeken.”¹⁰⁶ A csehek esetében a Metód által megkeresztelt I. Borivoj fejedelem udvarában vert gyökeret a glagolita liturgikus hagyomány. Metód egy Kaich nevű papját rendelte a fejedelem szolgálatára.¹⁰⁷ A szláv liturgia centruma végül is az 1032-ben Prokop remete által alapított százavai kolostor lett, egészen 1096-ig.¹⁰⁸ Csehországból jóval későbbi információval is rendelkezünk: „IV. Károly király 1347-ben Prága Podskal nevű elővárosában olyan bencés kolostort alapított, ahol már római rítus szerint, de szláv nyelven végezték a liturgiát. A pápa csak a kolostor falai között engedélyezte a szláv nyelv használatát... A kolostor templomát 1372 húsvét hétfőjén szentelték fel. A szerzetesek Horvátországból, Krk szigetéről érkeztek, ahonnet távoznuk kellett... A kolostorok sorsát 1420-tól megpecsételte a huszitizmus. A kolostorok zömét lerombolták...”¹⁰⁹ – Jézus értékűek a kis-lengyelországi keleti ikonok is. Kálvária-Zsebridovszkán a csodatevő görög Istenszülő ikon szintén Metód papjainak köszönhető szláv tradíció jele lehet a sok környékbeli centrális-, rotunda templommal együtt.¹¹⁰ Másrészt Csensztochova csodatevő Istenszülő ikonja ugyancsak a magyar pálos tradíció bizánci gyökere felé mutat.

¹⁰⁴ Pp 2001: „Paradisum plantavit”, Bencés kolostorok... Pannonhalma, 138. 139. o. + Kiss Etele „A besztereci szenteltvíztartó és a bizánci fémművesség egyes datálási problémái” In: Folia archeologica. 45. 1996. 201-224. – Nb: Csak érdekes egybeesés lenne, hogy Sárospatak általam görög rítusúnak tartott „Achillesz mester” nevű plébános, 1307-ben Hont-Pázmány nemzetségbeli, miként a besztereci monostor alapítója is Hont-Pázmány nemzetséghez tartozott!?

¹⁰⁵ Romhányi Beatrix (szíves közlése) szerint a keleti rítus hatása a későközépkorban is kimutatható. Pl. a gyulafehérvári „alvinci domonkos kolostorban az ásató régész számos bizánci jellegű, liturgikus használatra szánt tárgy maradványait tárta fel. Ez inkább csak kulturálisnak nevezhető hatás” szerinte. Szerintem azonban ezek a tárgyak azt igazolják, hogy működött az inkvizíció. A domonkosok begyűjtötték a kihalásra ítélt bazilita monostorok liturgikus tárgyait. (Szarka 2010, 212. 737. lábj.)

¹⁰⁶ Font 2022: (=Bagi Dániel - Barabás Gábor - Fedeles Tamás - Kiss Gergely (szerk.) „Ruszcia, Hungaria, Európa” Pécs), 257-259. és 359.

¹⁰⁷ Kozák 1985, In VMMK, 114. o

¹⁰⁸ Font 2022. 246-247.

¹⁰⁹ Font 2022.. 393. – Egyébként a husziták újra bevezették a két szín alatti áldozást és bekerült a huszita liturgiába a görög rítusú liturgiából a „Szent Isten, szent Erős, szent Halhatatlan...” kezdetű énekünk is! (Bubnó Tamás „Egy konferencia margójára” /görögkatolikus/ „Egyházzenei Értésítő” 1. sz. Pilismarót 2005 - November, 3. o. In Szarka 2010. 252. o. 891. lábj.) – Úgy gondolom az sem véletlen, hogy Északkelet-Magyarországon Sárospatak-, illetve a Mátra-aljai (Gyöngyös-) Pata vára lesz legtovább a huszita-kelyhesek fő erőssége a 15. század közepén.

¹¹⁰ Kozák 1985, 110-114.

A hazánkkal szomszédos egyházmegyéek szláv nyelvű, bizánci hagyományú liturgiája megerősíti annak valószínűségét, hogy a Pécsi Egyházmegyében, a 10–13. században is lehetséges volt a szláv, és görög nyelvű liturgikus végzés Róma tiltása ellenére.

b, A Szentliturgia mellett végezheték a nyilvános istentiszteletek más részeit is: a vecsernyét (alkonyati zsolozsma) és az utrenyét (reggeli zsolozsma) is. A vecsernye közismertségéről értesülünk Kinnamosz tudósításából. 1164-ben a Szerémségbe érkező Mánuel bizánci császárt a görög rítusú lakosság ünnepélyesen fogadta: „Amikor a császár a hunok országában megjelent, fogadására az ottani lakosok mind egy szálíg elébe vonultak. A papi rendhez tartozók gyapjú köntösben, kezükben az evangéliummal, az egyszerű néppel együtt egy nálunk írt himnuszot zengtek gyönyörűen. Így hangzik: „Isten, ki megsegítéd Dávidot, a jámbort...” (Nb.: a görögkatolikus énekeskönyv fordításában a 283. o. a kereszthódoló vasárnapi elővecsernye záró „sztichirájában” így hangzik ez az ének: „Ki megsegítetted a szelíd Dávidot Urunk, hogy legyőzhesse az idegen nemzetbelit; harcolj együtt igazhitű uralkodóinkkal is, és kereszted fegyverével alázd meg ellenségeinket!”) Ekkor a Dunán feljebb átkelven, egy Pegatzion nevű város felé vonult (ti. a császár). Ez a szirmioni vidék központja, itt tartózkodik a nép főpapja. A lakosság jelentős része eléje vonult, hogy kíséretéhez csatlakozzék.”¹¹¹ A Szerémség lelki központjában Szávaszentdemeteren természetesen még inkább élő és gazdag lehetett a keleti liturgikus hagyomány! Ugyanígy az egyházmegye területén fekvő többi bazilita monostorban is hasonlóan végezheték a teljes szerzetesi zsolozsmát. Ha görög, vagy ószláv zsolozsmás könyv nem is maradt ránk, azért a zsolozsmázásról tanúskodik a pannonhalmi monostor Árpád-kori görög nyelvű zoltároskönyve, amely a szerzetesi zsolozsmázás nélkülözhetetlen feltétele volt.

Továbbá tudjuk, hogy az inkvizíció megégettette a nem latinul írt iratokat, de különösen ellenséges volt a rovásírással szemben, amit a számára „ismeretlen betűk” miatt „scripta curiosa” gyűjtőnévvel illetett, és az ilyen iratokra kimondott ítélet mindig azonos volt: „comburatur”, vagyis „égettessék meg”.¹¹² A begina irodalom kiirtandó könyvei között pl. szerepelt négy bizánci szent élete: Antióchiai Szent Margit, Szent Elek (=Alexiosz) és Alexandriai Szent Katalin hagiográfiája, valamint „Az együgyű lelkek tükre.”¹¹³ (Nb.: Az „együgyű lelkek” a keleti egyház „szalosz”-aira, „a Krisztusért balgatagokra” emlékeztet!) Szent Elek (= Alexiosz) élettörténete a Nyulak-szigeti kolostor könyvei között is szerepelt.¹¹⁴ Tóth Péter azt állítja, hogy Szent Demetere

¹¹¹ Jóannész Kinnamosz „Epitomé” In „A bizánci irodalom kistükré.” Budapest. 1974. 762. o. – Ugyanitt a 820. oldalon a lábjegyzetben ez olvasható: „Pegatzion=Bács, érseki székhely”. + Bács vm.-ben a XIV. század elején pápai tizedet csak 57 egyházas hely fizetett. Itt fekszik Gertrúd királyné gyilkosának, Petur bánnak a péterváradai uradalma. (Gyórfly I. 205. 208.) + Szántó Konrád is görög püspöki székhelynek ismeri el Bácsot. (In Szarka 2010. 104. o. 364. láb.)

¹¹² Inkvizíció 440. o. + Karpátiné 2022. 144. o. 91. láb.

¹¹³ Inkvizíció. 437–438. o.

¹¹⁴ Inkvizíció. 129. o. . – Thuróczy János „A magyarok króniká”-jában Szent Margit Nyulak-szigeti kolostorát is beginának nevezi. Azt írja, hogy V. Istvánt, Margit testvérét „... a nagy szigeten és a Boldogságos Szűz egyházában temették el... a beginák rendházában.” (Thuróczy, 214. o.) – Szent Margitot édesanyja, három és fél éves korától Olimpiádesz nevű nevelőre bízta, akit Bodomerey Tamás ispán fiatal (24 éves) özvegyeként ismert meg,

hagiográfiája a Synaxarion és Ménológion görög szövegének magyar fordítása.¹¹⁵ Ugyanígy készülhetett a többi keleti szent életrajza is. Fehér M. Jenő szerint ezeket az életrajzokat a bazilita atyák rovásírással ültették át magyarra, mivel a görög egyház szívesen alkalmazta a nemzeti nyelvet.¹¹⁶ Egy magyar nyelvű evangéliumi részletről pedig Árpád-házi Szent Margit boldoggá avatási perének 1271. augusztus 1-jéről dátumozott jegyzőkönyvéből értesülünk. „A tanú szerint a kolostorban ősidők óta, még amikor az apácák a veszprémi közösségben éltek, tehát a 13. század legelején magyarul olvasták a Passiót, Krisztus szenvedéseit. Fel kell tételeznünk, hogy az első okiratszerűleg említett magyar nyelvű Bibliafordításról van szó.”¹¹⁷ – A görög rítusú egyház Nagycsütörtökön este, a nagypénteki utrenye keretében 12 szakaszban olvassa fel Jézus kínszenvedését a négy evangéliumból összeállított tartalommal. Elképzelhető, hogy Szent Margit magyar nyelvű szenvedéstörténete ebből a szertartásból lett átvéve.

László Gyula megjegyzi: „Rovásírásunkban van két jel, az „e” és az „o”, amely a glagolita írásból került a rovás ábécébe... éppen a kereszténységgel kapcsolatban bővíthetett rovásírásunk hangjelölése is”.¹¹⁸ Györffy György markáns következtetése, „ha Hierotheosz görög püspök misszióját váratlan háborús események meg nem zavarják, Magyarországon olyasféle görög nagybetűkből álló írás honosodott volna meg, mint amilyen a nagyszentmiklósi kincs több edényét díszíti, és az egyházi irodalom a X. század végétől bizonyára magyar nyelvű lett volna”.¹¹⁹ Persze, ha nem lett volna erős latin ellenérdekeltség, illetve inkvizíció. Egy bizánci rítusról áruklódó egyházi rovásírássos fohász pl. Erdélyben, Vargyason előkerült X–XII. századi kötömbön olvasható. Az alszegi újjáépített református templomban az oltárlap alsó oldalán ma is látható a rovásírás: „Szent Mihály arkangyal, Isten szentje, védelmezz minket a küzdelemben”.¹²⁰

A szelepcsényi kodex rituáléi bizonyítják, hogy a **keleti szenteket a keleti rítus szerint ünnepelték** hazánk egész területén.¹²¹ Például Szent Demeter ünnepét Magyarországon a nem latin szokás szerinti október 8-án, hanem bizánci gyakorlatot követve október 26-án tartották.¹²² A Pray-kódexben található a „**Pozsonyi Missale**

1243-ban a Szerémségben jártakor. Olimpiades asszonynak is volt egy Margittal azonos korú kislánya, Erzsébet, aki szintén a veszprémi Szent Katalin begina-kolostorba került, és mindketten ott nevelődtek. Margit a veszprémi Alexandriai Szent Katalin kolostorban megszerette a kolostori életet. (Érszegi Géza az első magyarországi begina kolostorok közé sorolja a veszprémi Szent Katalin kolostort, melyet alapítólevele szerint Bertalan püspök 1240-ben alapított, de Érszegi szerint jóval korábbi, 1228–1235 közötti alapítású lehetett.) 1252-ben 18 veszprémi apácával átköltözött a Nyulak-szigeti monostorba, melyet apja, IV. Béla neki építtetett, (mert a királyi család is ekkor költözött át a budai új rezidenciába). Itt tette le a fogadalmat 1254-ben. A Nyulak-szigeti Szűz Mária kolostor fejedelemszony (priorissa) is Olimpiades lett. (Érszegi Géza „Szent Margit és Boldog Ilona” In Várkonyi Ágnes „Emlékkönyv” Bp. 1998, 37–40. o. + Gutheil 1979, 178. o. In Szarka 2010, 223–224. o.)

¹¹⁵ TÓTH Péter szerk. 2007: „Szent Demeter” Magyarország elfeledett védőszentje. Budapest. 11. 15.

¹¹⁶ Inkvizíció, 445–446. o.

¹¹⁷ uo. 118–119. o..

¹¹⁸ László Gyula „A kettős honfoglalás” 162.o

¹¹⁹ Györffy 1977, 265–266. o.

¹²⁰ Szarka 2010, 261.

¹²¹ Szilágyi 2008, 122. o. In Szarka 2010, 55. o.

¹²² Szent Demeter titulus megtalálható Tolna, Baranya, Sopron, Zala, Heves, Szabolcs, Csongrád, Bács-Bodrog, Torontál, Bihar, Gömör megyékben és Udvarhely területén is. (Font 2022. 247–249. o.)

nagy naptára, Magyarország legrégebbi kalendárium. ...Bencés környezetben szívesen használták ezt a típust. **Archaikus... a Juliánus félét követi...** (Nb.: vagyis a görögök naptárát.) Április 23.-ára, Szent György megalomártyr mellé jegyezték be az esztergomi érsekség védőszentjét, Adalbertet is feltűnő nagy betűkkel.”¹²³

c, Egyéb bizánci egyházfegyelmi és szertartási sajátosságok:

1092. 05. 20-án megnyíló szabolcsi zsinat döntése a nagyböjt kezdőnapja vonatkozásában ugyancsak a görög szertartás előírásait követte. Ma már drasztikusnak tűnhet, de a zsinat így intézkedett: 31. FEJEZET. A húshagyatról. „Az olaszok (latini), kik a magyarság törvényes szokását követni nem akarják, tudniillik hogy ők, mikor a magyarok már elhagyták a húsnak ételét, még azután hétfőn és kedden is húst esznek, ha azt mondják, hogy a mi jobb szokásunk nekik nem kellemetes: menjenek, a hová akarnak.

1. §. De pénzöket, mit itt kerestek, hagyják itten; hacsak eszökre nem térnek és velünk együtt nem kezdenek a böjthöz.”¹²⁴ – A nagyböjt kezdőnapja ugyanis a magyaroknál a görög rítus szerinti, *vajhagyó* vasárnap utáni „tisztá hétfőn” kezdődött. A XI. század második felétől Itáliából, Franciaország déli vidékeiről és Németalföldről az országba beköltöző olasz, ófrancia és vallon nyelvet beszélő *latinus* telepesek viszont a római rítus szerint csak két nappal később hamvazószerdán kezdték meg a negyvennapos böjtöt.

Legrégibb összefüggő magyar nyelvemlékünk a 1210-re datálható Pray-kódexben, a temetési szertartások végén található „Halotti beszéd és könyörgés,” is a görög szertartású papi temetés imáiból kivonatolt beces szövegtanú. Vegyes rítusú kolostorokban a görög rítusú szerzetes temetésén (a latin bencések és a baziliták együttes búcsúzásakor) végzett közös szertartás része lehetett.¹²⁵ 1204-től a „romlásnak indult” és fokozatosan latinizálódó görög kolostorokban egyre gyakrabban hangozhatott el hasonló ima a Pécsi Egyházmegye területén is. Szerintem, nem csak Magyarországon, hanem még Nyugat-Európa vegyes rítusú kolostoraiban¹²⁶ is így búcsúzhattak görög rítusú társaiktól a szerzetesek.

További országosan általános görög rítusú szertartási hagyományt jegyzett le két XI. század végi forrás: a „Zágrábi Missale”¹²⁷ és a Hartvik győri püspök számára készült

¹²³ Pp 2001. 199. – Ugyancsak a Pray-kódexbe foglalt „Pozsonyi évkönyvben” az „1100 utáni rész négy monostort érintő eseményt is feljegyzett: Széplak és Boldva, Zalavár és Pécsvárad. Valamiért a 4 kolostort érintő hagyományt, mint számukra fontosat őrizgettek a szerzetesek.” (Tóth Sándor szerint. In Pp 2001, 258.) – Két kolostornak már ismertettük a bizánci kötődését. (Hernád-)Széplakon és Boldván pedig feltárták a görög rítusú rotundákat!

¹²⁴ Corpus Juris Hungarici I. kötet In Pirigyi 1990, 46. o.

¹²⁵ Dr. Sztripszky Híador, a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa: „A Halotti Beszéd és Könyörgés, mint a görög szertartás emléke” című 15 oldalas tanulmányában összegzi Artim Mihály, bártfai parókus 67 oldalas: „A Halotti Beszéd és Könyörgés rituális szempontból” (Kézirat. Bártfa, 1903.) című munkáját, melyet a „Bártfai Lapok”-ban tett közzé eredetileg. (In Szabó Jenő „A görög katolikus magyarság utolsó kálvária útja 1896-1912” Budapest. 1913. 419. In Szarka 2010. 31-32.)

¹²⁶ Gorse, Lüttich, Trier, Toul, Köln, Burtscheid, Monntecassinó, Róma-Avantinus kolostoraiban stb. (Koszta 2013, 59. o. és Timkó 1971, 396. o. – In Kárpáti Ézsias Edit szerk. „Történelmi arcélek a Mátra alján” Feldebrő. 2022. 125. l. ábr.)

¹²⁷ Font 2022. 248-249. – A győri püspökhöz tartozott Komárom vármegye dél-nyugati részén fekvő Ketel, kabar vezér birtoka, melynek népe hasonlóan görög szertartású lehetett, miként Vojta és Ete kabar vezérek alattvalói is a Pécsi Egyházmegyében. (Szarka 2010, 49.)

Agenda Pontificalis, ami elsősorban a főpapi szertartásokhoz adott eligazítást. Mindkettő arról tudósít, hogy Magyarországon, Epifánia napján „a görögök módja szerint” (*ut mos est grecorum*) létezett a nagy vízszentelés (*hagiasmos megas*).¹²⁸ Ezt a szokást a magyar római liturgia is megtartotta a középkor folyamán. Az ünnep legnépszerűbb neve Magyarországon ma is Vízkereszt, amely a keleti egyházban lett az ünnep neve. Az európai nyelvekben ez a név sehol nem található meg csak nálunk. Jézus Jordánban történt megkeresztelkedésének emlékére folyóvizet szenteltek meg és a keresztet, Krisztus jelképét a vízbe merítették. Ezért lett az ünnep magyar neve *Vízkereszt*, azaz a víz *megkeresztelése*. Másik verzió szerint az ünnep neve az ósláv „vodoszvijatyje” magyar fordítása: „Vízkereszt,” a szentelő pap áldó kézmozdulata miatt, a víz megáldása, vagyis megkeresztelése.¹²⁹ Az egész középkoron végighúzódó, ilyen mély hagyomány arról tanúskodik, hogy a görög szertartás sokkal jobban átítatta Magyarországi egyházmegyéinek a vallási életét, mint azt korábban feltételezték.

Az is jelzés értékű, hogy a XII. század végén, amikor Esztergom liturgikus reformot vezetett be, Kalocsa nem vette át, hanem ragaszkodott a korábbi szertartásrendhez.¹³⁰ A reformok bevezetésekor a Pécsi-, az Egri- és a Zágrábi Egyházmegye sem követte Esztergom példáját!¹³¹

6, A pécsi püspökök görög rítushoz kötődése is kimutatható.

Az ismertetéshez elsősorban Koszta László tanulmányát¹³² veszem alapul, a saját görög rítusú olvasatomban.

Bonipert (1009-1036) lett az egyházmegye első püspöke. Azo pápai legátus társaságában érkezhetett Itáliából, mert a Velencéből jövő Gellért első útja hozzá vezetett. A dómiskola létrehozásához 1020-as években a francia Chartres-i egyházmegyétől kérte el az egyik Priscianus-kódexet a latin nyelv oktatásához. A 6. században Bizáncban élő szerző az idegen nyelvet tanuló bizánci görögök számára készítette a nyelvtankönyvet. Feltételezem, hogy eredetileg görög magyarázatokkal lehetett ellátva. Bonipert Pannonhalmára vonult vissza és a (közös rítusú) monostorban halt meg 1042-ben.

Mór püspök (1036-1070/1075 körül). Nyitra környékéről, a Zobor melletti remetek vidékéről, a később megvakított Vazul herceg (részben kabarlakta) dukátusából származott. (Itt, Nyitraivánkán találták meg földbe ásva az első görög koronánkat, a Monomakhosz koronát is.) Gyermekként került Pannonhalmára, ahol szerzetes majd közel egy évtizedig a monostor apátja lett. A Vata vezette pogánylázadás után egyike az éltben maradt három püspöknek, akikkel együtt koronázta meg az 1046-ban Kijevből hazahívott I. András királyt. Jelen volt 1055-ben a tihanyi monostor alapításánál. Vélhetőleg Ő szentelte fel az 1061-ben Béla király által alapított szekszárdi

¹²⁸ A zágrábi egyetemi könyvtár egyik kézirata magyarországi eredetű, a görög rítusú vízkereszt vízszentelés szertartásának latin fordítását tartalmazza. (Moravcsik Gyula „Görög nyelvű monostorok Sz. István korában”, In SzIE 1988, 408.=(246). o. – In Szarka 2010, 99-100.)

¹²⁹ Dr. Király Ernő „Vízkereszt”, In Magyar Kurír 1995. 12. hó 20.

¹³⁰ Koszta László „A kalocsai érseki tartomány kialakulása” Pécs. 2013. 101.

¹³¹ Török József „A liturgia története Magyarországon” In HC-Millénium 2001, 157-158.

¹³² Koszta László (Pécsi püspökök-) „A 14. század közepéig” In.PEM 2009. 57-107.

görög monostort. 1063-ban az elhunyt király itteni temetését is Ő végezte. Radó nádor az általa 1051-ben alapított szávaszentdemeteri monostort 1057-ben a Pécsi Egyházmegyére bízta. Végrendeletében saját birtokainak egy részét is az egyházmegyének és Mór püspöknek ajándékozta, és a püspököt lelki atyjává fogadta. Mór írta meg Szórád és Benedek nyitrai remeték életrajzát. Ebben hangsúlyozta, hogy Szórád a keleti Zoszimasz apát reguláját követte. Mór maga is aszkéta életet élt. Halála után szentként tisztelték, majd 1848-ban megtörtént a szentté avatása, és az egyházmegye második patrónusává lett.

I. István püspököt (1093-ben) egy oklevél említi. Nincs más adat róla.

Simon (1097/1108-1124/1134) püspök. Első alkalommal 1109-ben a veszprémvölgyi görög apácák alapítólevelének átírásakor említik pécsi püspökként, de mások 1097-re teszik püspöksége kezdetét, amikor Kálmán király elvette feleségül Roger szicíliai gróf ismeretlen nevű lányát. Görög nyelvtudása miatt arra következtetnek, hogy dél-itáliai származású lehetett, vagy bizánci tanulmányokat folytatott.¹³³ A veszprémvölgyi alapítólevél megújítását kitűnő görög nyelvtudása miatt bízta rá Kálmán király. „Jobban tudott görögül, mint latinul... Pécsre is azért nevezhették ki püspöknek, mert az egyházmegye déli területein jelentős görög-latin együttélés valószínűsíthető.” (Koszta uo.: 64. o.) Három évtizedes főpásztorsága után bács-kalocsai érsek lett (1135-1142), aki akkor már Bácsott székel.

Nána (1135) püspököt az egyetlen 1135-ös oklevél említi. Nem zárható ki, hogy a feldebrői görög rítusú Abák birtokához tartozó Kismána névadójának nemzetségéből származott. A kismánai várban feltárták egy görög rítusra utaló 11. századi rotunda alapfalát,¹³⁴ és egy 11. sz. második felére datált egyenlőszárú ún. görög-kereszt vésetű sírkő fedőlapot is,¹³⁵ amely az alátemetett görög rítusát igazolja.

I. Makár (1137 e.-1140) püspöksége előtt titeli prépost (a Szent Bölcsesség titulusú prépostságban), és II. István király notariususa volt. Így jól eligazodott az országos politikában. Részt vett Esztergomban az Apácaszigeten lévő apácamonostor templomában II. (vak-) Béla király által vezetett gyűlésen, ahol igen előkező helyen, közvetlenül Felicián érsek után említették a görög keresztnevű Makár püspököt. II. Béla 1138-ban befejezve apja, Álmos herceg dömösi alapítását hatalmas adományt adott a prépostságnak. Makár jelen volt az oklevél kiállításánál, sőt a király 1140-ben áthelyezte Esztergomba érseknek. II. Béla két vélhetőleg görög rítusú pécsi püspököt is érsekké nevezett ki.¹³⁶ Előbb Simont a kalocsai érsekség-, majd második utódát, Makárt az esztergomi érsekség élére állította.

I. János (1142 e.-1146/1148) és Antimius (1148?-1158?). Nem sokat tudni róluk.

¹³³ Boros 1994. 14.

¹³⁴ Szilágyi 2008, 214.

¹³⁵ Kovács Béla „Kabarok és palócok” In EMÉ 1969. 166.

¹³⁶ A magyar királyok élve püspök kinevezési jogukkal – Koszta szerint kvázi magánegyházként kezelték a magyar egyházat /Koszta 2013, 72. o./ – szabadon döntöttek az egyházmegyék élére állított püspökök személyéről, a rítusuk nem volt perdöntő.

II. Makár (1162 e.-1186) első említésekor 1156-ban dömösi prépostként szerepel, a királyi társaskáptalan élén. A 12. század közepén a dömösi prépostságnak kiemelt jelentősége volt, mivel Álmos herceg alapította, akitől a 12. század első harmadától uralkodó királyok származtak. Püspökként oklevél először 1162-ben említi. 1163-ban rövid időre elpártolt III. Istvántól és a Bizánc támogatását élvező IV. István király pártjára állt, – más dél-magyarországi főpapok, a bácsi érsek, a váradi- és csanádi püspök társaságában. IV. István rövid uralkodását követően, III. István halála után újra szoros kapcsolatba került a Bizánctól magyar trónra került III. Bélával is. Makár püspöksége alatt az épülő székesegyház belső díszítése is elkezdődött. Kőfaragók érkeztek Lombardiából, majd francia területről az 1170-es évek folyamán. Ezek munkáját „az 1180-as évek elején hazai mesterek folytatták bizantinizáló késő román tradíciók alapján.” (Uo, 69. o.)

Kalán (1186-1218) püspöknek Anonymus szerint Ond honfoglaló vezér volt az őse,¹³⁷ akitől a Bár-Kalán nemzetség származott. A nemzetség a 12-13. század fordulóján érte el politikai befolyásának csúcsát, amelyben nagy szerepe volt Kalán püspöknek. Nemzetségének birtokai voltak Baranyában, Esztergom vidékén, Csongrád megyében a Tisza mentén, Csongrád és Szer környékén. Ezen kívül Somogyban, Valkó megyében, Erdélyben a Maros mentén voltak falvaik. Nemzetsége három jelentős kolostor: Szermonostor, Ellésmonostor és – a 12. sz. végén Somogyban alapított – Lulla „ágostonos” kanonokok lakta prépostság kegyurai voltak. Kalán nagyműveltségű klerikus, és a királyi kápolna tagja lett. Valószínű, hogy III. István, vagy III. Béla támogatásával külföldi tanulmányokat folytatott, mert III. Béla egyik munkatársa lett az udvari írásbeliség megreformálásában. A király 1190-1194 között megtette a Délvidék kormányzójává, Horvátország és Dalmácia gubernátorává. A pápa személyes elismerésként a pallium viselésére is feljogosította. Kalán alapította a pozsegai társaskáptalant és püspöksége végén, az 1217-ben először említett pécsi Keresztelő Szt. János társaskáptalant, az ún. kisprépostságot. Ez az új prépostság a székeskáptalan alá tartozott. Kalán nevéhez fűződik a nemzetségének egyik központjaként szolgáló Szermonostor átépítése a 12-13. sz. fordulóján. Az itt fennmaradt kőfaragványok rokonságot mutatnak a – II. Makár püspöknél említett – pécsi székesegyház „bizantinizáló” szobrászati díszítésével. Anonymus is, – mint egykori kancelláriai felettese, Kalán ösztönözhetette gesztájának megírására.

Bertalan (1219-1251) püspök Burgundiában született. Egyházi pályára lépett és 1201-ben csatlakozott a keresztesekhez. 1204 és 1215 között a konstantinápolyi Courtenai Péter latin császár udvara közelében élt. Miután II. András királyunk szentföldi hadjárata alkalmával megkérte a latin császár Jolánta nevű lányának a kezét Bertalan velük együtt Magyarországra költözött. Az új királynéra tekintettel kaphatott kinevezést a pécsi püspöki székre. Főpapi működésének egyik legismertebb eseménye, hogy 1225 körül összegyűjtötte a Mecsekben élő remetéket és Pécs mellett az Ürög hegyen (ma Jakab hegy) monostort alapított számukra, Szt. Jakab tiszteletére. Valószínűleg

¹³⁷ A bevezetőben Győrffyre hivatkozva említettük, hogy az Ond-utódok partvonalán már a 10. sz.-ban folyt görög térítés!

a szentföldi keleti remetéknél szerzett tapasztalatai alapján állította össze rövid reguláját a monostor számára. A szabályzat nem hivatkozott szerzetesrendre, hanem csak az atyák útmutatásaira. Így fogalmazott: „Az atyák parancsait és rendeleteit tartsák meg...” A 13-14. században uniformizálódó magyar egyházban, ilyen módon hagyományozódott át, és él tovább a keleti remeték életstílusa a Pálos Rendben.¹³⁸

Achilles (1251-1252) a Géza fejedelemsége végén Németországból betelepedett Hont és Pázmány lovagok leszármazottja. A 13. sz. elejére már 12 ágra szakadt a Hont-Pázmány nemzetség. Achilles a Körösök és Berettyó vidékén birtokos Újhelyi-ágból származott. Egyik őse alapította a 10. sz. végén a besztereci Szent Megváltó bizánci rítusú monostort (híres az itt talált görög feliratú szenteltvíz hintő). Az Achilles név választása eleve „görög” szimpátiára utal.¹³⁹ Püspöki kinevezése előtt annak az esztergomi székeskáptalannak volt a prépostja, melynek Özséb kanonok is tagja volt, (aki a Pilisben élő remetékkel tartott kapcsolatot. A tatárjárás után kiköltözött közéjük és alapítója lett a pálos remeterendnek.) Achilles püspöki tevékenységének egyetlen emléke az Ürög-hegyi remeték számára kiadott oklevél. Szívén viselte a Bertalan püspök által a remetéknek adott birtokok pontos határkijelölését, melyek egy részét saját maga járta be és jelölte ki. A tatárjárás végén a remetékhez való érzelmi kötődést bizonyítja, hogy megígérte „... az idővel neki adományozott jakból is gondoskodni kíván a remetéről.” Egyúttal felhívta a figyelmüket a Pilisben élő remetékre, így teremtve meg az alapot a két közösség kapcsolatához. Ezután röviddel váratlanul elhunyt.

Jób (1252-1280) püspök a Záh nemzetség Felicián ágának elismert tagja volt. Magiszter titulussal illeték, ami magas fokú iskolázottságot jelent. Életpályája gyorsan ívelt felfelé: zágrábi kanonok, bács-, majd székesfehérvári prépost és egyúttal IV. Béla király bizalmi embere, alkancellárja, vagyis az oklevéladást végző királyi klerikusok vezetője lett. 1252 első felében már pécsi püspök. Megkezdte székhelyén a kövár építését (a tatárjárás után) a költséges építkezés miatt konfliktusa lett kanonokaival, valamint az esztergomi érsekkel (aki kiközösítette) és a somogyvári apáttal is.¹⁴⁰ IV. Béla halála után V. István és IV. László alatt az ország legbefolyásosabb főpapja volt. Származási helyén a felvidéki Gömör megyében egy öt faluból (köztük a híres görög rítusú rotundával rendelkező Süvéte és Perlász¹⁴¹) álló uradalommal rendelkezett.

Pál (1293-1306) püspök a 11. században német területről beköltöző Balog nemzetség Szécsi-ágából származott. Pál (1262-1275) veszprémi püspök pedig a nagybátyja volt. Neki köszönhette gyors előmenetelét, (a bolognai egyetemen szerzett doktori címét) a királyi udvarral való szoros kapcsolatát, és a királynéi oklevéladás irányításában betölt

¹³⁸ Szarka János „A pálos rend keleti keresztény gyökerei” In Kárpátiné 2022. 156.

¹³⁹ Ebben az időben gyakori keresztnév volt az Achilles, 4 kanonok is viselte ezt a nevet. A püspök esetében a névválasztást nem a „Trója-regény” inspirálhatta, hanem rítusbeli kötődés. Pl. Sárospatak feltételezhetően görög rítusú magister plébánosa 1310-ben szintén Achilles nevű és Hon-Pázmány nemzetségbeli volt. (Szarka 2010. 2030-232.)

¹⁴⁰ „A somogyvári apátot elfogatta. Kezeit hátrakötve lóra ültette. Lábaik a ló hasa alatt összekötötte. Sőt még zablát is tett a szájába, ezután pedig bebörtönözte.” (Uo. 82.)

¹⁴¹ NÉMETH Zsolt 2019: „A Kárpát-medence legkülönlegesebb Árpád-kori templomai” Budapest. 94-106.

tött magas tisztségét. 1301-ben, III. András halála után nem a cseh Vencelt támogatta, hanem Károly Róbert mellé állt!

Manfréd (1306) zágrábi prépostból lett választott pécsi püspök. A trónviszályban Károly Róbert pártján állt.

I. Pétert (1307-1314) a Károly Róberttel szoros kapcsolatban álló pécsi kanonokot Tamás esztergomi érsek jelölte püspökké. Miklós éneklő kanonok és néhány társa nem fogadta el Péter kinevezését, inkább maga szeretett volna püspök lenni. Erre Tamás érsek kiközösítette Miklóst. I. Péter 1309-ben jelen volt Károly Róbert megkoronázásán, de később a szembenállók között találjuk. Jó kapcsolatot tartott a pápai legátussal és a környezetéhez tartozó, jobbára olasz származású klerikusokkal.

Kórógyi László (1314-1345) püspök őse Németországból telepedett be a 12. sz. második felében. Kezdetben támogatta a királyt, de 1318-ban már jelen volt Kalocsán azon a gyűlésen, ahol a királlyal elégedetlenkedő püspökök szövetséget kötöttek az egyházat jogellenesen adóztató uralkodóval szemben. Támogatta az ürögi (jakabhegyi) pálos remeteközösséget. Átírta és megerősítette az Achilles püspök által számukra kiadott birtokaikat elismerő oklevelet, de a később renddé szerveződő pálosok kolostorainak az uralkodótól kapott tizedfizetés alóli mentességét már nem akarta elismerni, mert az, az egyházmegyéje gazdálkodására lett sérelmes. Végül is kénytelen volt meghátrálni és a pálosok tizedmentességét elismerni. Az Anjou-uralkodók ugyanis az új pálos rendet már az egyház uniformizálásának, vagyis latinizálásának a szolgálatába állították és kiemelten támogatták.¹⁴²

I. Miklós (1346-1360) lengyel származású volt. A pápa és Nagy Lajos közötti kompromisszum eredményeként lett pécsi püspök. Erre az időszakra a székeskáptalannak már semmilyen szerep nem jutott a püspökválasztásban.

Az ismertetett 1300 előtti pécsi püspökök közül többről feltételezhetjük, hogy bizánci rítusú volt, vagy legalább is erős szálakkal kötődött a keleti szertartáshoz (Mór,¹⁴³ Simon, Nána, I.- és II. Makár, Kalán, esetleg Achilles és Jób), illetve nagyszámú bizánci szertartású hívő felett rendelkeztek joghatósággal. Ebben a korban ez nem lehetetlen, mert az egyházzsakadás előtt pl. 14 bazilita szerzetesből lett római pápa. Koszta szerint is az Árpád-kori „apostoli” magyar királyok az egyházmegyéik élére saját belátásuk szerint neveztek ki püspököket és egyháznagyokat.

III, A görög rítusúak továbbélése 1215. évi IV. lateráni zsinat után.

Hazánkban az 1054-es Kelet és Nyugat keresztényei közötti nagy egyházzsakadás csak 1204-ben, Konstantinápoly elfoglalásával lett végérvényes és súlyos következményekkel járó. Róma centralizáló és uniformizáló törekvése az 1215-ös IV. lateráni zsinat határozataival bontakozott ki. Felgyorsult a latin szertartás kizárólagossága iránti

¹⁴² Szarka János „A pálos rend keleti keresztény gyökerei” In Kárpátiné Ézsás Edit (szerk.) „Történelmi arccélek a Mátra alján” Feldebrő. 2022. 152-156.

¹⁴³ Mórnak – a vegyes rítusú – Pannonhalmán Imre herceggel való együtt nevelkedése, illetve Szent Imrével és Radó nádorral közismerten bensőséges kapcsolata is valószínűsíti görög rítusát. (Koszta László /Pécsi püspökök-/ „A 14. század közepéig” In.PEM 2009. 59-60. és Szarka 2010, 82.)

igény. A görög szertartásúakra vonatkozó zsinati határozat 4. fejezete már csak el-
túrte a görögök szokásait és szertartásait, „annyira, amennyire az Úrban lehetséges”.
A „Quoniam” kezdetű 9. fejezet a vegyes szertartású területekről így rendelkezett:
„... latin püspök nem tartozhat görög püspök felügyelete alá... és egy területeknek
csak egyetlen ordináriusa lehet, aki kinevezhet maga mellé rítusvikáriust, aki őt más
szertartású hívek körében az egyházi szolgálatban helyettesíti.” E zsinati határozatok
vegyes rítusú területeken görög szertartású önálló egyházmegye megmaradását lehe-
tetlenné tették. A zsinat úgy rendelkezett, hogy a vegyes rítusú és vegyes nemzetiségű
egyházmegyek latin főpásztorai olyan papokat küldjenek híveik közé, akik az egyházi
szolgálatot az ő nyelvükön és az ő szertartásuk szerint végzik.¹⁴⁴

**1, 1215 után a görög rítusú monostorok által ellátott egyházközségekben nyilván
tovább gyakorolhatták görög szertartásukat a hívek.** A Pécsi Egyházmegye területén
ilyen kolostorok lehettek a már említett: pécsváradi- (közös rítusú), szávaszentdemeteri-,
szekszárdi-, bátai-, rudinai-, stb. monostorok, amíg latinizálásuk meg nem történt.
Legkésőbb 1344-ben Szávaszentdemetert vehették át a latin szerzetesek.

**2, A további görög rítusú területek saját rítusú ellátására (akár a görög, akár
ósláv volt a liturgikus nyelvük) a püspök „kinevezhetett maga mellé rítusviká-
riust”, illetve az alsóbb papi hierarchia megfelelő tisztségviselőit:** főespereseket,
székeskáptalani tagokat, vagy létesíthetett társaskáptalanokat a másik rítusú papság és
hívek igazgatására és szolgálatára. Arról, hogy a Pécsi Egyházmegyében ez mennyiben
teljesült nem sokat tudunk, legföljebb csak következtethetni lehet pl. a tisztségvisel-
ők nevéből, a lakosság nemzetiségéből, vagy az alapító feltételezhető szándékából, és
egyéb körülményből, stb. (A hallgatás oka az lehet, amit a bevezetőben Kapitánffy
professzortól és Bozsóki P. Gerőtől idéztem. Bozsóky szerint: „...a latinok, nem szíve-
sen beszéltek a bizánci szertartású keresztényekről, főképpen abban az időben, amikor
a királyi udvar beállítottsága már teljesen latin volt.”)

Korábban Sárospatak városának és vonzáskörzetének kutattam az Árpád-kori görög
rítus múltját. Az itt felismertek analógiaként Pécs esetében is útmutatók, tanulságo-
sak lehetnek.

Két oklevél is igazolja, hogy az egri egyházmegyei alsó zempléni (ún. zombori)
görög főesperes 1326-ban és 1330-ban is az egri Csanád püspök rítusvikáriusa volt:
>>Dongó Gyárfás Géza és Nováky kanonok kimutatása alapján 1248 és 1337 között
az egri egyházmegyében két alsó zempléni főesperesség létezett a pápai tizedjegyzék
alapján: a „Patak comitatus” területén lévő „zombori-” (görög?) és az „alsó zemp-
léni” (ún. szerencsi latin?) főesperesség. 1337-ben azonban mindkét alsó zempléni
főesperesség megszűnt; és a harmadik főesperességgel a (felső-) zemplénivel egyesül-
ve létrejött a közös zempléni főesperesség. Az eddigi „zombori Péter” főesperes lett
az új főesperesség elöljárója, ezután „zempléni Péter” néven szerepel az iratokban.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Conciliorum Oecumenicorum Decreta, Ed. Herder 1962. 211 és 215. o. In Pirigyi 1990, 59. és Szarka 168-169.

¹⁴⁵ Péter főesperes családja neve Szécsi Péter. Ő is Micbán Simon leszármazottja, aki 1317-ben megverte a Károly
Róbert ellen fordult Petencs Péter pataki ispánt. Ezen család két ága közül az egyik Gálszécs vidékét uralta.
Ebből az ágból származott Péter főesperes. (Akk 1913. 289-290. o.)

Nováky kanonok (+1825) írja, hogy ugyanez a zombori Péter kétszer, 1326-ban és 1330-ban „zombori főesperes, és Csanád¹⁴⁶ püspök-helyettesének mondatik” A latin szertartású egri püspök tehát görög szertartású rítusvikáriuson keresztül biztosította a görög hívek ellátását, a IV. lateráni zsinat határozatainak megfelelően. Az 1337-ben elindult centralizációs törekvés az egri püspök irányításával 1430-ban újabb változást hozott. Az egyetlen zempléni főesperesség javadalmaiból az egri püspök létrehozta a székesegyház kápolnájához kapcsolt prépostságot, „V. Márton pápához levelet írt, amelyben azt megerősíteni kérte. Ez pedig Miklóshoz, a cisztercita rendbéli három forrásról címzett monostor (Nb.: Bélháromkút) apátjához... kiadott levelében azt felállítani rendelte.” – Szirmay Antal rövid és titokzatos summázata szerint: „... a katolicizmus nagy hasznára.”¹⁴⁷ << – Továbbá 1325-ben ifi Körtvélyesi András abaúji főesperes hitelesíti a Kencs nemzetség osztálylevelét.¹⁴⁸ Sugár István szerint viszont az abaúji főesperesség felállítása csak 1411 után történt meg.¹⁴⁹ Tehát 1325-ben az abaúji főesperes csakis görög rítusú lehetett! Több hasonló „skrupulusos” esetet közöl Dongó Gy. Géza és Nováky kanonok. Az is feltűnő, hogy Nováki a „Memoria dignitatum...” lapjain csak 1430 után kezdi közölni az itteni plébánosok névsorát. Miért nem 1216-tól, mint a főesperesekét?¹⁵⁰ – Sugár annak sem találja az okát, hogy az 1215 után miért lett olyan sok az egri püspökök új tisztségviselője. 1331-1361 között pl. létezett Egerben protovicarius, subvicarius, vicevicarius és sok más, stb.¹⁵¹ Az ok nyilván az lehetett, hogy a latinizáló és uniformizáló IV. lateráni zsinat után a görög rítusúak egyházigazgatása már csak a latin püspökök mellé rendelt görög helynökök, főesperesek, társaskáptalanok, illetve egyéb előljárók által valósulhatott meg! Tehát az előljárók közel megduplázódhattak.

A pécsi egyházmegyében görög rítusú püspöki helynökre utaló okiratot nem találtam. Ugyanakkor a pozsegai társaskáptalant érdemes alaposabban megvizsgálni, mert több körülmény arra enged következtetni, hogy ez a káptalan görög rítusú lehetett.

Pozsega megye a 12. század folyamán vált ki a nagy területű Baranya vármegyéből. A Knieza István és Gláser Lajos tervezte „Magyarország népei a XI. században” térképen úgy szerepel, mint „gyéren betelepült szláv lakosságú terület.” (Metód és Szerghiosz püspök papjai végezhetek itt térítést a szláv lakosság körében.) A pozsegai főesperességgel összevont pozsegai társaskáptalant a Dráva-Száva közötti területen valószínűleg Kalán püspök alapította meg a IV. lateráni zsinat után, mert annak prépostját először 1217-ben említi a pécsi székeskáptalan oklevele. A megye világi központja Pozsegavár volt, a társaskáptalan székhelye pedig Pozsegaszentpéter. A prépost-főesperes valószínűleg azért nem költözött be a püspöki székhelyre, mert így függetlenebbnek érezte magát a püspöki felügyeletről. A prépostságnak 12 kanonoki javadalma ismert.

¹⁴⁶ Csanád, egri püspökről van szó, aki kb. 1320-1330 között töltötte be az egri széket.

¹⁴⁷ Szirmay NT. = Szirmai Szirmay Antal „Notitia Topographica Politica Incliti Comitatus Zempliniensis.” – Budae, 1803. In Akk 1897. 200–201. o. 94.§. – Vö.: Szarka 2010, 148-154.

¹⁴⁸ Akk 1911. 12. In Szarka 2010, 155. 524. lábj.

¹⁴⁹ SUGÁR István 1984: „Az egri püspökök története” Budapest. 142.

¹⁵⁰ Szarka 2010, 155-156.

¹⁵¹ SUGÁR 1984: 98.102. 113-144. 156. 170. o. és „Szarka 2010”, 131-158.

Olvasó kanonokról, aki az oktatásért felelt nem hallani. Csak a 13. század legvégén szerveződött meg a káptalani iskola. Ennek első lektora Theophil, aki fiatal kora ellenére nagyon jelentős tudással rendelkezett. Valószínűleg külföldi egyetemet végzett. A 14. század közepéig csak két kanonokról Orbászról és Demeterről állíthatjuk biztosan, hogy külföldi egyetemen jogot tanultak (Padovában és Bolognában). A káptalan tagjai számára a legtöbb esetben egyházi karrierjük végállomását jelentette a pozsegi javadalom. A főpapságig a kanonokok közül egy sem jutott el. Ez is a káptalan – IV. lateráni zsinat utáni – „megtűrt” bizánci rítusát erősíti.

1263-ban IV. Béla a feleségének, Laszkarisz Máriának ajándékozta Pozsega vármegyét. Innentől a 13. században a királynék uralma alatt állt a déli országrész. A királynék környezetében pozsegi prépostokat is találunk. 1280-ban, majd 1284-1286 között Orbász; 1280 és 1290 között pedig Lukács pozsegi prépostok irányították az özvegy (Kun) Erzsébet királyné kancelláriáját. Ebben az időben a társaskáptalan és népei igen jelentős privilégiumokat is kaptak IV. (kun-) László királytól: A káptalan népeitől senki, semmilyen adót, vagy vámot nem szedhetett csak a káptalan, és népeik fölött is csak kizárólagosan a pozsegi prépost és káptalan szolgáltatott igazságot.¹⁵² Hasonló privilégiumokat kaptak, mint amilyeneket a Kijevből hazajött I. András királyunk adott Anasztázia királynő sárospataki szálláshelyén a Szent Miklós egyházához tartozó polgároknak. Ezeket a jogokat Imre király 1201-ben kiadott privilégiumában újílag megerősítette.¹⁵³ A sárospatakiak Szent Miklós egyházához tartozó hívek görög rítusú keresztények voltak. V. István felesége (Kun Erzsébet) gyermekeivel együtt szívesen időzött Sárospatakon, a királynői udvarházban. Itt tartózkodása alkalmával, 1261-ben a patakiakkal azonos jogokat eszközölt ki a királytól, az Újhelybe költözött vendégek (valószínűleg kunok) számára is. Ezt a privilégiumot később 1284-ben IV. László, 1294-ben pedig III. András is megerősítette.¹⁵⁴ A pozsegi társaskáptalan népei is részben IV. Lászlónak köszönhették privilégiumukat, amint fentebb említettük.

Kalán püspök a pozsegi társaskáptalannal egy időben alapított még egy pécsi társaskáptalant, a Keresztelő Szt. János patrónusú kisprépostságot. (Egerben ugyancsak megvolt a kisprépostság.) Ennek élén állt a kisprépost, aki egyúttal mindig tagja volt a székeskáptalannak is. A székeskáptalan által kiadott oklevelek tanúnévsorában a kisprépost előkelő helyen: a püspök, a nagyprépost, a pozsegi prépost után a negyediként szerepelt. Az 1239-ben kiadott oklevél már csak a székeskáptan vezetőit sorolja fel és a listán a nagyprépost után közvetlenül Illés kisprépost következik, megelőzve a lektort és a többi dignitárius kanonokot.¹⁵⁵

Moravcsik Gyula írja: „Kétségtelenül bizánci hatást tükrözhet azon egyes Árpád-kori nevek használata, mint, amilyen pl. Achilles, Alexius, Demeter, Duka, Illye-Illés, Katapan, Manuel, Mihály, Nikifor, Oposz, Vászoly-Vazul... stb.”¹⁵⁶ A pozsegi és a pécsi társaskáptalanról Kosztáék által írt tanulmányokban a név szerint felmerü-

¹⁵² Koszta László „A pozsegi társaskáptalan” In PEM 2009, 235-247.

¹⁵³ Szarka 2010, 162-167.

¹⁵⁴ Szarka 2010, 180.

¹⁵⁵ Koszta László - Fedeles Tamás „A pécsi kisprépostság” In PEM 2009, 231-232.

¹⁵⁶ Moravcsik Gyula „Bizánc és a magyarság” Budapest.2003. 102.o.

lő kanonokok zöme bizánci rítushoz kapcsolódást sejtet. Illés kisprépost keresztneve kétségtelenül bizánci rítushoz kötődést jelez, miként a görög Theophil, Demeter, Orbász, illetve a Lukács, András és István, melyek viszont a kabarok által kedvelt zsidó nevek voltak. A Tyburcius és a Lőrinc név görög kötődése tűnik kétségesnek.

Analógiaként idecitolható még pár görög rítusú dignitáriusra utaló név az egri egyházmegye általam vizsgát zempléni területéről. Például II. András egri püspök az elődei által 1215 után elfoglalt tizedeket visszaadta a káptalannak. Az 1275. évi levelében, olyan tizedeket is említ, melyek nevei gyaníthatóan görög rítusúakat takarnak.¹⁵⁷ Visszaadta pl.: „... Borsodban Sár-Szomolyáról elnevezett monostor földjének tizedeit..., ugyancsak a szegény Alex (kanonok) helye... Achilles mester helye...”¹⁵⁸ tizedeit. – A görög rítusú Abák birtokában lévő Sári-monostorról, (Nb.: A monostorban van Aba Sámuel sírkápolnája, ami egy görög rítusú rotunda.) és az említett görög nevű előjárókhöz tartozó helységekről okkal feltételezhető a görög szertartáshoz tartozás. A tizedeik fölötti kialakult illetékességi vita pedig részben a IV. lateráni zsinat törvényeinek lett a következménye. – Példaként idézhetjük még a már említett dömösi monostor prépostjait: 1138-ban egy kabarok által kedvelt zsidó nevű Saul, 1156-ban pedig a görög nevű Makarioszt.¹⁵⁹ A prépostság görög rítusú megerősíti, hogy helyreállított altemplomát, a bizánciakra jellemző oktagonális pillérek tartják.

3, A pálos rend kezdetben a görög szertartású remetközösségekre épült.

Róma, miután 1219-től csatlódott az uniót felmondó szerbekben és bolgároknak, ugyanilyen bizalmatlansággal tekintett a magyar bizánci szertartású férfiak és nők szerzetesekre is. Innentől datálható a görög szerzeteseket érintő latin presszió. Imre királyunk, 1204-ben Ince pápa felé tett alternatív javaslatára, hogy „a romlásnak indult görög monostorokat szervezze egy önálló püspökségbe, vagy latin rítusú apátokat, illetve prépostokat állítson az élükre, a megreformálásukhoz”, az lett a következménye, hogy a pápa fokozatosan latin rítusú apátokat állított e kolostorok élére. A latinizált apátságok közelében élő görög rítusú remeték számára ekkortól lett sürgetően szükséges a „modus vivendi,” a túlélés útjának keresése. E korból ránk maradt pótlásként készített iratok, vagy hamisítványok nyilván a latin presszió miatt hallgatnak a remeték korábbi görög rítusáról.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Szarka 2010, 171.

¹⁵⁸ Fejér C.D.V. 2.303. Schmitth. Eppi. Agr. I. 196. In „Adalékok az egri egyházmegye történetéhez” Eger. 1908. IV. 46-47. o. In Dongó Gy. G. „II. András egri püspök levele Zemplénről 1275-ből” In Akk 1912. 13-16. – A görög keresztnev felvétele mindenestre görög szimpátiát feltételez. Sőt hitvallással is emeli a görög név használatát, különösen az elnyomás korában.

¹⁵⁹ Koszta 2013. 108-109. 453. lábj. – A Komárom környékén élők kabar falvak mellett a visegrádi- és zebegényi monostorok körzetében élő keleti rítusúakat is szolgálhatta a prépostság. – Kazáriában a kabarok tovább éltek együtt a zsidó hitre áttért kazárokkal. Ennek hatására választották szívesen maguk is a zsidó keresztneveket. Néhány példa a kabar származású, zsidó nevű és görög rítusú előjárókra: Aba Sámuel király, Sibin fia Sámuel II. Kiliti egri püspök kvázi kancellárja, aki a tatárjárás után elégette az egri püspökség számára általa pótlásként készített vagyonbiztosító okiratokat, majd Ruténiába szökött. (SUGÁR 1984: 73. In Szarka 2018.: Szarka János „Görög rítusú egri püspökség az Árpád-korban” In Papp András (szerk.) „Az Úr az én erősségem” Miskolc. 2018.69.); továbbá a pannonthalmi apátok: Dávid apát, akit Cerbánus levele 1135-ben „archimandritaként” titulált, Uros apát (=Uriás volt ekkor a szerb király is), vagy Salamon az oroszoktól apát stb.

¹⁶⁰ Szarka 2010, „Forráshiány okai” fejezet 17. és 33. o.

A Gyöngyösi Gergely által elsőként említett magyarországi remeték a Pécs környéki, ún. „patacsi remeték.” Nekik **Bertalan pécsi püspök még** 1215-ben (a IV lateráni zsinat határozatai után) a saját birtokán lévő hegyen Szent Jakab tiszteletére kolostort épített és földdarabokat adományozott. 1225-ben rövid szabályzattal is ellátta őket. A szabályzat leglényegesebb mondata: **„Az atyák parancsait és rendeleteit tartsák meg...”** A remeték további jeles segítői voltak: Özséb, esztergomi kanonok és Pál veszprémi püspök, – Veszprém úrnőjének, a görög származású – Laszkarisz Mária királynénak az udvari kancellárja. Pál püspök által biztosított védelmet számukra, hogy elrendelte: az ő püspöki felügyelete alatt élve, mint „engedélyezett társulat továbbra is remeteként szolgálják az Urat mindenben...” Végül az Özséb által kezdeményezett „ágostonos regulával” új szabályzatot, „modus vivendi-t” adott a remetéknek, ezáltal megmentette őket az inkvizíció zaklatásaitól.¹⁶¹ Árpád-házi királyaink mellett a keleti egyházal szimpatizáló és Csák Máté által vezetett kabar-magyar főurak is támogatták a remetéket. Ellenben a 14. században az Anjou királyok már a magyar egyház latinizálására használták fel az általuk is felkarolt keleti gyökerű pálos rendet.

Összegzőként megállapíthatjuk, hogy az itt előadott információk elégséges alapot szolgáltatnak annak megértésére, hogy a 12. század második felében és a 13. század elején, amikor hét keleti orientációt képviselő magyar ellenkirályt a kalocsai érsek koronázott, miért is szavazott együtt a pécsi püspök, a csanádi és váradi püspökökkel, illetve a kalocsai érsekkel az ellenkirályok javára? Azért mert a püspök egyházmegegyé időnként ugyan változó mértékben és változó intenzitással, de a bizánci érdekszférához is kapcsolódott, illetve híveinek jelenős része, vagy maga a pécsi püspök is görög rítusú lehetett.

¹⁶¹ Szarka János „A pálos rend keleti keresztény gyökerei” In Kárpátiné Ézsias Edit (szerk.) „Történelmi arcélek a Mátra alján” Feldebrő. 2022. 142. – 149, Interneten: a „szirbes.hu” honlapon, a „cikkek” fülnél is megtalálható.

István atya évszázada

Nagy volt hajdan szellemi ereje, – keresztény állam volt Magyarország. Embertelen hatalmak között örölődvé, a második világháborút követő időkben, párhuzamosan az ország anyagi újjáépülésével szellemében is meg akart maradni továbbra is kereszténynek, az Európát előzőnlő hódító-tagadó ideológiák ellenében is. Megszállott ország maradt – a nácik után a kommunizmus fogságában –, de reménykedett, hogy szellemében újra erkölcsi nagyhatalom lehet. Ennek az újjáépülésnek volt egyik megszállottja a szabadságot a háború előtti években Nyugaton, Vallonföldön megismerő Regőczy István. Az alapoknál kezdte: a váci püspök biztatására a szétszóródott családok pusztuló gyermekeit gyűjtötte maga köré, készítette fel a szebb, tisztább, a rájuk szakadtnál jobb életre „sasfiókáit” – miként elnevezte őket. István „főbűne” a kommunisták szemében az emberhalászatnak ez a sajátos módja lett. Csellengő gyermekek nemzedékeit istápolta, gondozta, nevelte, sokukat pappá szentelésükig támogatta.

Kabdebó Lóránt

„Megverem a pásztort, és szétszélednek a nyáj juhai” (Zak 13,7; vö. Mt 26, 31). A sokszor megvert pásztorok közé tartozott Regőczy István is, amikor a világi hatalom hozzákezdett leépíteni a vele szembeszálló valahai szellemi nagyhatalmat. De voltak, akik a „Jó Pásztor” példázatát magukra mértékként vállalták az újjáépülő keresztény szellem szolgálatát, sajátosan egyéni módszerekkel, minden adódó lehetőséget kihasználva, elszenvedve minden üldöztetést. Évtizedek alatt a Kútvolgyi Boldogasszony kápolnája így lett egy ország ismert zarándokhelye, szellemi példázat, melyet István atya „virrasztásai” éltettek. Példát teremtve, határainkon belül, és a távoli országokban úgyszintén, hírelve a magyar kereszténység erejét, vonzását. (Ahová még az Örök Város egy darabját is valahogyan idevarázsolta. Hogy-hogynem, ugyanis római műemlék is van ebben a templomban. Oltára eredeti márványmozaik, valahonnan Rómából került ide. Művészettörténész kollégáimnak is igyekszem felhívni erre a rejtett titokra figyelmüket.)

Istvánt életem során megismerhettem, feleségem kötődése révén segítőmmé, erősítőmmé, biztató szellememmé fogadhattam. Benne és általa láttam, hogy van erő ebben az országban a romokból feltápáskodni, a fiatalokat magunk köré gyűjtve újra a keresztény szellem hatalmát az emberek életében tudatosítani.

Pillanatok mozaikjaira emlékezem, amikor István szellemi atyává nemesedve, alakítón volt képes az én életemhez is kapcsolódni. Láthattam mások alakulását is körülötte. De most csak a magam élet-eseményeiből gyűjtök emlékezésnyi csokorra valót.

Ezek meg akarnak műteni – panaszkodtam nyersen, szinte ellenségesen, a támadó

mondatban mégis a szerető aggodás tudomásulvételét is hangsúlyozva a Városmajori Szív- és Érgyógyászati Klinika főigazgatójának, amikor a folyosón összetalálkoztunk. Emlékezetem általában nem kerek anekdotákat őriz, inkább mondatok, hangsúlyok, mozdulatok rögzülnek a múltamból. A jelenet él bennem, pontosan hallok hangom bizonytalan hetykeségét és a várt biztatást. És most is látom Attila mérleget formáló két karját: még két heted lehet, vagy évtizedek, – mondta és mutatta tömören mérlegelve. Akkor nincs választás – összegeztem. És vártam a szombat reggelt. Velem akkor két csoda is történt. Személyesen, emberekhez köthető. Köszönet érte.

Miután a gépek és a röntgenfelvételek megállapították, hogy szívemet meg kell műteni, Bécsy Tamás professzortársam azonnal felhívta valahai tanítványát, akkor már a rendszerváltó kormány minisztere, Surján László által kinevezésre ajánlott [aki megismerkedésünk óta nekem is hangoztatja, tv-ben is elmondta: élete egyik legnehezebben mérlegelt döntése volt ez] pécsi professzort, Papp Lajost – „Lajoskát”, ahogy feleségemnek emlegette – és tanácsát kérte. Válasza gyors és határozott: Marianne azonnal keresse meg Gyöngy Tibort, és teremtsen kész helyzetet, mielőtt professzornak professzort osztanak ki a műtetre. Tibor elutasította. Közölte, utazik szabadságra, és addig végig már telített a programja. Mégis másnap reggel egy robosztus külsejű, szeretettel megszólaló, akkor még ismeretlen doktor úr belép a szobámba, és közli: Szombaton megműtöm. Döbbenten néztem rá. Mielőtt elutazom. Láttam a röntgenképeket. Ezt a műtétet csak én tudom megoldani. Szombat ugyan szabad nap. Hogy egy egész stábot összehozzanak?! Ilyen még ebben az intézményben nem volt. Tibor akarta, tudta, az életemről van szó, – összehozta.

A műtét előtti délután feleségem jelzi, megkérte, István atya megkeres, meg fog gyóntatni-áldoztatni. Ki az, aki nem érkezik, hiába várjuk? Neheztelni kezdtem. Az én lelkemre nincs is szüksége? Végül nagy késéssel mégis feltűnik sietős alakja az ajtóban. A maga természetességében zajlott a szentségi találkozás. Máig is csodálkozom: én, a kis jelenetekben hipochonder, élet-halál pillanatában teljes bizalommal eltelve éltem át létezésemet. Sőt még magam akartam valami ünnepélyes mozzanattal viszonzni István megjelenését. Mellettem, az orvosságos szekrénykén ott hevert a valaha a világhírű karikaturista Ze'ev-től feleségemnek ajándékozott kis tégelyecske. Rajta héber felirattal: Salom. Akkor már régebben abban hordtam gyógyszereimet. István, engedd meg, hogy viszonzásul ezzel keresztet rajzoljak homlokodra. Velem volt ez, amikor a szent helyeket bejárhattam, és vele megérintettem a legszentebb ószövetségi helyeket is, az égő áldozati oltár barlangszerű követ, és a templom romjaiként megmaradt Sírátófalat. De ami még ennél is több, a Szent Sír-bazilikában a Krisztus keresztjének talán csak jelképes helyét megsimogattam vele, és szerencsém volt, éppen akkor egy pillanatra egyedül lehettem a Sír üregében, és Jézus testének helyén a padkát is megérinthettem. István, ez adjon erőt neked is a továbbiakban. Ez aztán közös szertartásunkká vált. Miután István feloldozott, én mindig a homlokára rajoltam a kis tégellyel a kereszt jelét. Ez történt utolsó találkozásunk alkalmából templomában, a Kút völgyi Boldogasszony 18. századi emlékhelyét kibővítve általa

búcsújáró helyé alakított nagyszerű templom sekrestyéjében, ahol gyóntatni szokott. Majd a mise után átvittem a közeli istenhegyi Szent László plébánia templomába, ott is még misézni szokott vasárnap esténként. Ez volt a programja élete utolsó heteiig. Alkalmanként magam is beletársultam programjaiba. Majd évszázadot élt, utolsó évtizedeiben Isten dicsőségére egyik ünnepi alkalmat cserélte a másikkal. Napjai, mint valaha a remete szenteké, az Istent dicsőítés szolgálatával voltak telítettek.

Kétszer utaztam születésnapomon számunkra romantikusnak feltűnő külföldi úton. A második során Dél-Afrikába, az összehasonlító irodalomtudomány nemzetközi szervezetének, az ICLA-nak a kongresszusára menet reggel hat órakor az egyenlítő felett ébredtem, a repülő egyik oldalán még éjjeli sötétség, a másik ablaksoron a rózsálló hajnal tűzött szemünkbe. Ezt megelőzően szintén hat órakor indultunk az egyik bajai szállodából Csontváry Kosztka és Szabó Lőrinc útján a Balkánra. Ezt a maga fondorlatosságával feleségem készítette elő.

Szabó Lőrincsel foglalkozol, Dubrovnikba, Szarajevóba nem akarsz-e utazni Citroënünkkel? István atya, meg egy vezető színház mesteri sűgője jönne velünk. Mikor indulunk? Persze, hogy ráálltam a fásasztó útra. Jajce, Szarajevó, beleállni Gavrilo Princip aszfaltba kiöntött lába nyomába, Dubrovnikban imádkozni Szent István koponyaereklyéje előtt, felkeresni Szabó Lőrinc emlékeket, és az Adria partján, a köztetfal mellett, biztonságos védetségben indulni hazafelé.

A gyors válasz után gondolkozni kezdtem. Miért is alakul ez az út papi segédlettel? Rá is kérdeztem: hogy is hívják az akkor felfedezett csodás helyet, a falut, ahol gyermekek beszélgetnek a Szűz Máriával? Nevetve válaszolt: Medjugorje. Természetesen oda is bemegyünk. Pár kilométer csak. Most már megértettem. Utóbb Dubrovnikból, emléktábla avatást követően ismét ellátogattunk Medjugorjéba. De az már az ottani pápalátogatás után következett. Világszintű zarándokhelyet találtunk a régi kis falu helyén. „Globalizálódott” utóbb a vidék. Csak a korábbi lelkes emberi szellemi érdeklődés, imádságos környezet veszett el. Hasonult a kis falucska a világ többi „nagy” búcsújáró helyéhez. Azt veszítette akkorra el, amit Csíksomlyó és Częstochowa meg tudott őrizni népe, a székelység és a lengyelek lelki kisugárzása erejéből.

Hál’ Istennek, mi láttuk az ősi Medjugorjét.

István jóvoltából. A szűk folyóvölgyben nem tudtunk előzni. Alkalmazkodni kellett az útvizonyok ritmusához. De István, aki előző délután még hetvenkét évesen fára mászott balatoni kertjükben, hogy néhány körtét szakasszon, „sasfókjai”-val, nevelt fiai újabb generációjával versengve, fájdalmas csonttűődései ellenére is csak hajtott volna. Hiába indultunk hajnalok hajnalán, úgy látszott, nem érkezünk meg, amikor csak a papok mehetnek be a gyermekekkel a beszélgetés színhelyére. Rózsafüzért imádkoztak. Amikor István siettetett az úton, megszólaltam: inkább imádkozzatok, hogy időben odaérjünk! Csoda történt. Megérkeztünk. István kocsit, csomagot, minket elhagyva rohant a helyszínre, be is jutott időben. Fénykép is őrizi a találkozást.

A három látnok egyike István atyával, és a feleségemmel

Visszafelé az Adria partján aludtunk egy villában, életem egyik legszebb látványát köszönhetem ennek az éjszakának. A csodás panorámát szemlélve István eldicsekedett, a vallon rádiósokkal, akikkel itt találkozott interjút készített, elbeszélte hat éves börtönméenyait és hogy most kapott negyven év után először útlevelet. Szidta a kommunizmust. Mire „Szép Mari néni”, egyik legnagyobb rendezőnk édesanyja szánakozva szólalt meg: István, ne beszélj, inkább a környéket nézegessed, mert ha szavaid elhangzanak a rádióban, és otthon véletlenül bizonyos szervek tudomására jut amiket itt beszéltél, többet életedben nem kapsz útlevelet. Búcsúzz el a szabadságotdól.

Hál’ Istennek nemsokára elkövetkezett a rendszerváltás, és szabadon beszélhetett az elkövetkező évtizedekben.

De ez az utunk is két ráadásal végződött. Hazafelé Baranyán jöttünk keresztül, és valahogy szóba került Andocs, a Balaton-parti öltöztető Szűz Mária kegyhely a kis Jézussal. Ti elvittetek Medjugorjéba, én beviszlek Szűz Mária szobrához. Ez az emlék élt bennem, amikor utóbb Fanni unokánkkal Törekiben nyaraltunk, akkor feleségemmel őt vittük el, csodálja meg a népművészeti és hitbéli kettős csodát, az egyik legkülönlegesebb magyar búcsújáró helyet.

És bármennyire fáradtak is voltunk a hazaút kitérői során, hiszen Jajcéból indultunk hazáig, még egy viszont ajándékát kaptuk Istvánnak. Ti megmutattátok nekem Szent István koponyáját, én pedig beviszlek, most, azonnal a Bazilikában a Szent Jobbhoz. Hogy csinálta, már nem emlékszem. Valami titkos kulcsa volt hozzá. Előtte mindig, minden ajtó megnyílt: utunk végeztével térdet-fejet hajthattunk szent királyunk összetartó erejű ereklýje előtt.

★ ★ ★

Keresztelő. Első áldozás. Hittérítés. István rendelkezésünkre állt, bármikor az Isten felé kellett utat mutatnia, megnyitni az üdvösség lehetőségét. Az Istenhez segítség csodáját érezte hivatásának.

Én a műtétet megelőzően a nyíregyházi kórházban töltöttem élet-halál között az éjszakát, amelyet mobiltelefonom segítségével Miskolcra rendezett el Felszeghi Sára doktornő barátnőnk, aki hajnali fél négykor mentőt rendelt telefonon, és felköltött doktoranduszom kíséretével így vittek a kórházba. A lélegeztető csövet nem tudták lenyomni, mire megegyeztünk, elaltatnak. Közben Sára fiamat, feleségemet értesítette, a versenyfutás eredményeként miskolci menyem mosolygós arcára ébredtem az éles hajnali fényben. Beszélni a csőtől még nem tudtam, de írásban már próbáltam értekezni a világgal. Marianne aznap reggel lett volna keresztanya éppen István templomában. Keresztlánya már felnőtt, filozófus és pszichológus tanárnő volt. Tizenhat éves volt, amikor Pest-Miskolc között utazva az Intercityn ismerkedtek össze. Világ bajnok sportoló volt már akkor, azóta tudományos fokozattal rendelkező szakember, a Miskolci Egyetem jeles oktatója. A beszélgetések során hívó életmódjára felkészülve jelentkezett Istvánnál és Beatrix nővérnél, és éppen ekkorra érett meg a keresztelésre. Marianne csak névleg lehetett ekkor keresztanya, Beatrix nővér helyettesítette. A keresztapa pedig István atya lett.

Előbb emlegetett unokánk, Fanni pedig itt, a Kút-völgyi Boldogasszony búcsújáró templomában lehetett István atya növendékeként első áldozó.

Budapest templomainak miserendjét az István menetrendje alapján ismertem meg. Úgy éreztem mindig, hogy azért van autóm, hogy minden nem-autós barátunk, ismerősünk, tanítványunk segítségére siethessek. Ekként vittem Istvánt hol a Kassai térre, hol valahova a Havanna lakótelepre, egy telekszéli kápolnához, és a már emlegetett istenhegyi Szent László plébánia templomába. De ha máshova nem, hát, mint ferences harmadrendit behoztam magammal az akkor még „Felszab”-nak nevezett térre, a Ferences templomba.

De ezúttal emberhalászatának egy rejtélyes módjáról is meg kell emlékezmem. Nemcsak műtétet előtti estén érkezett hozzám, különszobás beteghez. Többször is meglátogatott a sikeres műtét után. Akkor már vagy hatan vártuk teljes gyógyulásunkat kórtermünkben. Mellettem lévő ágyban egy cigány milliomos görögdinnye árus feküdt. Az ablaknál neves focista és úgazdag áruház tulajdonos. Kitekintve az ablakon ő hírlete: betegtársunk fia egy 24 milliót érő Mercedessel érkezett. Egész nagy családja körül vette. Őt mégis István atya jelenléte izgatta. Vele szeretett volna elbeszélgetni, biztatására vágyott. Gyónni készült. Milyen vallású? – kérdeztem. A pappal, annak segítségével, az Istennel akarok beszélgetni. Miről? Csak István tudhatta. Mi, betegek, látogatók addig a folyosón várakoztunk. Aztán ömlött vissza nagy családja. Felesége a sok kreol színű unoka közt ismét seregszemlét tartott. Majd a sok gyerek közül az egyiket valahogy idegennek kezdte tartani. Lulu unokámat nem tudta hova tenni. Te ki vagy? Ő az én unokám – válaszoltam. Maguk is? – célzott származására. Honnan szerezték ezt a gyermeket? – kérdezte feleségemtől. A fiamé – válaszolta. Örömeny, – nyugtattam meg. Cserében felajánlotta menyemnek, hogy megtanítsa lovári-cigányul, hogy végre átvehesse egyetemi diplomáját.

Történeti és egyháztörténeti eseményé nemesedett az évente szokásos Nagyboldogasszony napi búcsú a miskolci minorita templomban. Hiszen valaha ezen a napon ajánlotta fel az Istenanya oltalmába hazánkat államalapító első nagy királyunk, Szent

István. Aki azt is kérte a Boldogságos Szűztől, hogy érje meg ezt az ünnepi napot, ekkor távozhasson az élők sorából. Imája meghallgatásra talált, 1038-ban, ezen az ünnepen hunyt el a nagy király, akit az utóbb szétvált keleti és nyugati kereszténység egyként szentjének ismert (és ismer ma is) el.

Bogdan Adamczyk, a templom plébánosa felfigyelt arra, hogy nemzeti egyházunk fontos évfordulóját is abban az évben ünnepelhettük, 300 éve szentelték pappá a szentség hírében Miskolcon elhunyt Kelemen Didákot, aki a sok részre (török világra, kuruc és labanc oldalra) szakadt ország egyesítése utáni vészekkel teli állapotok között a sír szélén álló hazát segített visszatérni az európai nemzetek sorába. Minorita szerzetesként Pancsovától Nagybányán és Nyírbátonon keresztül Miskolcig újjáépítette a rendházakat, templomokat emelt, és melléjük iskolákat telepített, a nyomorba süllyedt népeket pedig a járványok idején felekezeti különbségre való tekintet nélkül ápolta, egészségügyi jó tanácsokkal látta el. Közben ő volt a „béke emberének”, a Szatmári Béke egyik előkészítőjének, Károlyi Sándornak tanácsadója is.

A sokszoros évfordulót kellett összekapcsolni a Miskolc város nehéz állapotából a kiemelkedésért való imádkozás alkalmával. Szép és nemes feladat: ünnepelve kérni a Mindenható segítségét a város és a haza megsegítésére.

Már az ünnep felvezetése sem volt szokványos rendezvény. A háromnapos megelőző szentmiséken, a triduum alkalmával szinte csoda történt. Mesélik, régebben naponta fogytak a hívek a szentmiséről. Most olyan vendég érkezett Németh László nagyváradi ezüstmisés atya személyében, aki hitelesen tudta a maga filozófiai ismereteivel és hittudományi ihletettségével megtölteni a templomot. Naponta egyre többen jöttek sajátos hangvételű és a megszokottól eltérően figyelemfelkeltő hanghordozású prédikációinak meghallgatására.

Ugyanakkor az utolsó pillanatokig bizonytalan volt, ki fogja a búcsú alkalmával bemutatni a szentmise áldozatot. Amikor erről panaszkodtunk a 93 éves Regőczy István atya jelenlétében, egyszerre csak felcsillanó szemekkel kijelentette: majd én megtartom. Ugye, Beatrix nővér leviszel a kocsiddal és vissza is hozol? 65 éve szenteltek pappá, az alkalom vasmisének is számít. Boldogok voltunk, de aggódtunk is. Csütörtökönként a Regnum Marianum helyén az ifjakkal szokott virrasztani, majd ezt folytatja saját templomában, a Kútvölgyi Boldogasszony kegyhelyén. Ezt még két szentmise követte pénteken délelőtt. Majd egy csendes misén fohászkodott, hogy bírja erővel az út és az ünnepi szentmise fáradalmait. Orvos barátom óva intett, nehogy lebeszéljük az atyát a virrasztásról, mert ez megzavarná életritmusát. Különben is az így bekövetkező lelki feltöltődés segítségére lesz az úton. Hozzáteszem, nem is igen tudta volna őt erről lebeszélni senki.

Ritkán volt ennyi hívó a templomban. Mégis a kezdeti hangvétel: hol vannak a templomból a gyermekek? Fél tízkor volt ugyanis a diák mise, de azért itt is voltak fiatalok. Sőt egyikük verset is mondott búcsúzóul. A miskolci „sasfiókokat” kevesellte.

A prédikáció a nemzet, a város és az ifúság sorsáért felelősséggel élő ember szilárd hitével erősítette a jelenlévők lelki világát. Kérve, hogy a gyermekeket is hozzák el a templomba, és imádkozzák naponta a rózsafüzért. Imádsággal kérve az Isten Kegyelemét a Szűzanya közben járása által hazánkra.

Az esemény ünnepélyességét és méltóságát emelték a Szent István Lovagrend felvult tagjai, akik a történelmi Szent István-i nemzeti évfordulóra hívták fel a figyelmet.

A szentmisét követően a rendház udvarán rendezett kerti összejövetelen hosszú sorokban dedikáltatták az erre az alkalomra készített Dobos Marianne-könyvet (*A Gondviselés útjain* – Gondolatok vitéz Regőczy István atya 65 éves papi jubileumán [1943-2008] Kelemen Didák atya sírjánál mondott vasmiséje emlékére), amely István atya elhivatott életét, a kommunizmus idején elszenvedett megpróbáltatásait mutatja be. Az atya sorra írta alá mindenkinek a kötetet, el is beszélgetett az érdeklődőkkel, és mindezek után még arra is maradt ereje, energiája, hogy a hívekkel együtt magyar népdalokat énekelve búcsúzzon késő este. Azután visszaindultak. Beatrix-nővérnek az egyik Szent István-lovag átült a kocsijába, hogy a nehéz nap után legalább beszélgetéssel segítsen, előttük pedig (konvojt alkotva) az utat mutatta a lovagok kocsija.

Úgy érzem, és ezzel nem egyedül vagyok, hogy Miskolc ünnepi pillanata a Szent István Lovagrend tagjainak és Regőczy István atyának hála országos jelentőségű eseménnyé emelkedett. Nagyboldogasszony és Szent István királyunk ünnepsését segítségükkel a hazánkért való imádkozás szívbeli eseményévé avattuk. Mondhatom többes számban, hiszen akik ott voltunk, mindnyájan éreztük a hit sugárzó erejét, ez adott történelmi és ünnepi rangot az évben a miskolci minoriták búcsújának.

Szolgalat. Lélekaláztat, az Isten felé vezető út segítése. Ahogy valaha szegény édesanyja mellett eltervezte, ahogy Vallonföldre gyalogolva a második nagy háború előtt végig gondolta, miként a háború idején előre látta, hogy sokan lesznek, egyedül maradó gyermekek, és életcéljukat kereső felnőttek a világlomás után, Isten-ellenes rendszerek elkövetkeztén. Amikor mindeztörtörtön járt, és a szabadság megvonása minden területen. Amikor csak egy-két itthoni barát villámhárító tevékenysége védhette nagynéha, meg felszentelése helyének rátekinthető figyelme, anyagi segítése, segítőtársat, Beatrix nővért ideküldő segítése támogathatta. Együtt készítették feleségemmel életútját összegező legendás, már eddig is sok kiadást megért pályaképét, önéletrajzát, *Az Isten vándora* című szellemi sikerkönyvet. Nyomdamelegen érkezett a könyv a repülőtérre, hogy elvihessük még a kommunizmus összeomlása előtt karácsonyra öszentségéhez. És a válasz sem váratott magára, megérkezett a visszaigazolás, II. János Pál nevében Cassidy bíboros levele. (Lásd a következő oldalon.)

Évszázados életében hullámzóan váltották egymást a szegénység, a dicsőség, a börtön és a hivatás beteljesítésének boldog eseményei. Amikor távozott közülünk, földi hivatását beteljesítve, egy felépített és megszervezett búcsújáró helyet láthatott otthonaként, ennek földje fogadta be testét. Kerülete díszpolgárságára a Barabás Villában kérésére a laudációt könyve alkotótársa, Marianne és Magyarország miniszterelnökének felesége, Lévai Anikó tartották. Gyászmiséjét a Bazilikában előkelőségek és a mindennapok emberei ülték-állták végig. Élükön nemzetünk miniszterelnöke.

Gondolom, mindenki, aki megismerhette, őriz valami közvetlen, személyes emléket magában, személyes, életre szóló jó tanácsot. Magam imádkozási rendjében egyik penitenciája életre szóló változást épített bele. A Rózsafüzér tizedébe azt a titkot választotta biztatásul a számomra: „Aki a halálból feltámadt.” Egyszeri alkalomra gondolta? Én azóta az Üdvözlégység állandó részeként szövöm imáimba.

SECRETARIA STATVS
SECTIO DE GENERALIBUS NEGOTIIS
N.232.000

EX AEDIBVS VATICANIS. 3/III/1989

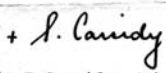
Reverende Domine,

Summus Pontifex laeto quidem animo accepit vota cum adiuncto libro a Te scripto, quibus in Nativitate Domini Novoque instante Anno Eundem comiter prosecutus es.

Per hanc igitur epistulam Beatissimus Pater plurimas agit gratias, dum vicissim Christum Emmanuelem precatur ut Te, Reverende Domine, sui Natalis lumine suaque pace iugiter laetificet.

Quorum auspiciū ac signum paternae caritatis, Sanctitas Sua Apostolicam Benedictionem peramanter impertit.

His denique pro credito munere relatis, Te in Domino libenter saluto meam profitens observantiam

(+ E.Cassidy, Subst.)

Reverendo Domino
D.no STEPHANO REGŐCZI

Kulturális és egyesületi élet 1909-1940 között a miskolci Szent Anna Plébánián

Az alsómiskolci apátplébános, Blazsejovszky Ferenc 1909 áprilisában foglalta el az egri székesfőkáptalan kano-noki székét¹, helyére – az érsek úr javaslatára – a kegyúr, azaz a Magyar Királyi Kincstár, személy szerint dr. We-kerle Sándor pénzügyminiszter a pályázók közül legalkal-masabbnak Zábrátczy² György felsómiskolci plébánost találta. A tizenhárom pályázó között harmadik helyen a borsodsziráki plébános, Réta Kálmán is szerepelt. Jellem-zésében a következők álltak: „*képzett buzgó lelkipásztor, a nép jólétén fáradozhatatlanul munkálkodik, irodalmilag is te-vékeny, tiszta életű.*”³ Az 1888. június 26-án Egerben pap-pá szentelt Réta Kálmán számára nem volt ismeretlen az alsómiskolci plébánia – részben emiatt is pályázott ide –, hiszen hitoktató káplánként, majd vezető segédlelkész-ként három évet szolgált itt 1895-től.⁴ Ezen időszak alatt a miskolci római katolikus nőegylet⁵ titkári posztját is betöltötte, illetve több hónapig Szirmabesenyőn mint ide-iglenes lelkészhelyettes működött. A miskolc-alsóvárosi kápláni szolgálatot követően is tartotta egykori híveivel a kapcsolatot, miután 1898. június 15-én Borsodszirákra neveztek ki. Irodalmi tevékenysége is itt, a borsodi településen kezdett el kiteljesedni: 1900-ban a Hóvirág című alkalmi lapot szerkesztette (Bottlik Józseffel együtt), majd 1907-től az Egyházi Műipar című ipaművészeti szaklapot⁶, illetve az Egri Egyházme-

Vámosi Katalin

¹ VÁMOSI 2018., 133.

² Zábrátczy formában is találkoztam nevével a forrásokban, de a leveleit ő maga Zábrátczy Györgyként írta alá.; Zábrátczy György 1908. novemberében, a pályázat beadásakor már tíz éve, 1898. november 7-től szolgált a felsómiskolci plébánián. EFL AP ZG 6027/1898.

³ EFL AP ZG 1365/1909.

⁴ Réta Kálmán tíz év kápláni szolgálat után – amit (1888. június 30-tól) Mátraballán, (1889. október 11-től) Harsányban, (1890. április 9-től) Detken, (1892. december 16-tól) Jászárokszálláson és utolsó alkalommal (1895. szeptember 17-től) az alsómiskolci plébánián töltött el – került első plébánosi helyére, Borsodszirákra. EFL AP ZG 1365/1909.; 1900. november 8-án itt alapította meg a (127 tagú) Szirák és vidéke keresztény fogyasztási és ér-tekesítő szövetkezetet, amelynek célja volt tagjait olcsó és jó minőségű háztartási és gazdasági cikkekkel ellátni és ehhez helyben áruaktárt felállítani. 1901. április 30-án a szomszédos Berentén, majd május 10-én Finkén szintén létrehozott ugyanilyen szövetkezetet.

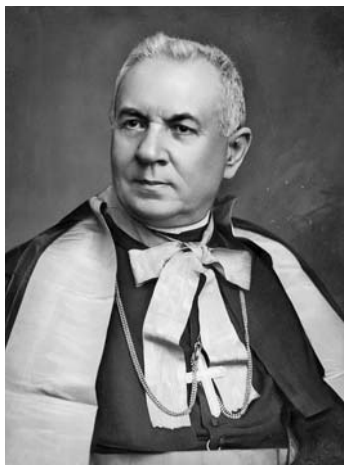
⁵ Miskolcon, 1898-ban adták ki jelentését a miskolci római katolikus nőegylet munkájáról.

⁶ Réta és Benedek egyházi műipar-intézetének házilapja 1900. január 15. – 1913. március 3. között havonta – kez-detben 15-én, majd 30-án – jelent meg. Az induláskor Aczél Lajos, 1900. október 15-től Cziklay Lajos szerkesztet-te, 1907. február 28-tól töle vette át Réta Kálmán a munkát, aki a lap megszűnéséig, 1913. március 3-ig nemcsak a szerkesztési feladatokat, hanem a kiadást is végezte. *Hittudományi folyóirat* (1909) 539.

gyei Irodalmi Egyesület kiadásában megjelent Egri Népkönyvtár első sorozatát.⁷

1909. április 14-én az érsek úr pályázatot hirdetett a megüresedett felsőmiskolci plébánosi helyre. Réta Kálmán – miután előző évben sikertelenül pályázott az alsómiskolci javadalomra – ide nyújtotta be pályázatát⁸, végül a hat pályázó közül őt választották ki felsővárosi plébánosnak, hivatalba lépése 1909. szeptember 16-án történt meg.⁹ Beadványában a következő indokokat sorakoztatta fel kérelme mellett: nagyobb szolgálatára lehet az egyháznak a vegyes vallású városban, ahol a lelkipásztori teendők elvégzése után fennmaradó szabadidejében többet foglalkozhat irodalommal, mivel a mezőgazdasággal együtt járó gondok és bajok nem foglalják le, ugyanis falun a gazdasági teendők idejének java részét lekötötték. Ezenkívül nem egymagának kell minden feladattal megbirkózni, hiszen Miskolcon káplánok segítik majd szerteágazó munkáját. Az irodalmi munkához szükséges eszközök is jobban rendelkezésére állnak itt, mint faluhelyen, így ezeket a teendőket sikeresebben végezheti a városban, azaz a katolikus folyóiratokban megjelenő írásait könnyebben publikálhatja és a lapok szerkesztését, illetve kiadásukat is gördülékenyebben végezheti. Legújabb tervei között hitszónoklati folyóirat alapítása szerepelt az egyházmegyei papság bevonásával.¹⁰

Minden bizonnyal hasonló újságról álmodott, mint a Miskolci Katolikus Egyházi Tudósító¹¹ – a miskolci katolikus egyházak, tanintézetek és egyesületek hivatalos köz-

Réta Kálmán

(Pest, 1865. október 10. –

Budapest, 1946. február 2.)

apátplébános, esperes portréja

(fotó, papi szolgálat a miskolci

Szent Anna Plébánián:

1909–1940.)

⁷ Réta Kálmán borsodsziraki lelkész 1908. november 11-én írt beadványa a megüresedett alsómiskolci plébániára kiírt pályázatra. EFL AP ZG 1365/1909.

⁸ Az érsek úr 1909. április 14-én keltezett VI./1977. számú körlevélében hirdette meg a megüresedett felsőmiskolci plébániai javadalomra a pályázatot. EFL AP MF 1900–1923. 2209/1909.

⁹ EFL AP MF 5017/1909., EFL AP MF 1900–1923. 3240/1909. Pályázók voltak rajta kívül: Kucsera Ferenc hajdúdorogi lelkész, Perényi László főszékesegyházi káplán, Demeter István pusztagyendai h. káplán, Csepela Lajos ózdi káplán és Meyer Béla sajszögedi plébános. Az Egyházmegyei Hivatal listázta és rangsorolta a pályázókat, első helyen ajánlotta dr. Wekerle Sándor pénzügyminiszternek a plébániai hely betöltésére Réta Kálmánt, utána Kucsera Ferencet, majd Csepela Lajost. Indoklásuk szerint a pályázók közül Réta Kálmán a legméltóbb a tapintatot és felkészültséget igénylő plébánia vezetésére, ezért őt ajánlották első helyen buzgó, fedhetetlen életvitеле, a társadalmi mozgalmakkal szemben avatott, sikeres, önzetlen, megnyerő modora és műveltsége, dicséretes szorgalma alapján.

¹⁰ Réta Kálmán borsodsziraki lelkész 1909. április 29-én írt beadványa a megüresedett felsőmiskolci plébániára kiírt pályázatra. EFL AP MF 3240/1909.

¹¹ A Miskolci Katolikus Egyházi Tudósító 1912. január 15-től 1934. december 15-ig havonta jelent meg 2 hasábról, 16 oldalról. Réta Kálmán volt az alapítója, felelős szerkesztője és kiadója is a lapnak, sokszor a kiadás költségeit is saját maga finanszírozta. Az 1920-as években megjelenő lapokban pontosan a megjelenítés

Képeslap, 1908

lőnye –, amelynek első számát 1912. január 15-én volt lehetősége megszerkeszteni és a felsőmiskolci plébánián kiadni. Bevezetőjében azonnal meg is fogalmazta a folyóirat célját: *„A katolikus egyesületek tevékenysége, az azokban nyilvánuló szellem és a vallás erényeinek gyakorlása kelti föl leginkább az emberekben az öntudatot, egyházához való ragaszkodását és a bátorságot szent hitünknek bárhol és bárki előtt való megvallására. Ily értelemben a katolikus egyesületi élet a modern magyar katolicizmus fellelegvára. Minden egyesület egy-egy őrtálló katona, ki a Herkulaneum romjai alatt talált római katona kötelességtudásával áll az őrhelyén. Ezen eszmék szolgálatában fog állni lapunk, mely mint a miskolczi kath. intézmények hivatalos közlönye havonként kétezer példányban hagyva el a sajtót, a hitélet emelését, híveink között az összetartozandóság érzetének ápolását és fejlesztését, a helyes felvilágosodás terjesztését, az egyesületi élet ismertetését tűzte ki feladatául, amivel nemcsak a szorosan vett katolikus egyháznak, hanem társadalmunk összességének is hasznos szolgálatot vélnünk tenni. És ebben a munkánkban soha nem fog más érdek vezetni bennünket, mint a lelkek iránt való szeretet.”*¹²

Nemcsak a felsőmiskolci egyházközség eseményeiről, iskoláiról, a hitbuzgalmi egyesületeinek, illetve a Miskolci Katolikus Körnek és a Felső-miskolczi Dal és Önképző-körnek a tevékenységeiről, jótékonyági teadélutánjaikról, dalversenyeikről számolt be a minden hónapban megjelenő lap¹³, hanem a helyi római és görögkatolikus intézmények, egyesületek és világi egyletek munkáiról is, többek között 1913-ban a Borsod-Miskolczi Közművelődési és Múzeum Egyesület negyedik alkalommal megrendezett négyhetes University Extension, Szabad Egyetem tanfolyamának előadásairól és felkért előadóiról, például említhető dr. Prohászka Ottokár és Istvánffy Gyula a nevek közül.¹⁴

összegének csökkentése miatt egyre több hirdetés került be. A szerkesztői feladatokat 1917. április 1-től Mikes Lajos vette át tőle, majd 1919. január 1-től a Szent Anna Plébánia káplánjai. <http://lexikon.katolikus.hu/M>

¹² *Miskolci Katolikus Egyházi Tudósító*. (1912. január 15.) 2–3.

¹³ 1915-ben az első kilenc hónapban szünetelt a lap kiadása. Az első szám 1915 októberében jelent meg a hónap első napján, az ezt megelőző időszakban minden hónapban 15-én adták ki.

¹⁴ *Miskolci Katolikus Egyházi Tudósító* (1913. február 15.) 36., 56., *Katolikus Egyházi Tudósító* (1913. április 15.) 36–38.; A Szabad Egyetem további előadássorozatairól is beszámoltak a lapban. *Miskolci Katolikus Egyházi Tudósító* (1913. november 15.) 204–205., (1914. február. 15.) 47.

Egyesületi élet címen külön rovata indult a lapnak, amelyben a szerkesztő ismertet- te az egyletek működését, vezetőik névsorát, közölték gyűléseik lefolyását, kimutatá- saikat, terveiket. Tájékoztatta az olvasókat például a katolikus nőegylet választmányi gyűlésén történekről, többek között arról is, hogy az egyesület hivatalos közlönyévé választotta a Miskolci Katolikus Egyházi Tudósítót és havonként 250 példány átvéte- lére kötelezte magát. A nőegylet minden tagjának postán küldték el az újságot. Dr. Novák Ernő javaslatára a Miskolci Katolikus Olvasókörnek is hivatalos közlönye lett a lap, 200 példányt rendeltek meg belőle, amit a tagok között osztottak ki. Kérést is intézett az egyletek felé Réta Kálmán, azt szerette volna elérni, hogy közleményeiket küldjék el a szerkesztőségbe, azaz kellő anyaggal, információkkal lássák el a rovatot.¹⁵

Beszámolt a lap az Országos Ifjúsági Madárvédő Liga kötelékében a felsőmiskolci egyházközség tanítóinak buzgólkodása folytán megalakult Ifjúsági Madárvédő Ligá- ról is, amelynek diák tagjai fogadalmat tettek, hogy a madarakat megbecsülik, min- denfajta házi állattal alázattal, kíméletesen és szeretettel bánnak, azokat nem kínozzák és nem bántalmazták.¹⁶

A sajtó mint új nagyhatalom lépett előtérbe ebben az időben, így működése nem volt elhanyagolható tényező a katolikusok számára Réta Kálmán szerint sem – jól példázza ezt folyóirata –, hiszen sok emberhez eljutott általa a katolikus igehirdetés és üzenet. A katolikus sajtó felvirágoztatása vezérelte a Miskolcon élő katolikus nő- ket a budapesti alapítású Katolikus Sajtóegyesület Fővárosi Hölgybizottsága szervezet miskolci fiókjának létrehozására 1912-ben. E lelkes, ügybuzgó és Krisztus szeretetétől vezérelt apostoli testület célként tűzte ki a tisztességes, erkölcsös, keresztény sajtóter- mékek terjesztését, a hit és erkölcs megerősítését szolgáló, igaz magyar hazafiakat és honleányokat nevelő újságok, folyóiratok pártolását.¹⁷

A felsővárosi plébánián 1910. március 2-án alakult meg Miskolc legelső katolikus templomon kívüli társadalmi egyesülése, a Miskolci Katolikus Olvasókör – az át- szervezést követően, 1913. június 16-tól Miskolci Katolikus Kör –, amelyet lelkesen fogadtak és tevékenységéről szintén beszámoltak a katolikus tudósítóban, például a választmányi gyűlésükről a lap első évfolyamának legelső számában. Tagjai csekély tagsági díj befizetését követően négy hétre könyveket kölcsönözhetnek folyamatosan gyarapodó könyvtárukból, ami 1911-ben közel 900 kötetes volt és 163 tag 1900 esetben vette igénybe szolgáltatásukat.¹⁸ Az elnökség 1912-ben adta ki az utolsó két évben vá- sárolt, illetve adományozással a könyvtárba került új könyvek jegyzékét.¹⁹

¹⁵ *Miskolci Katolikus Egyházi Tudósító* (1912. január 15.) 9–10., 12.

¹⁶ *Miskolci Katolikus Egyházi Tudósító* (1912. január 15.) 9. A felsővárosi plébániához tartozó Római Katolikus Iskola tanítói tanulóikkal csatlakoztak a Madárvédő Ligához.

¹⁷ *Miskolczi Katolikus Egyházi Tudósító* (1912. december 16.) 184. Bangha Béla jezsuita szerzetes kezdeménye- zésére alakult meg a Katolikus Sajtóegyesület Fővárosi Hölgybizottsága, céljuk volt egy katolikus sajtóalap létrehozása és az egészséges vidéki sajtó megteremtése.

¹⁸ *Miskolczi Katolikus Egyházi Tudósító* (1912. június 15.) 102., 104.

¹⁹ *Miskolczi Katolikus Egyházi Tudósító* (1912 november 15.) 170. Réta Kálmán mellett számos neves ember ajándékozott kiadványokat a körnek, így például említhető Mihály József királyi tanácsos, múzeumi és könyvtári országos felügyelő neve, „*kinek jóakarataiból bírja Kath. Körmünk gazdag tartalmú kultúrkönyvtárát*” – írta Réta Kálmán a lapban. *Miskolci Katolikus Egyházi Tudósító* (1914. 02. 15.) 46.

Rétay Kálmán a kör alapító elnöke és vezetője²⁰ társaival együtt az olvasást a műveltség fejlesztésében, a széles látókör kialakításában, az információszerzésben, a hozzáállás, magatartás formálásában és a szabadidő kulturált eltöltésében egyaránt fontosnak tartotta. Hasonlóképpen támogatták a különféle művészeti tevékenységek gyakorlását, ugyanis hitre gyakorolt hatásukat mérvadónak tekintették. A Katolikus Kör elnökének, dr. Novák Ernőnek az írásából is kiderül ez, aki szerint „*a zenében, költészetben, festészetben felülemelkedik az a tiszteletreméltó irány, amely a rombolók félszeg törekvéseivel szemben az emberi ideált, a magasabb szellemi lényhez méltó színvonalat szolgálja*. És az ekként elért eredmény visszahat a hitéletre, fokozza annak belső erejét.”²¹

A kör négy éven keresztül azokat a katolikusokat tömörítette egy csoportba, akik a katolikus hitet és erkölcsöt akarták megélni saját életükben, családjuk és ismerőseik körében, illetve kötelességeiket is vallásos, hazafias buzgósággal igyekeztek teljesíteni, valamint a közművelődés eszközeit fölhasználva a magán-, társas- és közélet minden terén vallási, polgári jogait, igaz érdekeiket szilárdan, összefogva kívánták megóvni.²² A kör sokféle programot szervezett a vallástalanság és erkölcstelenység ellensúlyozására, 1911-ben négy felolvasást tartottak, rendeztek tárgysorsjátékot, Erzsébet-estélyt, bált, pásztorjátékot, társas összejövetelt, a görögkatolikus templom építési költségeihez hozzájárulásként műkedvelő előadást, tartottak ismerkedési estet és megszervezték a társadalmi és irodalmi szakosztályait.²³ Taglétszámuk 1911 végén összesen 562 fő volt, ebből 383 rendes, 28 külsős és 151 pártoló tag.²⁴

A kultúrára szomjazó munkások lelkesedésének, buzgóságának köszönhetően alakult meg 1913-ban hazafias és vallásos egyesületük, a Felsőmiskolci Dal és Önképzőkör. A Miskolci Katolikus Egyházi Tudósító így írt a kör megalakulásáról: „Üdvös mozgalom indult meg a felső-városrészben az iparosok és munkások között az irányban, hogy egyesületté szervezkedve dalkör-, zenekar- és műkedvelői osztállyal bíró kört alakítsanak. A tagok a maguk lelki nemesítése, művelése végett igénybe veszik a Kath. Olvasókör jól felszerelt könyvtárát, a kellő hanganyaggal rendelkezők közül dalkört alakítanak, zenekart szerveznek, a szív vidámítása, az Isten dicsőítése, a kegyelet lerovása és esetleg jótékony célra való közreműködés céljából is, továbbá műkedvelői előadásokat rendeznek. Az iszákosság, kártya s más ártalmas szenvedélyek ellen egész erővel, a legjobb akarattal fölveszik a küzdelmet. Az új kör 1913. február 19-én alakult meg. Tiszteletbeli elnöke Póta László kántor-tanító, ügyvezető elnök Schirger Antal, alelnök

²⁰ Alapító elnök volt rajta kívül még Edeleny Árpád főgondnok és Polónyi Gyula főfelügyelő. (RÉTAY 1928, 178.)

²¹ *Miskolci Katolikus Egyházi Tudósító* (1912. január 15.) 4–5.

²² *Miskolczi Katolikus Egyházi Tudósító* (1912. június 15.) 90.

²³ RÉTAY 1928, 176.; *Miskolci Katolikus Egyházi Tudósító* (1912. január 15.) 11.

²⁴ *Miskolci Katolikus Egyházi Tudósító* (1912. január 15.) 12. Bérelt helyiségben működtek, ami hol az alsóvárosi plébániához, hol a felsővárosihoz volt közelebb, emiatt hol az alsóvárosiak, hol a felsővárosiak morzsolódtak le a körből, ennek köszönhetően csökkent a taglétszámuk. Ezenkívül kiváltak a körből a munkások és megalapították saját egyesületüket a Felsőmiskolci Dal és Önképzőkört. Tagjai viszont 1913. február 22-én mint pártoló tagok beléptek az olvasókörbe és többen közülük a Katolikus Férfi Ligához is csatlakoztak. Az olvasókör a világháború kitörése után, 1914. szeptember 26-án szűnt meg a nehéz anyagi körülmények miatt. Eladták ingóságait és felmondták klubhelyiségük bérletét is. (RÉTAY 1928, 178., 188.)

Rembeczky Miklós. (...) Védnökének a kör felkérte Réta Kálmán plébánost, Knaute Rezső hitközségi főgondnokot és Mikulecz János dr. gyári orvost.”²⁵ Réta védőszárnya alá vette az együletet, „alakulásában támasza volt, első lépéseiben buzdította és később is pénzzel, bútordarabokkal és könyvekkel segítette.”²⁶

Az önképzőkör tagjai a diósgyőri vasgyár és a város belső részén lakó munkások, kisiparosok, illetve más alsóbb osztályokhoz tartozók közül kerültek ki. Póta László kántortanító irányításával igazi egyesületi életet alakítottak ki, műkedvelő előadásokat tartottak, kabarékat, tudományos előadások rendeztek, és felléptek a népszerű Póta László vezette dalárdával. A Miskolci Katolikus Kör megszűnése után könyvtárukat és hagyományait is megörökölték és megőrizték.²⁷

A világháború éveit követően, káplánjuk reformjainak köszönhetően ismét új erőre kapott az egyesület, többek között Király Kálmán ötlete alapján 1925-ben saját zászlót szenteltek. Az ünnepi eseményhez kapcsolódóan dalversenyt hirdettek, ahol a dalárdák mérték össze tudásukat. Az anyagi hasznot hozó rendezvényen már felmerült a gondolata egy új székház építésének a régi szűkös klubhelyiség helyett. A megvalósításban segítségükre volt Hodobay Sándor miskolci polgármester, akitől ingyen telket kaptak a templom közelében, a Szent István utcán és a főispán, dr. Mikszáth Kálmán, aki téglát és faanyagot szerzett az építkezéshez, illetve közbenjárására a Földművelésügyi Minisztérium és más minisztériumok is jelentős anyagi támogatással járultak hozzá a költségekhez. A miskolci intézmények – mint a Miskolci Takarékpénztár, a Borsod-Miskolci Gőzmalom – és a helyi lakosok közül többen szintén nagyobb összegeket adományoztak a munkákra. Árva Pál műépítész ingyen vállalta a kultúrház tervrajzának elkészítését.²⁸

A kultúrház alapkövét 1928. szeptember 9-én ünnepélyes keretek között tette le és áldotta meg dr. Szmrecsányi Lajos egri érsek a felsővárosi egyházközség ünnepségén. A dalkör pár hónappal később, 1928. november 25-én már birtokba is vehette a sajtó által a munkások díszpalotájának nevezett épület jobb szárnyát, homlokzatán a művészet szimbólumával, a lanttal, belső részén gondnoki lakással, színpaddal ellátott nagyteremmel, olvasó-, könyvtár- és játéktérrel.²⁹ A másik szárnyat a következő év tavaszán tervezték felépíteni, de pénz hiányában már nem valósult meg. A székház ünnepélyes felavatásán a dalárdák a pályaudvartól vonultak a Szent Anna-templom-

²⁵ *Miskolci Katolikus Egyházi Tudósító* (1913. március 15.) 55–56.

²⁶ RÉTAY 1928, 182.

²⁷ Uo., 177., 182.

²⁸ Vö. DOBROSSY 1997. 210–214. Dobrossy István Hajós László mérnököt nevezte meg az épület tervezőjeként, az anyagi támogatások esetében pedig többféle adományt sorolt fel, mint Réta Kálmán. *Magyar Jövő* (1928. november 18.) 5., (1928. november 23.) 7.

²⁹ *Magyar Jövő* (1928. november 18.) 5. Miután 1940 júliusában nyugállományba vonult Réta Kálmán, Mikes Lajos lett az új plébános, aki 1942-ben bérbe adta Buttykay Bélának a Szent István út 4. szám alatt lévő Kultúrházat mozi céljára. Ekkor kapta a „Fészek-mozi”, illetve a „Fészek-mozgó” elnevezést, amit 1953-ig, az államosításig megőrzött. Az államosítást követően Táncsics-mozi lett a neve egészen 1992-ig – amíg állami tulajdonban volt –, ezt követően az egyház mint egykori tulajdonosa visszaigényelte a székházát, majd a visszavételt követően eladta. (DOBROSSY 1997. 210–214.) Többeszlő tulajdonosváltást követően jelenleg az Újszövetség Gyülekezet tulajdonában van a Nagyváthy út 6. szám alatti épület és a neve Forrás Ház Stúdió.

hoz, majd a 10 órakor kezdődő ünnepi, hálaadó szentmisét, illetve az új székház felszentelést és a nagytermében megtartott rendkívüli dalköri díszközgyűlést követően délután részt vettek a Zenepalotában megrendezett dalversenyen, utána bál következett. A város, a kincstár és a minisztérium prominens, jeles képviselői vettek részt az ünnepségen.³⁰

Az impozáns létesítményben pezsgő társasági élet folyt, ami az egyesület működésének három területét: a zenét, a mű-

kedvelő színjátszást és a közös játékot érintette. A legfontosabb a zenei szekció volt, a szinte önálló életet élő dalárda és a berkein belül zenélő és éneklő tagok világa. A választos énekeket és hazafias dalokat repertoárjában felvonultató dalárda fellépett templomokban, műkedvelő előadásokon, temetéseken, ünnepségeken, névnapokon, részt vettek szép sikereket elérve dalversenyeken. A második szintéren, kulturális téren színdarabok, víg monológok és páros jelenetek előadásában, kabarék, dalos műsoros estek rendezésében, felolvasások és tudományos előadások szervezésben jeleskedtek az egyleti tagok. Vasárnaponként nagy nyüzsgés volt a kulturális programokon, de hétköznap

A Miskolc-Felsővárosi Dal és Önképzőkör Kultúrháza
Miskolcon, a Szent István utcában, 1929 k

Forrás Ház Stúdió Miskolcon, a Nagyváthy utcában,
2020 k.

is zajos, víg társaság töltötte meg az állandóan nyitva tartó klubhelyiséget, ahol különböző játékok – például Réta Kálmán ajándékozta biliárdasztal vagy sakk-készlet – álltak rendelkezésükre. Különösen este népesedett be a terem, amikor munka után lazítottak és kulturáltan szórakozva töltötték el itt szabadidejüket a munkások. A dal- és önképzőkörnek közművelődési osztálya, sakkosztálya is alakult, tagjai versenyeket rendeztek, többek között Szikra Gyula gimnáziumi tanár

³⁰ *Egri Népiújság* (1928. szeptember 13.) 2., *Egri Népiújság* (1928. szeptember 5.) 1., *Magyar Jövő* (1928. október 16.) 3., *Magyar Jövő* (1928. november 18.) 5., *Reggeli Hírlap* (1928. november 27.) 4., *Magyar Jövő* (1928. november 27.) 4.

fővédnöksége alatt álló, hét hétig tartó sakkversenyt, amelyet nagy érdeklődés kísért.³¹ A baráti kötelekeket ápoló tagság együtt ünnepelte a névnapokat, segítették, támogatták egymást, táncmultságokat, táncestélyeket, a Bükkbe kirándulásokat szerveztek, együtt szilvesztereztek.³² A kaszinó világházhoz közel álló egyesületi életet alakítottak ki maguknak.³³

Rétay Kálmán a lelki élet elmélyítését segítő hitbuzgalmi társulatokat is létrehozott. A felsőmiskolci plébániára kerülését követően 1910 januárjában már megalapította az Oltáregyesületet, amelynek tagjai minden hónap első vasárnapján 15 órától szentségimádási órát tartottak a templomban.³⁴ Szintén ő alapította 1914-ben a Jézus Szent Szíve Társulatot, a tagok minden hónap első péntekén ünnepi szentmisén vettek részt Jézus Szent Szíve tiszteletére, utána szentségkitétel következett, ahol litániát és engesztelő imádságot mondtak.³⁵ A többi egyesületet is támogatta, a legkorábban megalakult Rózsafüzér Társulatot³⁶ ugyanúgy, mint az 1925 tavaszán megszervezett Katolikus Férfiligát, a felsőmiskolci katolikus férfiak egyesületét³⁷ vagy a Rózsafüzér Társulat által 1927. szeptember 18-án alapított Római Katolikus Leányegyesületet.³⁸

A fiatalok számára a Római Katolikus Ifjúsági Egyesületet hozta létre 1928. március 25-én, ahová minden 14 év feletti iparostanonc eljárhatott.³⁹ A felsővárosi katolikus elemi iskolában Galajda János tanító vezetésével a Szent Imre Szívgyárda is megalakult 1923-ban.⁴⁰ Két évvel később a Szent István (fiú) és Szent Teréz (lány) Szívgyárda csoportok a Szent István úti elemi iskolában jöttek létre. Az iskolából kikerült gyerekek csapata pedig a Szent Margit Szívgyárda nevet vette fel. 1937-ben Rétay Kálmán áldotta meg a jezsuita alapítású, felsővárosi Credo férfi egyesület zászlóját. Tagjai a krisztusi

³¹ *Magyar Jövő* (1937. 10. 03.) 11.

³² RÉTAY 1928, 179–188.

³³ *Miskolczi Katolikus Egyházi Tudósító* 1913. június 15., 126., (1913. szeptember 15.) 157–158.

³⁴ 498 főből állt az egyesület, amelynek 139 férfi és 359 nő volt a tagja. 1928-ban újította meg Rétay Kálmán a szervezetet.

³⁵ A 358 fős létszámú társulathoz 64 férfi és 294 nő tartozott. A tagok naponta egy Hiszekegy, Miatyánk, Üdvözlég Mária imát mondtak el az *Óh, Jézusom édes Szíve, add, hogy téged mindig jobban szeresselek* fohással.

³⁶ 1898. szeptember 4-én jött létre, taglétszáma 460 fő volt. Működése jótékony hatással volt a hitéletre, sokféle tevékenységükkel aktív tagjai voltak az egyházközségnek. Gyűjtöttek pénzt például harangok öntésére, segélyezték a szegényeket, javukra sorsjátékot rendeztek, szegény gyerekeknek ingyen tankönyvet és kirándulásokat biztosítottak, szeretetreggelit, uzsonnát adtak a rászorulóknak, látogatták a betegeket, felkeresték a vadházasságban élőket, zárandoklatokat szerveztek, akadályozták a szekták tagtoborzását, adakoztak, például a Szent Anna-templomba szánt Szent Antal-szobor vásárlásához nagyobb összeggel járultak hozzá, illetve Jézus-szíve oltárt emeltek. Csintalan József káplán 1921-ben szervezte újjá a társulatot.

³⁷ A taglétszámuk 200 fő fölött volt. A tagok toborzásához utcamegbízott alosztályt szerveztek. Volt egész napos szentségimádásuk, segélyezték a szegény tanulókat, valamint segítettek a plébánosnak a zárandoklatok, nappenségek, lelkigyakorlatok, körmenetek szervezésében.

³⁸ Összejöveteleiket csütörtökönként tartották, ahol kulturális, hitbuzgalmi és ismeretterjesztő előadásokat hallgattak és kézimunkáztak, de szerveztek teadélutánokat és volt énekkaruk is.

³⁹ Taglétszámuk 60 fő volt. Saját kórusban énekeltek és a Szent István úti egyesületi házba jártak olvasni, művelődni és szórakozni.

⁴⁰ 300-nál több gyerek járt az összejöveteleikre, ahol imádkoztak, énekeltek, játszottak, buzdító beszédekert hallgattak. 1926-ban tartották zászlószentelésüket a Szent Anna-templomban.

eszményekért és a bűn ellen hirdettek harcot, emellett a családokban és köreiken belül buzgó hitéletet és apostoli munkát szerettek volna kialakítani.⁴¹

1928. július 29-én ünnepelte az egyházközség a századik Szent Anna búcsút, amelyre nagyon készültek a hívek, a képviselőtestület, a plébános és a plébánián szolgálatot teljesítők: jubileumi kötetet adtak ki és a templombelső felújításával is emlékeztetéssé kívánták tenni az ünnepi eseményt. Réta Kálmán a renoválásról és a megszépült templomról rövid összefoglalót jelentetett meg a tudósító 1928. szeptemberi számában: „A szentély új kiképzésével, a mellékoltárok célszerűbb elhelyezésével és a kórus átépítésével tágasabb lett a templom. Kifestésének figurális részét raksai Raksányi Dezső készítette, akinek művészi képességeit sok szép alkotás hirdeti már országszerte. A dekoratív rész Korény József ugyancsak előnyösen ismert akad. festő munkája. A villamos kandeláberek Petrányi Miklós tervei szerint a fémipari szakiskolában készültek. A kisebb munkákban Miskolc legjobb keresztény iparosai vettek részt. A szentély és a kórus rácsa a Vasgyárban készült.”⁴² 1928. július 28-án az esti hálaadó szentmisén avatták fel és adták át a híveknek a teljesen megújult templomot.⁴³

1928. augusztus 31-én állították fel a Szent Anna téren Gárdus István szobrászművész tervezte domborművel az 1878. augusztusi miskolci árvíz 50. évfordulójára készült emlékművet, aminek elkészítését Réta Kálmán kezdeményezte. A felsővárosi elhelyezést is ő szorgalmazta, egyrészt azért, mert itt volt a legtöbb halálos áldozata a katasztrófának, másrészt a városrésznek semmilyen kulturális intézménye vagy emléke nem volt.⁴⁴

Réta Kálmán az egyesületi élet megszervezésével maga köré gyűjtötte a felsővárosi híveket és a sajtón, a katolikus tudósítón keresztül kitágította a plébánia határait, városszerte több mint 2000 hívőhöz juttatta el a katolikus szót, prédikációkat és híreket.

„Buzgóága megújította a felsőváros vallási életét. Példa erre, hogy az áldozók száma 4500-ról évi 48000-re emelkedett. Az ő érdeme, hogy észrevette: az egyház mint társadalom nem élhet egyedül a templomban, mert hiszen a katolicizmus sem egyedül a templom valása, hanem a mindennapi életé. A messze előrelátás indította azután munkára. 1909-ben már beszélget híveivel arról, hogy társadalmilag kultúrmunkával is szeretné összefogni a katolikus társadalmat, elsősorban híveit.

Réta Kálmán saját költségén, saját munkájával teremtette meg a Miskolci Katolikus Tudósítót, az első keresztény sajtóterméket Miskolcon. A miskolci fellendülő katolikus élet alapkövét ebben a Katolikus Tudósítóban rakta le.

Hogy milyen jelentőségű kezdeményezés volt ez, eléggé mutatja az, hogy a háború előtt már egymás után akadnak követői Réta Kálmánnak. Kassán, Bártfán, Nagyszebenben, Egerben jelennek meg egymás után a Réta Kálmán által szerkesztett tudósító nyomán

⁴¹ Magyar Jövő (1937. április 20.) 4., Credo gyűlés a Szent Anna plébánián. Magyar Jövő (1938. november 20.) 8.; A vasgyári Credo hitbuzgalmi társulat 1924. május 18-án alakult meg. Magyar Jövő (1924. május. 18.) 5., Magyar Jövő (1927. október 1.) 5.; Görömbölyön és Hejőcsabán is működött Credo férfigyűlés. Magyar Jövő (1929. június. 26.) 5., Magyar Jövő (1928. november. 28.) 5., Magyar Jövő (1933. június 2.) 4.; A miskolci martintelepen is megalakult a Credo egyesület. Magyar Jövő (1936. november 8.) 9.

⁴² Miskolczi Katolikus Egyházi Tudósító (1928.szeptember 15.) 132.

⁴³ RÉTAY 1928. 28., 89.

⁴⁴ Reggeli Hírlap (1928. július. 3.) 5., Vö. DOBROSSY 1997. 235.

és pontosan annak mintájára a különböző katolikus tudósítók⁴⁵ – írta róla elismerő szavait a Magyar Jövő újságírója.

A tudósítóról sokan nyilatkoztak elismerően, köztük dr. Bangha Béla S. J. a „Magyar Kultúra” szerkesztője is, aki kollegiális üdvözlését küldte Réta Kálmánnak a következő sorok kíséretében: „A Miskolci Kat. Egyházi Tudósító új sorozatának minden számát nagy figyelemmel és örömmel olvasom és szívből gratulálok azoknak, kik annak összeállításában s terjesztésében közreműködnek. Igazán csodálatos, mily sokról tud ez az ügyes kis lap tárgyalni kicsiny terjedelem mellett, s amellett milyen olcsón. A miskolci Tudósítót az összes enemi hazai próbálkozások közt kétségtelenül az első hely illeti meg.”⁴⁶

RÖVIDÍTÉSEK, FORRÁSOK

EFL AP MF – Egri Főegyházmegyei Levéltár Acta parochialia Miskolc Felsőváros

EFL AP ZG – Egri Főegyházmegyei Levéltár Acta personalia Zábráczy Georgius

IRODALOM

DOBROSSY István

1997 *Miskolc írásban és képekben* 4. Miskolc

2002 *Miskolc írásban és képekben* 9. Miskolc

RÉTAY Kálmán (szerk.)

1928 *Jubileumi emlékkönyv a Miskolc-felsővárosi Szent Anna Egyházközség százéves fennállása alkalmából*. Miskolc-felsővárosi Római Katolikus Egyházközség, Miskolc

VÁMOSI Katalin

2018 *A Miskolc-selyemréti és a Miskolc-mindszenti római katolikus plébánia rejtett kincsei*.

In. Tóth Arnold (szerk.): Herman Ottó Múzeum Évkönyve LVII., Miskolc, 109–136.

FOLYÓIRATOK

Credo gyűlés a Szent Anna plébánián. *Magyar Jövő*, 20/264. (1938. november 20.) 8.

Eger érseke megszentelte és elhelyezte a miskolci Munkásotthon alapkövét. *Egri Népiújság*, 45/210. (1928. szeptember 13.) 2.

Egyházi Műipar. *Hittudományi folyóirat* (szerk. és kiadja dr. Kiss János) 20. évf. (1909) 539. Ezer dalossal huszonkét dalárda vesz részt a Felsővárosi Dalkör versenyén. A vegyeskarok premierje a dalosversenyen. *Magyar Jövő*, 10/264. (1928. november 24.) 3.

A Felső-miskolczi Műkedvelő Dal- és Önképzőkör előadása. *Miskolczi Katolikus Egyházi Tudósító*, 2/6–7. (1913. június 15.), 126.

A Felső-miskolczi Műkedvelő Dal- és Önképzőkör előadásai. *Miskolczi Katolikus Egyházi Tudósító*, 2/8–9. (1913. szeptember 15.) 157–158.

Felső-miskolczi Műkedvelő Dal- és Önképzőkör megalakulása. *Miskolczi Katolikus Egyházi Tudósító*, 2/3. (1913. március 15.) 55–56.

A Felsővárosi Dalkör kultúrházának felavatása. *Reggeli Hírlap*, 37/268. (1928. november 24.) 8.

⁴⁵ *Magyar Jövő* (1940. április 28.) 5.

⁴⁶ RÉTAY 1928. 173.

A felsővárosi Oltáregyesület közgyűlése. *Magyar Jövő*, 12/114. (1930. május 20.) 5.

Fényes ünnepség keretei között szentelték fel a Felsővárosi Dalkör új Otthonát. A Miskolci MÁV műhelyi Dalkör nyerte el a nagy vándordíjat a dalversenyen. *Magyar Jövő*, 10/266. (1928. november 27.) 4.

Görömbölyön és Hejőcsabán is működött Credo férfiegylet. *Magyar Jövő*, 11/142. (1929. június 26.) 5.

Harangünnepség a Vasgyárban. *Magyar Jövő*, 9/222. (1927. október 1.) 5.

Harangzúgással emlékeztetik Miskolc városát a nagy árvíz 50-ik évfordulójára. *Reggeli Hírlap*, 37/148. (1928. július. 3.) 5.

„A hazaszeretet az istenszeretettel konfliktusba nem keveredhetik...” A Szent Anna plébánia Credo egyesületének impozáns zászlóavatási ünnepélye a felsővárosi Kultúrházban. *Magyar Jövő*, 19/88. (1937. április 20.) 4.

H.L.: A Felsőmiskolci Dalkör sakkörének sakkornái. *Magyar Jövő*, 19/225. (1937. október 03.) 11.

Impozáns ünnep keretében avatták fel a Felsővárosi Dalkör kultúrházát. A nagyszabású dalosverseny után a győztes dalárdáknak kiosztották az értékes díjakat. *Reggeli Hírlap*, 37/269. (1928. november 27.) 4.

Istvánffy Gyula előadása. *Miskolci Katolikus Egyházi Tudósító*, 2/3. (1913. március 15.) 56.

A Katolikus Olvasókör feladatairól. Réta Kálmán plébánosnak a Miskolci Kath. Olvasókör közgyűlésén mondott elnöki megnyitó beszéde. *Miskolci Katolikus Egyházi Tudósító*, 1/6. (1912. június 15.) 90.

A Kath. Olvasókör tagjainak figyelmébe. *Miskolci Katolikus Egyházi Tudósító*, 1/10. (1912. november 15.) 170.

A Katolikus Olvasókör választmányi gyűlése. *Miskolci Katolikus Egyházi Tudósító*, 1/1. (1912. január 15.) 11–12.

A Kath. Sajtóegyesület Fővárosi Hölgybizottság miskolci fiókjának megalakulása. *Miskolci Katolikus Egyházi Tudósító*, 1/11. (1912. december 16.) 184.

Kerületi dalosverseny Miskolcon. 42 dalosegyesület vesz részt a Felső-Miskolci Dal és Műkedvelő Kör november 25-i székházavatásán – Az ünnepelt Dal és Önképző Kör vándordíja ekkor kerül első ízben verseny alá. *Reggeli Hírlap*, 37/227. (1928. október 6.) 2.

Lelkigyakorlatok Hejőcsabán és Görömbölyön. *Magyar Jövő*, 10/267. (1928. november. 28.) 5.

Ma délelőtt avatják fel a Felsőmiskolci Dal és Önképzőkör Kultúrházát. *Magyar Jövő*, 10/277. (1928. november 25.) 6.

Magyar nemesség. *Miskolci Katolikus Egyházi Tudósító*, 3/2. (1914. február 15.) 46.

Megszűnt az „Egyházi Műipar”. *Miskolci Katolikus Egyházi Tudósító*, 3/2. (1914. február 15.) 47.

A miskolci martintelepen is megalakult a Credo egyesület. *Magyar Jövő*, 18/256. (1936. november 8.) 9.

A miskolci társadalom vezetőinek védnöksége mellett avatják fel a felsővárosi Kultúrotthon. *Magyar Jövő*, 10/263. (1928. november 23.) 7.

Miskolci Szabad Egyetem előadásai. *Miskolci Katolikus Egyházi Tudósító*, 2/ 11. (1913. november 15.) 204–205.

Miskolci Szabad Egyetem. *Miskolci Katolikus Egyházi Tudósító*, 3/2. (1914. február 15.) 47.

Dr. Novák Ernő: A katolikus hívők összetartásának jelentősége. *Miskolci Katolikus Egyházi Tudósító*, 1/1. (1912. január 15.) 4–5.

- November 25-én dalosverseny keretében avatja fel kultúrotthonát a Felsőmiskolci Dal- és Önképző Kör. Eddig 18 dalárda jelentette be részvételét a dalosversenyre. *Magyar Jövő*, 10/232. (1928. október 16.) 3.
- Prohászka püspök Miskolczon. *Miskolci Katolikus Egyházi Tudósító*, 2/3. (1913. március 15.) 36.
- Prohászka püspök Miskolczon. *Miskolci Katolikus Egyházi Tudósító*, 2/4. (1913. április 15.) 36–38.
- Rétay Kálmán: Jézus Szent Nevében. *Miskolci Katolikus Egyházi Tudósító*, 1/1. (1912. január 15.) 2–3.
- Rétay Kálmán, a Szent Anna templom apát-plébánosa július elsejével nyugalomba vonul. 31 esztendő miskolci plébánosi működésének eredményei. *Magyar Jövő*, 22/96. (1940. április 28.) 5.
- Sakkverseny. *Magyar Jövő* 15/42. (1933. február 21.) 4.
- A Szent Anna-templom belső megújítása. *Miskolczi Katolikus Egyházi Tudósító*, 17/8. (1928. szeptember 15.) 132.
- Szezonnyitó előadás az új felsővárosi kultúrotthonban. *Magyar Jövő*, 10/265. (1928. december 11.) 6.
- Szép ünnepség keretében leplezték le Rétay Kálmán apátplébános, Mikszáth Kálmán főispán és Hodobay Sándor dr. polgármester arcképét a Felsővárosi Önképző és Dalkörben. A Dalkör egyéves székavatási ünnepélyének évfordulója *Reggeli Hírlap*, 38/281. (1929. december 10.) 4.
- Szmrecsányi Lajos egri érsek jelenlétében ünnepli Miskolc katolikus társadalma a felsőmiskolci egyházközség százéves fennállását. *Egri Népijság*, 45/208. (1928. szeptember 5.) 1.
- Szmrecsányi Lajos dr. egri érsek vállalta a felsővárosi munkások Kultúrotthonavató ünnepének fővédnökségét. Az ünnepségek részletes műsora. *Magyar Jövő* 10/261. (1928. november 21.) 3.
- Úrnapi körmenet a miskolci minoritáknál és a felsővárosi plébánia templomban. *Magyar Jövő*, 19/121. (1937. június 1.) 5.
- Vallásos délután Tapolcán. *Magyar Jövő*, 15/124. (1933. június 2.) 4.
- A vasgyári Credo hitbuzgalmi társulat 1924. május 18-án alakult meg. *Magyar Jövő*, 6/115. (1924. május 18.) 5.
- V. G.: A felsővárosi magyar munkásság kultúrházának felavatása előtt. A Felsővárosi Dal és Önképzőkör székháza egyik legszebb középülete lesz Miskolcnak. A miskolci magyar munkásság kultúrotthonának tizenöt éve. *Magyar Jövő*, 10/259. (1928. november 18.) 5.
- V. G.: Nagy kultúr program vár megvalósulásra a felsővárosi Dalkör új otthonában. Fél óra a Dalkör régi tanyáján, a közélet idején. *Magyar Jövő*, 10/262. (1928. november 22.) 3.

SÁRY PÁL

Gondolatok vallásról, jogról és tudományról

E folyóirat előző számában hosszabb cikk jelent meg Kaptay György tollából, mely téves állításokat és elképzeléseket tartalmazott.¹ Alábbi írásomban ezek közül négyre szeretnék reflektálni.

I. Az egyházi személyek kitiltása a MAB tudományos rendezvényeiről

Kaptay akadémikus úr ez év nyaráig a Miskolci Akadémiai Bizottság (MAB) elnöke volt, s ilyen minőségében egy ún. „tudományos illemtörvény”-et tett közzé, melynek első változata az egyházi személyeket a MAB tudományos rendezvényeiről kitiltotta. E súlyos jogsértés sokakat megdöbbsentett.² Az akadémikus úr az említett cikkében azt állítja, hogy ő nem tiltott ki senkit, csupán azt írta le, hogy mit illik, és mit nem illik tenni. Az „illemtörvény” – mely a MAB-elnök személyében történt változást követően (minden bizonnyal az új elnök, Kocsis Károly akadémikus úr bölcs döntése nyomán) azonnal lekerült a MAB honlapjáról – a következőképpen fogalmazott: „A MAB székház szellemiségének tisztán tartása érdekében azt még anyagi térítés fejében sem adjuk bérbe vallási, vagy egyházi rendezvények megtartása céljából. Ugyanezen okból nem illik felkérni egyházi személyt MAB tudományos rendezvényre előadónak / hozzászólónak és MAB kiadványba szerzőnek.” Ehhez a szöveghez, úgy gondolom, nem szükséges hosszabb kommentárt fűzni, a jelentése világos. Egy fegyelmezett, szabálykövető szervezeti egység számára, ha a vezető valamit hivatalosan illetlenségnek nyilvánít, az egyértelműen tilalmat jelent. E jogsértő szövegrészt rövid időn belül maga a szerzője törölte. Ettől függetlenül a gondolkodása egyáltalán nem változott meg, hiszen az említett cikkében az egyházakat a „kuruzslókkal” állítja egy sorba, ami illetlenség a javából.

Sárty Pál

¹ Kaptay György: Ne azon keseregjünk, hogy nincs tele a pohár, hanem töltsük legalább félig tele! (Gondolatok Sárty Pál tudományos illemtörvényéhez fűzött „észrevételeihez”), *Miskolci Keresztény Szemle* 2023/2, 64–72.

² Lásd Dobos Klára pontos helyzetértékelést nyújtó írását: „Akadémikus” vallásellenesség, *Új Misszió* 2023/1.

2. Az MTA teológiai kérdésekben való illetéktelensége

Kaptay akadémikus úr felhívta a figyelmet az MTA 2019-ben elfogadott küldetésnyilatkozatára, mely kimondja, hogy „Az Akadémia minden tudományterülettel foglalkozik, a teológia kivételével. Ebben nem tekinti illetékesnek magát.” Az MTA tehát hivatalosan nem foglalhat állást teológiai kérdésekben. Ennek elismerése az egyházak jogainak tiszteletben tartását jelenti. A hivatalos teológiai állásfoglalások megfogalmazása ugyanis az egyházak kizárólagos hatáskörébe tartozik. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az akadémiai székházakban ne lehetne teológiai konferenciákat rendezni egyházi személyek aktív részvételével (akár akadémiai, akár egyházi szervezésben).

3. A vallás nem magánügy!

Kaptay akadémikus úr a vallást magánügynek tartja. Ez egy teljesen téves elképzelés, amit egyesek tudatlanságból, mások kifejezetten vallás- és egyházellenes célból hangoztatnak.

Aki azt állítja, hogy a vallás magánügy, nem ismeri Jézus tanítását. Jézus ugyanis egyházat alapított, s ígéretet tett arra, hogy az őt követők közösségében különös módon jelen lesz: „Ahol ugyanis ketten vagy hárman összegyűlnek az én nevemben, ott vagyok közöttük” (Mt 18,20). Helyesen írja tehát Szentmihályi Szabó Péter: „a vallás mégsem magánügy, hiszen nemcsak Isten és az egyén közötti kötelék a *religio*, hanem az emberek társas viszonyát is megköti, szabályozza és gyülekezeteket, közösségeket hoz létre, akik ugyanazt a hitet *vallják*.”³ Bolberitz Pál szintén hangsúlyozza a kereszténység közösségi jellegét: „A kereszténység közösségi vallás. Az Úr Jézus alapította az Egyházat. A kereszténység nem magánügy, amelyben elképzelek magamnak egy istent, vagy istenkét, aki pontosan az elvárásaim és érdekeim szerint viselkedik. Ha így lenne, akkor valóban igaz lenne az a vád, hogy a vallásos ember önmagát vetíti ki egy illuzórikus, nem létező istenségre.”⁴

A lelkipásztorok legfőbb kötelessége az igehirdetés: „Hirdesd az igét! Állj elő vele, akár alkalmas, akár alkalmatlan! Ints, kérj, buzdíts nagy türelemmel és hozzáértéssel!” – írta Szent Pál Timóteusnak, Efezus püspökének (2Tim 4,2). Jézus azonban nemcsak az apostolokat (az egyház vezetőit) buzdította tanúságtételre, hanem minden követőjének kötelességévé tette, hogy tegyen tanúságot hitéről az emberek előtt: „Mindazt tehát, aki megvall engem az emberek előtt, én is megvallom mennyei Atyám előtt” (Mt 10,32). Jézus azzal a feladattal bízta meg tanítványait, hogy vigyék el az ő világosságát az emberek közé: „Ti vagytok a világ világossága. (...) És ha világosságot gyűjtanak, nem teszik véka alá, hanem a tartóra, hogy világítson a ház minden lakójának” (Mt 5,14–15).

Egy alkalommal Jézus ezt a beszédet mondta tanítványainak: „Hasonlít a meny nyek országa a kovászhoz, melyet fog az asszony és három véka lisztbe vegyít úgy, hogy az egész megkovászosodik” (Mt 13,33). E példabeszédével Jézus azt szemléltette,

³ Szentmihályi Szabó Péter: *A gyöngék ereje. Jegyzetlapok*. Szent István Társulat (a továbbiakban: SZIT), Budapest, 1997, 42.

⁴ Bolberitz Pál: *Virrasszatok. Vasár- és ünnepnapok szentbeszédek az „A” liturgikus év szerint*. SZIT, Budapest, 2013, 34.

hogyan kell tanításának a világot szellemében és erkölceiben átalakítania. A keresztény ember ebből következőleg köteles azért tevékenykedni, hogy a világban minél inkább megvalósuljon a krisztusi értékrend. A vallást már csak ezért sem lehet a templom falai közé szorítani.

Helyesen írja tehát Hegyi György a következőket: »A vallás magánügy!« – hangsúlyozzák egyesek kétes értékű jelszavukat. Ha azt szeretnék kifejezni, hogy a vallás hatósugara csak a templom és a sekrestye falai között érvényesülhet, akkor ez homlokegyenest ellenkezik a keresztény vallás lényegével...»⁵ György Attila hasonló meglátásai is helyesek: »A *vallás magánügy* hamis jelszavával igyekeztek egyes politikai mozgalmak templomba zárni, magánszférába szorítani azt az evangéliumot, amelynek Krisztus óhaja szerint kovászként kellene átjárnia egész életünket. A hamisan értelmezett emberi szabadság nevében igyekeznek rejtőzködő magatartásra bírni a keresztényeket. Ezzel homlokegyenest szembe helyezkednek azzal a jézusi óhajjal, hogy megválljuk őt az emberek előtt.»⁶

Kaptay akadémikus úr a vallás funkcióját abban látja, hogy »jó érzéssel tölti el a hívőket». E negédes gondolat rokon a lenini nézettel, amely szerint a vallás »a nép ópiuma». A valóság azonban az, hogy a keresztény ember küldetése a folyamatos harc: küzdelem azért, hogy a krisztusi értékrendnek megfelelően alakuljanak életviszonyaik. E megvívandó harcokra előre figyelmeztette Jézus a követőit: »Ne gondoljátok, hogy azért jöttem a földre, hogy békét hozzak. Nem azért jöttem, hogy békét hozzak, hanem, hogy kardot» (Mt 10,34).

2006-ban Kuncze Gábornak, az SZDSZ elnökének azon nyilatkozatára, amely szerint a társadalom egészét érintő kérdések tárgyalásánál nincs helye vallásos szempontok hangoztatásának, mivel a vallás magánügy, Zlinszky János, korábbi alkotmánybíró így reagált: »Téves az, hogy a vallás magánügy. A vallás közsabadság, egyén és közösség részére egyaránt. A véleményszabadság, az egyesülési jog egyént és közösséget egyaránt megillető sajátos formája. (...) Ebből a szempontból az állam ugyan nem gyakorolhat nyomást az egyházra, de az egyházi közösség mint állampolgárok közössége, igenis gyakorolhat nyomást az állam szerveire. Ez közsabadsága vallásos egyénnek, közösségnek egyaránt. Elvitatása, kétségbevonása alkotmányellenes, ezért nem magánügy, hanem törvénysértés.»⁷

A vallás nyilvánvalóan szoros összefüggésben áll az erkölccsel. Ennek az összefüggésnek az alapján arról az elvről, mely szerint a vallás magánügy, Mindszenty bíboros 1946-ban egy pécsi beszédében így fogalmazott: »ezt az elvet is, mint minden fát, gyümölcscről ismerhetjük meg. Ahol a vallás már magánügy, ott korrupcióba, bűnbe és kegyetlenségbe fullad az élet.»⁸

Ne fedkezzünk el a történelmi tapasztalatokról: a 20. század folyamán az egyházak jogainak eltiprása mindig annak hangoztatásával kezdődött, hogy a vallás magánügy.

⁵ Hegyi György: Közösség – közösségformálás, *Szolgálat* 1989/3, 3.

⁶ György Attila: Üdvözlégység Oltárizsentség. Elmélkedések. SZIT, Budapest, 1991, 154.

⁷ Zlinszky János: A vallás magánügy?, *Új Ember* 2006. 04. 16. = In: *Közéleti és jogászai etika a gyakorlatban*, SZIT, Budapest, 2007, 82–83.

⁸ Mindszenty József: *Emlékirataim*. SZIT, Budapest, 1989, 155.

Bangha Béla, a híres jezsuita hitszónok egy 1923-ban megjelent cikkében a következőkre hívta fel a figyelmet: „Bizonyos irányok, mint a szociáldemokrácia, még mindig azt szeretik hangoztatni, hogy ők a vallást nem bántják, de azt csupán *magánügynek tekintik*. Mit kell erről a ravasz mondásról tartani? Mindenekelőtt azt, hogy ez a jelszó nem őszinte. Akik hangoztatják, a magaviseletükkel százszor megmutatták, hogy nekik a vallás bizony nem magánügy, hanem engesztelhetetlen gyűlölet és üldözés tárgya. Tudniillik úgy értelmezik a »magánügyet«, hogy ám legyen, aki akar, magában és befelé akármilyen vallásos, de *kifelé* ne merje mutatni, ne merjen a vallása érdekében működni, ne kelljen annak védelmére, még kevésbé követelje a vallás nyilvános szereplését a családi életben, iskolában, a társadalomban és az államban. Mi ez? Semmi egyéb, mint nyílt vallásüldözés. Mert a vallás semmiesetre sem szorítkozhat pusztán az egyén befelé való életére.”⁹

A „vallás magánügy” elvet a kommunisták is átvették és a szociáldemokratákhoz hasonlóan értelmezték. Erről így számolt be Barankovics István, a Közép-Európai Kereszténydemokrata Unió elnöke egy 1962-ben, New York-ban megjelent cikkében: „A kommunisták szerint a »vallás magánügy« elve azt jelenti, hogy a vallásos ember vallási meggyőződéseinek az ő egyéni életének körén belül kell maradniuk, hasonlóan az olyan fajta hobbihoz, mint a bélyegyűjtés. (Ezt a hasonlatot kommunistáktól hallottam.) A kommunisták azonban elvben és gyakorlatban egyaránt tagadják a vallásos embernek azt a jogát, hogy arra törekedjék, hogy kulturális, társadalmi stb. környezetét az ő vallási eszméi által inspirált módon alakítsa, vagy befolyásolja...”¹⁰

A vallást a nyugati liberálisok is magánügynek nyilvánították, de a kommunistáktól jóval finomabb eszközöket alkalmaztak. Molnár Tamás erről a következőket írta: „A XX. század közepén a liberális polgári társadalom, amely bizonyos fajta társadalmi szerződést kötött a kereszténységgel és annak egyházaival, a számtalan érdekcsoport egyikévé fokozta le őket. Szabad vallásgyakorlat? Igen (a sátánimádóknak is), de szigorúan korlátok közé szorított erkölcsi és társadalmi hatáskörrel. Valójában az egyház a liberális társadalomban legalábbis egy lépéssel a félhivatalos »vallás«, a világi humanizmus *mögé* kerül. A játék neve *privatizáció*, amelyet nemcsak a kereskedelmi és ipari vállalkozásokra alkalmaznak, hanem erkölcsi és szellemi intézményekre is. Világosan kell látnunk tehát, hogy az egyház esetében ez a társadalmi szerződés által végbevitt privatizáció megsemmisítő hatású, hiszen a vallás közügy, amelyhez a törvényhozás, a nevelés, a családügyi tevékenység is hozzátartozik.”¹¹

XVI. Benedek pápa tehát nem véletlenül hangsúlyozta 2008 áprilisában Washingtonban, az USA püspökei előtt tartott beszédében: „Szembe kell szállni minden olyan irányzattal, mely a vallást magánügynek tekinti. A keresztények csak akkor lesznek nyitottak az evangélium átfarmáló ereje iránt, ha a hit az élet egészét áthatja.”¹²

⁹ Bangha Béla: *Hit és világnézet*. SZIT, Budapest, 1941, I, 292.

¹⁰ Barankovics István: *Demokrácia, egyház, szabadság*. SZIT, Budapest, 2002, 100.

¹¹ Molnár Tamás: A liberális ideológia és a kereszténység, *Vigília* 1991/5, 361. = In: *Igazság és történelem*. SZIT, Budapest, 2000, 116–117.

¹² Diós István – Csaba Györgyné (szerk.): *XVI. Benedek pápa megnyilatkozásai 2. Pápai dokumentumok 2005–2013*. SZIT, Budapest, 2018, 239–240.

4. A vallás nem tudománytalan!

Kaptay akadémikus úrnak az a véleménye, hogy a vallás nem fér össze a tudománnyal. Ez a nézet is könnyen cáfolható. Amint Barankovics István írja, „A vallás és a tudomány, illetve az Egyház és a tudomány ellentétének hamis tanát a tudomány hitetlen művelői fejlesztették ki, és a vallás és az Egyház ellenségei a tudomány nevében terjesztették. Rosszabb célra nemesebb eszközt nagyobb sikerrel ritkán alkalmaztak a történetben.”¹³

Egy tudománytalan vallás két évezreden át semmiképpen sem tudott volna fennmaradni. A hit nagyon is rászorul az ész érveire. Szintén Barankovics mutat rá a következőkre: „Az emberi szellem egység, melyet csak a vallásos hit és a tudományos ismeret összhangja elégíthet ki. Egy művelt hívő számára nem adhat megnyugvást a tudományos ismeret és a hit tartományának olyan szétválasztása, mely a kettőnek lehetséges ellentmondását eleve és elvileg elfogadja. Művelt hívő mindig arra fog törekedni, hogy vallásos hite és tudományos világképe között összhangot teremtsen. (...) Nem lehetséges tehát, hogy lemondjunk az állandó erőfeszítésről, mely a földön a hit és a tudás közti összhangot keresi.”¹⁴

A tudományos kutatást a megismerés vágya hajtja. Ugyanez a vágy hajtja az embert a vallásos hit útján is: hogy megismerje Istent (vö. Ef 1,17). E megismerés nem megértelem nélkül. Szent Pál arra biztatta a fővárosi híveket, hogy az Isten iránti hódolatuk észszerű legyen (Róm 12,1). Szent Péter pedig kiemelte, hogy a keresztényeknek meg kell tudni indokolniuk hitükből fakadó reményüket: „Mindig álljatok készen arra, hogy megfeleljetek mindenkinek, aki reménységekről kérdőre von titeket” (1Pét 3,15).

Lactantius, a vallásszabadság egyik legmarkánsabb ókori védelmezője, részletesen kifejtette, hogy az embereket nem erőszakkal kell kényszeríteni a vallás követésére, hanem észérvekkel kell meggyőzni arról, hogy az adott vallás helyes és követni érdemes. A keresztényeket üldöző pogányokat ezért arra biztatta, hogy ütlegek alkalmazása helyett „állítsák csatasorba lángelméiket”.¹⁵

Szent Ágoston egyik levelében a következőket írta: „Nagyon szeresd az értelem; mert maga a Szentírás, mely a nagy dolgok megértése előtt kívánja a hitet, nem válik hasznodra, ha nem érted meg helyesen.”¹⁶ A tekintély, a hit és az értelem között Ágoston a következő összefüggéseket fedezte fel: „A tekintély hitet követel, és az embert előkészíti a megértéshez. A megértés az értelemhez szól, és az ismerethez vezet. Ámbár a tekintély sincsen teljesen az ész belátása nélkül, mert meggondoljuk, kinek higgyünk, s bizonyos, hogy a megismert és világos igazság tekintélye a legnagyobb.”¹⁷ Egy másik művében a nagy egyházatyja arra a megállapításra jutott, hogy „a hit, ha nem gondolkodik, mit sem ér” („*fides si non cogitur, nulla est*”).¹⁸

¹³ Barankovics: i. m. 73.

¹⁴ Barankovics: i. m. 71.

¹⁵ Lactantius: *Isteni tanítások* 5,19,10–11.

¹⁶ Szent Ágoston: *Levelek* 120,13. Vö. Kecskés Pál: *Szent Ágoston breviárium*. SZIT, Budapest, 1960, 55.

¹⁷ Szent Ágoston: *Az igaz vallásról* 24,45. Vö. Kecskés: i. m. 52.

¹⁸ Szent Ágoston: *A szentek eleve elrendeléséről* 2,5. Vö. Zimányi Ágnes: Bölcselkedés a teológiában. Hit és ész összefüggése a teológia szemszögéből. In: Vincze Krisztián (szerk.): *A Magyarországi Aquinói Szent Tamás Társaság Közleményei VII.* SZIT, Budapest, 2022, 179.

A középkori teológia Aquinói Szent Tamásnál érte el csúcspontját, aki a *Summa contra gentiles* című munkájában külön fejezetet írt arról, hogy a keresztény hit igazsága nem lehet ellentétes az ész igazságával („*Quod veritati fidei Christianae non contrariatur veritas rationis*”).¹⁹

Fontos kiemelni, hogy a kereszténység térhódítása döntő hatással volt a tudomány fejlődésére. Boethius híres művében a szerző a megismerésről folytat párbeszédet: „– Mit gondolsz – kezdte Filozófia –: ezt a világot vak véletlenek és esetlegességek irányítják, vagy pedig észszerű kormány alatt van? – De hiszen eszembe sem jutna, hogy merő véletlen mozgassa ilyen szabályosan – feleltem –, sőt tudom, hogy a teremtető Isten igazgatja művét, s nem virradhat rám oly nap, mely ebbeli meggyőződésemtől eltérítsen.”²⁰ Európában a tudomány fejlődésének ez a keresztény hit adta meg a döntő lökést. A rendületlen hit abban, hogy egy értelmes Teremtető alkotta meg a világot, aki pontosan és logikusan rendezett el mindent. Ebből fakadt ugyanis az a következtetés, hogy a teremtetett világnak megvannak a törvényszerűségei, melyek megismerhetők, s ezért érdemes azokat kutatni.²¹

Ahogy az Ady szavait elemző Cs. Varga István írja, „Az egységes vallási világkép a felvilágosodás óta megrendült. Darabokra hullt a »Minden Egész«, az emberi lélekben hitből fakadó bizonyosság.”²² Elkezdtek különbséget tenni vallásos és tudományos világnézet között, s ezt a distinkciót máig sokan alkalmazzák. Pedig e különbségtétel indokolatlan: „Két világnézet, a tudományos s a vallásos harcol most egymással a világ meghódításáért, – így szokás ezt mondani. A harc megvan, de a szembeállítás téves, mert jöllehet a tudomány nem vallás s a vallás nem tudomány, de nemcsak nincs ellentét köztük, hanem mélységes tendenciájuk van belső egyesülésre” – állapította meg bölcsen Prohászka Ottokár püspök, az MTA későbbi rendes tagja.²³

Azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy tudomány-e egyáltalán a teológia, Nyíri Tamás gondolatait érdemes fontolóra vennünk: „A tudomány megalapozott tudásra irányuló fáradozás, ami számot tud adni az ismeretek forrásáról s az ismeretszerzés megfelelő módjáról, és alávethető kritikus felülvizsgálatnak. E meghatározásból következik a tudomány négy alapkívánalma: az első a tétel-posztulátum, ami azt jelenti, hogy az egyes kijelentések önmagukban nem tartalmazhatnak logikai ellentmondást; a második a koherencia posztulátuma, az a követelmény, hogy a kijelentéseknek logikai összefüggésben kell állniuk egymással; a harmadik a konkordancia posztulátuma, ami azt írja elő, hogy az egyes tételek nem kerülhetnek ellentmondásba más igazságokkal; végül negyedik a függetlenség posztulátuma: a tudományos tételeknek előítélettől mentesnek kell lenniök, és alaptételekre, valamint levezetett

¹⁹ Vö. Zimányi: i. m. 188.

²⁰ Boethius: *A filozófia vizsgálatala* 1,6 (Hegyí György ford.).

²¹ Vö. Jáki Szaniszló: Hit, tudomány, haladás, *Vigília* 1987/8, 623; Nádor Koppány Zsombor: Hit és tudomány: egy apologetikai válaszkísérlet. In: Vincze Krisztián (szerk.): *A Magyarországi Aquinói Szent Tamás Társaság Közleményei VII.* SZIT, Budapest, 2022, 164–165.

²² Cs. Varga István: A „Minden Egész” értelme. In: Füzfa Balázs (szerk.): *Kocsi-út az éjszakában.* Savaria University Press, Szombathely, 2011, 91.

²³ Prohászka Ottokár: *Modern katolicizmus.* SZIT, Budapest, 1907, 41.

tételekre kell, hogy feloszthatók legyenek. Ha valaki elfogadja a tudomány meghatározásának ezeket a kritériumait, akkor nyugodtan vallhatja, hogy tudomány a filozófia és a teológia is.”²⁴

Azt természetesen senki nem állítja, hogy nincsenek olyan torz vallási jelenségek és kultuszok, melyek teljesen tudománytalanok. A különböző okkult praktikák (spiritizmus, babonaság, mágia) és szinkretista valláspótló mozgalmak (New Age) mind a keresztény vallás tanításával, mind a tudományosság kívánalmaival szöges ellentétben állnak.²⁵

A katolikus egyház hivatalos tanításában az utóbbi másfél évszázad alatt gyakran foglalkozott a hit és az ész viszonyával. 1870-ben az I. Vatikáni Zsinat a katolikus hitről szóló, „*Dei Filius*” kezdetű konstitúciójában megállapította, hogy a hit és az ész egymással ellentétben soha nem állhatnak, a kettő egymást kölcsönösen segíti.²⁶ A II. Vatikáni Zsinat 1965-ben elfogadott, az egyház és a világ viszonyát tárgyaló, „*Gaudium et spes*” kezdetű lelkipásztori konstitúciójában megerősítette ezt a megállapítást és felhívta a figyelmet arra, hogy „A lelkipáztorkodásban nemcsak a teológiai elveket kell kielégítően ismerni és alkalmazni, hanem a világi tudományok eredményeit is, elsősorban a lélektan és a társadalomtudomány eredményeit; csak így lehet tisztultabb és érettebb hitéletre vezetni a híveket.”²⁷

II. János Pál pápa a hit és az ész kapcsolatáról szóló, 1998-ban kiadott enciklikáját e szavakkal kezdte: „A hit és az ész (*fides et ratio*) két szárny, melyekkel az emberi szellem fölemelkedik az igazság szemlélésére.”²⁸ A Nemzetközi Teológiai Bizottság ugyanebben a kérdéskörben – egy 2011-ben elfogadott dokumentumában – a következőkre mutatott rá: „A kinyilatkoztatást az emberi ész nem kizárólag passzív módon fogadja be. Ellenkezőleg: a hívő ember értelme aktívan átöleli a kinyilatkoztatott igazságot. (...) Az Isten által kinyilatkoztatott igazság tehát megkívánja – és ugyanakkor ösztönzi is – a hívő értelmét. (...) Az értelem késztetést kap olyan utak keresésére, melyekről még csak nem is álmodta, hogy járhat rajtuk. Az értelem meggazdagodva kerül ki az Isten igéjével való eme találkozásból, mert új és nem várt horizontokat fedez fel.” A hit és az értelem között tehát párbeszédre van szükség, „mert az értelmet elutasító vagy megvető hit azt kockáztatja, hogy babonássá vagy fanatikussá válik, míg a hittől szándékosan elzárkózó értelem, bár nagy előrelépéseket tehet, nem éri el azokat a magasságokat, melyeket megismerhetne.”²⁹ Ferenc pápa 2013-ban a „*Lumen fidei*” kezdetű enciklikájában szintén rámutatott arra, hogy

²⁴ Nyíri Tamás: Tudomány és világnézet, *Vigília* 1980/7, 435.

²⁵ Az áltudomány e fajiról bővebben lásd Kuminetz Géza: *Egy tomista jog- és állambölcsélet vázlata II.* SZIT, Budapest, 2018, 296–316.

²⁶ Lásd Heinrich Denzinger – Peter Hünermann: *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai.* Örökmécs Kiadó, Bányterenyé – SZIT, Budapest, 2004, 585.

²⁷ Lásd *A II. Vatikáni Zsinat tanítása* (szerk.: Cserháti József – Fábián Árpád). SZIT, Budapest, 1975, 484.

²⁸ *II. János Pál pápa Fides et ratio kezdetű enciklikája a Katolikus Egyház püspökeihez a hit és az ész kapcsolatának természetéről.* SZIT, Budapest, 1999, 9.

²⁹ Nemzetközi Teológiai Bizottság: *A teológia ma: távlatok, alapelvek és kritériumok.* SZIT, Budapest, 2013, 43–46. Vö. Zimányi: i. m. 199.

miként gazdagíthatja a hit a tudós látásmódját: „a tudományos látásnak jót tesz a hit: arra hívja a tudóst, hogy legyen nyitott a valóság iránt, annak teljes, kimeríthetetlen gazdagságában. A hit felébreszti a kritikai érzéket, mert megakadályozza, hogy a kutatás megelégedjék a maga formuláival, és segít annak megértésében, hogy a természet mindig nagyobb. Amikor a hit a teremtés misztériumának csodálatára hív, kitágítja az ész horizontjait, hogy jobban megvilágítsa a világot, amely feltárul a tudományos kutatások előtt.”³⁰

Mindezek alapján úgy gondolom, hogy „a MAB-székház szellemiségének tisztaságát” nem kell félteni a vallás viláगतól; a vallás nem árt a tudománynak, a hit csak szélesíti a tudós látókörét. A vallás és a tudomány viszonyát Giesswein Sándor, az MTA későbbi levelező tagja, a következő találó példával szemléltette: „Vallás és tudomány tehát nem ellentétek. Két szeme az ember lelkének. A monista és az Istenhiten alapuló világnézet között az a különbség, ami van az egy szemmel való és az úgynevezett sztereoszkopikus, vagyis a két szemmel való látás között. Az első a tárgyakat ellapítja, a másik kidomborítja, helyes perspektívába hozza. S ez a perspektíva, az isteni gondviselés megismerése és a beléje vetett hit az, ami fölemel a determinisztikus fatalizmusnak csüggetegségéből, ez ad erőt a munkához, kitartáshoz, ami nélkül nincs tudomány és nincs szabadság.”³¹

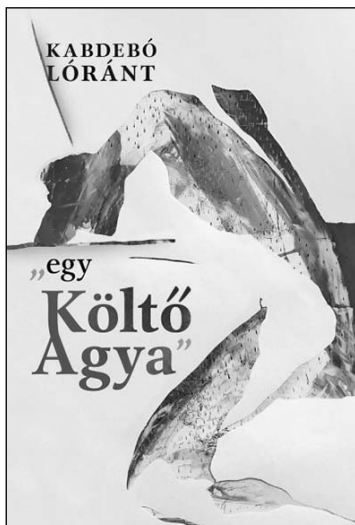
³⁰ Ferenc pápa *A hit világossága kezdetű enciklikája*. SZIT, Budapest, 2013, 19. Vö. Zimányi: i. m. 201.

³¹ Giesswein Sándor: *Világegyetem és a lélek világa*. SZIT, Budapest, 1913, 39.

CURKOVIC MAJOR FRANCISKA

Kabdebó Lóránt utolsó könyvéről

Amikor december 16-án nagy örömmel megküldte új könyve, az „egy Költő Agya” sajtópéldányát, azt kívántam neki, hogy továbbra is hasonló kedvvel és erővel dolgozzon. Még tíz nappal január 24. előtt pedig arra biztatott, hogy a horvát nyelvű könyvem készülő magyar nyelvű kiadásába is „feltétlenül” tegyem be a Szabó Lőrincről készült tanulmányomat. Ezek után a piros betűs napok után a gyász színével bevont napok következtek megszakadt levelezésünk naptárában. Utolsó könyvének hátlapján olvasható, a könyv tartalmára utaló rövid kedvcsináló szöveg oly tömören és szépen összefoglalja Szabó Lőrinc költészetének lényegét, hogy elbátortalanítja az ismertetőt írni készülő tanítványt. Egy kérést azonban nem tagadhatott meg...

Az „egy Költő Agya” Kabdebó Lóránt Szabó Lőrinc pályaképéről írt monográfiája, költészetéről megjelentetett könyvei után most már utolsó, mondhatjuk összegző műve, amely a költő munkásságát a huszadik század világirodalmába helyezve mutatja be hét fejezetet alkotó hét tanulmányban.

„A klasszikus modernség egy pillanata – 1912. A *Margita* európai rokonai” című első tanulmány Ady költészetének a kortárs világirodalmi szövegekkel való összeolvasását foglalja magába. A szerző abból indul ki, hogy Ady elmaradottság érzése általánosan megjelenő állapot a világirodalomban is. A huszadik század elején alkotó költők a kultúr- és társadalomtörténeti folyamatosságból, a történelemből való kilépés alkalmait keresik, így Ezra Pound, Gottfried Benn vagy Konsztandínosz Kaváfisz is. Az 1910-es években érhető tetten az a pillanat, amikor a másokhoz beszélés retorikája elveszíti az igazság támaszát, de ekkor még nem születik meg a dialogikus poétikai paradigma. Ady Endre *Margita élni akar* című verses regényével párhuzamosan jelentkeznek egyrészt T. S. Eliot, Ezra Pound és W. B. Yeats, másrészt az elszigetelten alkotó Benn, Kaváfisz művei, melyek középpontjában az én helyén egy fiktív személy áll. Ebben a lírában megjelenített fiktív személyben viszonyítási pontként még benne

van a múlt mint teljesség, de ugyanakkor a teljességből való kiesettség tudata is, a művekben az ironikus kivonultság egyidejűleg utal a kivonultság előtti állandóságra is. Ily módon költészetükben nem a háború okozta megrendülést tükrözzük, a poétika önmagából váltja ki azt, ami később a történelemben bekövetkezett. A korszak költői olyan problematikával találkoztak, amellyel nem tudtak mit kezdeni. Ezután következik a tanulmányban *A rövidlátó, szegény Ady Endre: Hamlet királyfi, én?* címét viselő, az európai lírának az összeolvasása T. S. Eliot, Ezra Pound, Blaise Cendrars, Kavafisz, Gottfried Benn, W. B. Yeats és Ady Endre műveiből. Ez a fiktív vers azt mutatja meg, hogy Ady költészete összhangban lehetett a kor költészetével, és általuk Ady is beléphet abba a beszédmódba, amely helyet kaphat a jelen irodalmi kánonjában.

A második fejezet címe „A dialogikus szövegalkotás előtörténete”. Első részében, melynek címe Adalékok a dialogikus poétikai gyakorlat előtörténetéhez, néhány olyan versről beszél, melyek kapcsolatba hozhatók a dialogikus poétikai gyakorlat megjelenésével a magyar irodalomban. W. B. Yeats *Ír repülő* a halálát jósolja című verse egy romantikus színezetű nemzeti gyászversként indul, ám egyik sora Szabó Lőrinc fordításában egy magasabb horizontra emeli. A tanulmány ezután azt a motívumot keresi, amely nyitottá tehette a verset a 20. század problémáinak befogadására. Szabó Lőrinc fordítása a dialógus-helyzetet emeli ki a versből: a közösségi meghatározottságból következő identitás zavart szembesíti a személyiség egyéni megítélésétől függő szabadságról való megnyilatkozásával. Szabó Lőrinc Reiner Maria Rilke *Orpheus. Eurydike. Hermes.* című versének fordítását *A huszonhatodik év* szonettjeinek befejezése után, életének egy új szerelem jegyében induló szakaszában készítette. A tanulmány e része a fordítói kapcsolódás miéértjére keres választ. Ezra Pound *Hugh Selwyn Mauberley* című versciklusát harmadikként teszi vizsgálat tárgyává a szerző. Pound a tízes években visszatért a kötöttebb versformához, és ez tapasztalható a húszas évek magyar költészetében is. Az ekkor elindult modernség második hulláma a kultúrszimbólumok hagyományos kapcsolatát megbontva a mítoszok irodalmi feldolgozásának új megfogalmazásával megteremtí a poétikai paradigmaváltást.

A tanulmány *A klasszicizálás mint intertextualitás a modernségben* című második részének kezdetén Ezra Pound és Szabó Lőrinc egy-egy versében a szerző meglátása szerint Homérosz idézése arra utal, hogy a másodmodernség különbözik a hagyományos verstől, a klasszikus modernségtől és az avantgarde-től is. Ezek az alkotók ugyanakkor ragaszkodnak Dantéhoz is. Megállapítja, hogy az egymás mellé szerkesztett szövegek sokféle értelmezhetőségét, azaz az intertextualitást mint a paradigmaváltás segítőjét Pound vezette be a világirodalomba, Szabó Lőrinc pedig a magyar irodalomba.

A tanulmány harmadik részében (Klasszikától a klasszikus modernség dialogizálódásáig) a szerző Hölderlin *Hüperionjának* és Szabó Lőrinc *Föld, erdő, isten* című kötetének párhuzamba állításával arra mutat rá, hogy a klasszikus modernség másik forrása a romantikában kereshető. Ezt követhetjük nyomon Szabó Lőrinc első verseskötetében, amely egyszerre közvetíti az örök, változtathatatlan természet és az ember változandóságát. A Heidegger föltette „Wozu Dichter?” kérdést körbejárva a szerző fölfedi, hogyan válaszolhatott erre a kérdésre Szabó Lőrinc.

A káosz utópiái a szövegben című negyedik rész több témakört jár körül. A költő konzervatív című bekezdésben a szerző elmagyarázza, hogy a húszas évek végén történő szemlélet és gyakorlatváltás egyfajta avantgarde-ellenes visszarendeződésnek tekinthető, egyfajta líra halálára, ezáltal a líra megújulásának elméleti felszabadítására utal. Ekkor nyílt lehetőség Szabó Lőrinc számára a költői gyakorlat által kikísérletezni az új költői paradigmát, megszületett az új poétikai szemlélet. A *hasznossági elv* pontban a „Legyen a költő hasznos akarát” mint egyfajta ars poetica jelenik meg, amely azonban változik, mert a költőnek „érdektelenül”, de a saját „érdeke ellen” is kell szólania. Az Ábrázolás pontban a szerző rámutat, hogy a *Té meg a világ* kötet után Szabó Lőrincnél is megjelenik az epikus vers, ez azonban költészetében nem jelent visszalépést. Az *Akarat* pontban leírtak tulajdonképpen előkészítik a *Vezér* című versről mondandókat. A költőt idézve, miszerint „a vezér az én elképzelt énem” ekkor még összetartozhat a Dichter és a Führer, a költő és a vezér, ezután azonban az ábrázolás és elgondolás elválik egymástól. A *létező rákérdez önnön létezésére* pontban tudatosítható a paradigmaváltás, ekkor a *Té meg a világ* kötetben az actor szözlama magába foglalja a káoszt, az előző évtized kötetének lázadó egyénét, és ezt ellenpontozza a szemlélő. A fejezet utolsó címszava a *Dialógus* szerint ekkor megjelenik a káosszal teli ember és a rendre vágyó költő vitahelyzete. A 30-as évekre tudatosított és a *Té meg a világban* megvalósuló paradigmaváltás lényege, hogy a történelemben beteljesedő egy Igazság helyébe az Egy igazságának története lép.

A harmadik „A *Té meg a világ* személyiséglátomása” fejezet. A szerző megállapítása szerint a kötet a lehetetlen megkísérlése. A költő tudomásul akarja venni a szereplehetőségek megszűnését, ugyanakkor meg akarja tartani a személyiség megvalósításának igényét. Verseiben két szemlélet ütközik: a kiteljesedni vágyó lázadó és az őt figyelő szemlélő. A versben jelen van az aktor és a néző szözlama és ebben a dialógusban fogalmazódik meg a személyiséglátomás. A szerző utal néhány versre (*Találkozás, Materializmus, Jaj*), melyek rámutatnak a korábbi verstípusok tarthatatlanságára. Szabó Lőrinc eljut egy változhatatlan, mértékké váló világlátomásig, amelyhez viszonyítani kell a költő feladatát. Ezen évek verseiben a személymegvalósítás helyett megszületik a személyiséglátomás, melyben a külső keretek, a cselekvő akarát és szemlélő elemzés egymást kiegészítve hatnak. Ezután a szerző először megvizsgálja, mi a költő számára a külső világ, és ez nem más, mint az agresszivitás, amely az ember fölé kerekedik, sőt behatolnak az emberbe és megsemmisítik. Ez Szabó Lőrincet nem készíti szembefordulásra vagy lázadásra, mint korábban, hanem magába zárkózásra. Önmaga megmentése a külső világból a belső világba lépve lehetséges. Ezzel a többi ember ellen fordul, egyben pedig az ember védőjévé válik, miközben kialakul a Szabó Lőrinc-i agresszív magány. A szerző a halál két szempontú felfogásának kérdését körbejárva megállapítja, hogy ezzel létrejött a Szabó Lőrinc-i személyiséglátomás az egyszerre kiszolgáltatott és lázadó emberről, majd ezt követi a *Té meg a világ* kötet jelentőségének összefoglalása.

„Az ideális megjelenése a torzban” című negyedik tanulmány elején a szerző újra megfogalmazza, hogy az irodalomban előbb megjelennek azok a poétikai formációk, amelyek majd történelmi alakzatot öltenek, s amelyeket az irodalomtörténet a történelmi eseményekre való reagálásnak magyaráz. Az így keletkezett versek a létező létezésé-

nek mikéntjére kérdeznak rá. A szerző véleménye, hogy a „tükörszínjáték” szereplőinek dominációja idővel változik, előbb a „Ki beszél?”, majd a ráhallgatás, a nyelvbe foglathatóság hangsúlya kerül előtérbe, a továbbiakban ezzel kíván foglalkozni. A dialogikus költészetben a szereplehetőségek a lázadástól az alkalmazkodásig terjednek, bízva abban, hogy az aktor cselekvésbe való vezetését megakadályozza a néző. Amennyiben a költő kilép a dialogikus poétika személyiséglátomásaiból, akkor ez a szöveg félreértelmezhetőségéhez vezethet. Az aktorok elszabadult értelmezhetősége az alkotás ideológiai és erkölcsi megítélését is megváltoztathatja. A harmincas években a dialógus alapját az aktor és néző az embert is magába foglaló emberen kívüli világban, vagyis az embert is magába foglaló természetben való elhelyezkedése adja, a megismerni vélt dolgok, viszonyok különböző értékelhetősége közötti egyidejű különбözés elképzelése, a világ egészében az ember valósnak vélt és metafizikai elhelyeztettségének nyelvi megfogalmazásában. Ezt mutatják a Szabó Lőrinc-től és József Attilától hozott versek is.

Az ötödik fejezet a „Rejtekkutak Szabó Lőrinc pályaképében”. A tanulmányban a szerző azt vizsgálja, hogyan hatott Szabó Lőrinc Szent Ágoston-fordítása a költő poétikájának alakulására. Észrevesz bizonyos kettősséget a versekben, amikor egy természeti tárgy megjelenítése által a költő a dolgok és lehetőségek dialógusát és a megfogalmazás lehetőségét egyszerre tudja bemutatni. Górcső alá veszi a *Fűz a tóparton* című verset és két módszerét, az adatgyűjtés és a stilizáció módszerét szembeesíti egymással. A kettő azonban kizárja egymást, és az élet gazdagsága helyett az élet groteszk torzképe jelenik meg. A tanulmány második részében a szerző *Az Egy álmai* halhasonlatából kiindulva rajzolja meg a rejtekkutat, amelyet a Werther-, majd Szent Ágoston *Isten dicséretének* fordítása is meg-megvilágít, és amely elvezet a *Harc az ünnepért* kötet címadó versében a „Falba léptem s ajtót nyitott a fal” és a „De, hogy a / Mindenség is csak egy Költő Agya, / úgy látszik, igaz.” felismerésig.

A hatodik, „A Tücsökléne életmeditációja” című fejezetben a szerző a fölvázolt monografikus pályakép alapján a *Té meg a világ* és a *Tücsökléne* személyiséglátomásának két különböző voltát, tematikai különbözőségét megállapítva az első *dialogikus paradigmának*, a másikat *lírai életmeditációnak* nevezi, ez utóbbit később a költő kifejezését átvéve *spirituális életmeditációnak*. A *Té meg a világ* határvonal a költő életművében, mert a személyiség védelmét, ugyanakkor megszűnésének veszélyeit feltüntető személyiséglátomást jeleníthet meg verseiben. Az eddig „zavarónak látszó” versek szövegolvasati lehetősége a *Tücsökléne* írásának idejére a személyiséglátomás *spirituális életmeditáció* voltát teszi lehetővé, miközben az életrajziségnak a létezésben való kiemelt helyét tükrözi. A szerző hangsúlyozza, hogy a 20. századi költészet kettős látása: a pokoljárás szenvedése mellett a költő verseiben már a 20-as évek végén megjelent, mintegy „rejtekkútként”, a derűért vívott harc. A továbbiakban arra a kérdésre keres választ, hogyan válik Szabó Lőrinc költészetének meghatározójává a *spirituális életmeditáció*. Ennek a személyiséglátomásnak a fő műve a *Tücsökléne*. A kötet *Az elképzelt halál* című fejezete az újjászületés metafizikai élményének átgondolása, a derűt magára öltő spiritualitás. A *spirituális életmeditáció* dominációjának idejében meg-megjelenik a *dialogikus poétikai paradigma* is, és a költő élete vége felé szinte párbaj folyik a

lét személyiséglátomás között. A *Káprázat* ciklus verseiben megváltozik a költő poétikai pozíciója, minek következményeképp a költő pályájának zártsága is megbomlik. Habár a szerző ezt újabb, a „szexuális forradalomnak” nevezett személyiségelemző módszer bevezetésének véli a magyar irodalomban, és a forradalom kapcsán keletkezett verseket is számba veszi, mégis arra kérdez rá, vajon vesztesként élte-e meg utolsó napjait a költő. Utolsó, kötetbe került verse a *Holdfogyatkozás* költészetének egy epizódja-e vagy zárása-e? Erre a kérdésre több választ is felkínál, egyik megállapítását, mely szerint: Amit a világból nem tudott megérteni, azt a versalkotás gyönyörében élte meg – úgy vélem – maga a költő is visszaigazolja: „Ima a gyönyör, a gyönyör ima.”

A hetedik, utolsó fejezetben, címe „Tragic joy” – Sorsköltészet? Életmeditáció létköltészetben!”, a szerző a „kései modernnek” nevezett alkotásmódot a materiális eseményesség elszenvedő voltát és a létezésben megjelenés szépségét felmutató oximoronnal kívánja elhelyezni a 20. századi modern költészetben. A költő háború utáni elmagányosodása fölveti a kérdést, hogy kinek a költészetével olvashatjuk egybe Szabó Lőrincét. A szerző megállapítja, hogy hasonló a kortárs európai költők költői gyakorlata is, mely összekapcsolja a *nézőt* és az *actort* mint a létezés elszenvedőjét és tudatosítóját. Majd a *Semmiért Egészen* című versben vizsgálja, miként jelenik meg a „torz” világról szóló dialógusában a vágyott ideális képze. Az egyes ember egyszerre jelenik meg mindkét szereplőben: miközben szenvedtet, maga is részese a szenvedésnek. Ezért hiteles a vers végén a feloldozás. Amikor Az Árny kezében a hitetlenséggel kiteljesedő magány a feltámadással együtt jelenik meg, a szerző ezt a „tragic joy” Szabó Lőrinc-i változata legtokéletesebb kifejezésének tartja. A tanulmány utolsó részében a szerző Szabó Lőrinc és József Attila helyét keresi a kései modernség életrajzilag ellentmondásos, poétikailag azonban egymást kiegészítő mezőnyében. Végül a kötet zárásaként a szerző a költészet jogosságát és jelentőségét hangsúlyozza: „[...]a század »pokoljárásával« szemben [...] az alkotás aktusában a teljesség igényével mégis megjelenik a létezés tragikusságát felülíró derű szükségessége.”

Kabdebó Lóránt egész életében figyelemmel kísérte a magyar irodalom kortárs és nem csak a magyar és nem csak a kortárs irodalom jeles képviselőinek munkásságát. Szabó Lőrinc költészetének felkutatása, kutatása, értelmezése egész életét betöltötte. Mondhatnánk, nem volt, amit nem tudott volna a költőről, verseiről, vele, ezekkel kapcsolatban. Mégis újra és újra, fáradhatatlanul foglalkoztatta, újabb titkait kutatta, fedezte fel. Dubrovnikban a Szabó Lőrinc emléktábla állítása alkalmából mondott beszédében említette – a *Beszélgetés a tengerrel* kapcsán és Szabó Lőrinc Szent Ágoston szövegeinek fordításai nyomán – a tenger vizét a part homokjába ásott kis gödörbe meregető kisgyermeket. Talán sántít a hasonlat, de úgy érzem, nemcsak Szabó Lőrinc költészete tenger, amelyből Kabdebó Lóránt mint a Szent Ágoston-i „gyermek” meregetett, hanem az ő munkái is, amelyekből mi meregethetünk. Végtelenül.

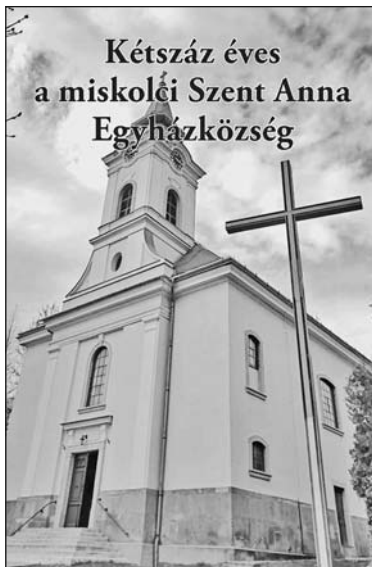
MUSTOS PÉTER

Emlékkönyv a kétszáz éves Szent Anna Egyházközség jubileumára

A 2023. július 30-án megtartott templombúcsú kiemelkedik az évente visszatérő búcsúk közül, mivelhogy most ünnepelhetjük a templom felszentelésének 200. évfordulóját. A neves alkalomra Gróf Lajos újságíró szerkesztésében egy emlékkönyvet is kiadott az egyházközség. Ebből azt is megtudjuk, hogy több emlékünnepet is ülhettünk volna a közelmúltban, vagy éppen a közeljövőben: hiszen e templom alapkövét 1816. július 21-én áldották meg, a szerkezetkész építés 1818 decemberében lett kész, a belső felszereléssel együtt a templom elkészültét 1820. július 22-én jelentette Egerbe báró Barkóczy László mindszenti plébános. A templom felszentelésére 1823. augusztus 3-án került sor. A Szent Anna templom kezdetben a Mindszenti Plébánia lelkészsége volt, majd az egri érsek 1828. január 20-ával nevezte ki Pardovics Imrét a Szent Anna („Felső-Miskolci Plébánia”) első, önálló plébánosának. Előzőleg ugyanezen év január 15-én hirdette ki Barkóczy László a Mindszent és a Szent Anna közti határokat. Mindezt az átlag miskolci hívő, de akár az átlag szentannás hívő sem szokta tudni. Jómagam is az említett könyvben csodálkoztam rá.

Maga a könyv nem előzmény nélküli, mivel a Szent Anna Plébánia fennállásának 100. évfordulójára is jelentettek meg annak idején egy emlékkönyvet. (Azt mi már nem érzük meg itt a földön, de szurkolunk neki, hogy a majdani szentannás hívek 2023-ban jelentessenek meg egy könyvet a 300 éves évfordulóra és folytassák e hagyományt 100 évenként!)

Jó szívvel tudjuk ajánlani a mostani könyvet minden érdeklődőnek, mivel nem egy unalmas, tudományos monográfiát kap a kezébe, hanem egy amolyan „mozaik-könyvet”, amelyben sok oldalról, sok színben jelenik meg sok érdekesség az elmúlt 200 évből. Gróf Lajos hatalmas gyűjtő munkát végzett Miskolcon, Egerben, Budapesten és ki tudja, hogy még hány helyen, mire összeállt a 346 oldalnyi anyag, sok képpel, dokumentum-másolattal. A fellelt tudnivalókat 9 fejezetbe rendezve kapjuk kézbe. Egyáltalán nem szükséges a fejezeteket sorban elolvasni: bármilyen

A jubileumi emlékkönyv címlapja

megragadja érdeklődésünket, csak felütjük a tartalomjegyzékből a megfelelő oldalt és máris kerek információkhoz juthatunk. Tájékoztatót kapunk a templomépítés történetéről, a plébániaépület, majd a plébániai iskola kialakításáról és hogy miért hívták kezdetben „Vörös templomnak” a miskolciak a Szent Annát. Néhány dokumentum bekerült a 100 éves jubileumi könyvből is (mintegy „jogfolytonossággént”), majd következik a Szent Annán szolgált plébánosok és káplánok ismertetése. Találunk cikkeket a plébániáról a korabeli újságokból szemlélve. Átéltethetjük a templom újabb és újabb kifestéseit, kapunk adatokat a diktatúra sötét éveiről, olvashatunk a mellékoltárok és az orgonák kialakításáról, majd a legfrissebb eseményekről, kántorokról, plébániai csoportokról, a néhány évig működött Hitoktató-képző iskoláról, a Kolping-házról, Jézus kútjáról és az ide tartozó temetőkről is. A kötetet a még élő és itt szolgált plébánosok és káplánok visszaemlékezései (14 írás), továbbá 27 darab színes fotó zárja (a könyv képein talán a kedves olvasó is felfedezheti magát?!). A könyvborító első oldala a templom homlokzatát mutatja a fénykereszttel, a hátsó borítóoldal pedig a főoltár-képet, az „ősi Szent Családot” (Szent Anna, Szent Joachim és a kislány Szűz Mária).

Mivel egy „recenzió” némi bírálatot is illik tartalmaznia, e helyütt csak arra hivatkozhatnék, hogy kíváncsiságunk végtelen, hogyan férhetne bele minden egyetlen véges könyvbe: el tudnánk képzelni további tudnivalókat is, amelyek most rejtve maradtak. Például érdekes lenne tudni, hogy a Szent Anna említett elemi iskolája a mai térképen hol volt és meddig állt fenn? Milyen iskolák és mikor követték ezt az oktatás történetében a mai napig? Jó lenne látni egy kis térképvázlaton, hogy az 1828-ban kihirdetett határok hol voltak, máról nézve? A szöveg azt sugallja, hogy a Szent Anna Plébánia az akkori Miskolc nyugati végénél létesült. Vajon hogyan ért össze később Új-Diósgyőrrel, hogyan változtak a plébánia határai a történelmi időben arrafelé? A könyv 272. oldalán említés történik a Szent Anna temetőben eltemetett polgári hírességekről. Szívesen olvasnánk ezek neveit és élethátárak dátumait is. Emlékezetem homályába veszik az előbbi temető mögött kialakított, nagy autó-parkoló építése is, melynek során a túloldalon is maradtak elhanyagolt sírok (mint Miskolc több, másik temetőjénél is). Ezen építkezés dátumai is érdekelték volna. A plébánia területén lévő többi temetőben nyugszanak-e további kisebb-nagyobb hírességek Miskolcra, vagy az ország más részeiről? Végezetül egy név- és tárgymutató is segíthette volna, hogy e mozaikkönyvben sok helyütt említésre kerülő személyeket, nevezetes tárgyakat, építményeket könnyebben megtalálhassuk a sorok között.

Mindezzel együtt is csak gratulálni tudunk e szép és nagyszerű könyv minden létrehozójának, forgassák szeretettel a miskolci vagy akár távolabb élő olvasók is!

E számunk szerzői

- Dr. Curkovic Major Franciska** PhD, MTA–ME Szabó Lőrinc Kutatócsoport
Flach Antal csembalóművész, tanár, Miskolci Bartók Béla Zene- és Táncművészeti Szakgimnázium
- Füzi Klement** költő
- Prof. Gyulai Ákos** MTA doktor, professor emeritus
- Dr. Hortai Rita** Kartal–Veczán-díjas gyermekorvos, Versbarátok Köre
- Kabdebó Lóránt** (1936–2021) irodalomtörténész
- Kardos Katalin** elnök, Éltető Lélek Irodalmi Kör
- Máger Ágnes** festőművész, Miskolc város díszpolgára
- Mustos Péter** gépészmérnök
- Polyák Imre** görögkatolikus parókus, Szirmabesenyő
- Prof. Sály Pál** intézetigazgató, Miskolci Egyetem
- Dr. Szarka János** görögkatolikus áldozópap, egyháztörténész
- Prof. Takács József** (1911–1982) Budapesti Hittudományi Akadémia, tanszékvezető
- Vámosi Katalin** művészettörténész-muzeológus, Herman Ottó Múzeum Miskolc
- Dr. Várbelyi Krisztina** Éltető Lélek Alapítvány

A szerkesztőbizottság:

*Alakszainé dr. Oláh Annamária,
Gróf Lajos, Papp András, Hangóné Birta Melinda,
Sasvári István, Sebestyén Eszter (olvasószerkesztő), Szelenge Judit,
dr. Várhelyi Krisztina, dr. Zsugyel János (főszerkesztő)*

Lapalapító: *Gróf Lajos*

Tipográfia, nyomdai előkészítés: *Keglovics János*

ISSN 2676-8127

Kiadja: *az Eszmék és Értékek Alapítvány*

Támogatók:

MTA Miskolci Területi Bizottság

**Nemzeti
Együttműködési
Alap**

MINISZTERELNÖKSÉG

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

**Eszmék és Értékek
Alapítvány**

MISKOLC

Felelős kiadó:

Dr. Kiss Ákos Leventéné Gonda Erika